

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΝΘ'

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1988

ΤΕΥΧΟΣ Δ'

Ο ΟΡΘΟΔΟΞΟ-ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΟΣ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ*

Σύντομος επισκόπησις τῆς ἀνελίξεως αὐτοῦ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗ

Όμοτ. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ

VII. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΟΣ ΜΙΣΣΙΟΝΑΡΙΣΜΟΣ

Ἀρχομένου τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ὁ Ὁρθόδοξο-προτεσταντικὸς διάλογος δυστυχῶς ἀνεκόπη συνεπείᾳ βιαίας καὶ βαναύσου ἐπιδρομῆς εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν πολυαριθμῶν καὶ ποικιλωνύμων Διαμαρτυρομένων Ἱεραποστόλων καὶ μισσιοναρίων καὶ πρακτόρων, ἀπεσταλμένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγγλικῶν καὶ ἀμερικανικῶν Βιβλικῶν Ἐταιρειῶν πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν Ὁρθοδόξων εἰς τὸν Προτεσταντισμὸν¹. Πρόκειται περὶ ἐπαναλήψεως καὶ συνέχισεως τῆς ἀπὸ τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως κυρίως ἀρξαμένης προπαγανδιστικῆς ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείας τοῦ Προτεσταντισμοῦ πρὸς ἐξάπλωσιν καὶ εἰς αὐτὴν

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 437 τοῦ προηγούμενου τεύχους.

1. Βλ. Ἰω. Καρμὶρῃ, Ὁρθόδοξια καὶ Προτεσταντισμός, σ. 276 ἐξ. Μ. Χαμουδοπούλου, Οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Μισσιονάριοι τοῦ Προτεσταντισμοῦ, Κωνσταντινούπολις 1882. Κ. Αμπροπούλου - Χ. Νικολάου, Μισσιοναρισμός καὶ Προτεσταντισμός, Σμύρνη 1836. Ν. Ἀμβράζη, Ὁ Προτεσταντισμός καὶ αἱ ἀσχημῖαι αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1898. Μ. Γαλανοῦ, Αἱ πλάναι τῶν Προτεσταντῶν καὶ αἱ συκοφανταίαι τῶν ἐν Ἀνατολῇ προπαγανδῶν αὐτῶν κατὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1904. Δ. Πουλημένου, Οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ λεγόμενοι "Ἕλληνες εὐαγγελικοί, Κέρκυρα 1932. Π. Δουληγέρη, Ὁ αἰρετικὸς Καλαποθάκης ἢ ἔλεγχος τῶν ψευδευαγγελικῶν, Ἀθῆναι 1892. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1920. Ι. Καλογήρου, Ἡ Ὁρθόδοξια καὶ ὁ εἰς βάρος αὐτῆς προσηλυτισμός, Θεσσαλονίκη 1963. Θ. Γκιόκα, Τὸ ἀδίκημα τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, Ἔδεσσα 1956. Π. Παπαευγγέλου, Περὶ τὸν εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδόξιας διενεργούμενον Προσηλυτισμὸν, Θεσσαλονίκη 1960, ὡς καὶ εἰς ἄρθρον «Προσηλυτισμός» ἐν «Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», τ. 10 (1960) 648-650. Α. Μαρῖνου, Ἡ ἔννοια τοῦ θρησκευτικοῦ Προσηλυτισμοῦ κατὰ τὸ νέον Σύνταγμα, Ἀθῆναι 1984. Ρ. Ε. Shaw, American contacts with the Eastern Churches 1820-1870, Chicago 1937. Ο. Thoma s, Machet zu Jüngern alle Völker. Theorie der Mission, Freiburg 1962.

τῆς προτεσταντικῆς Μεταρρυθμίσεως, ἐπὶ τῇ βάσει καλῶς μελετημένου ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτελικοῦ σχεδίου, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τότε μὲν ἐπεχείρησεν οὗτος τοῦτο ἐκ τῶν ἄνω δι' ὀρθοδόξων θεολόγων καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματούχων, δι' Ὁμολογιῶν πίστεως καὶ συγγραφῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἐν γένει ὡς καὶ πολιτικῶν μέσων, νῦν δὲ ἐπεδίωξε τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐκ τῶν κάτω διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν λαϊκῶν μαζῶν καὶ κλονισμοῦ τῆς βάσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐκμεταλλεόμενος τὴν ἀμάθειαν καὶ πτωχείαν καὶ ἀθλιότητα τῶν ἀπλοϊκῶν Ὁρθοδόξων, δι' ἥκιστα ἡθικῶν καὶ θεμιτῶν μέσων. Πράγματι, ὅταν οἱ Προτεστάνται κατενόησαν, ὅτι διὰ τῶν συζητήσεων, τῆς ἀλληλογραφίας κ.τ.τ. δὲν κατῴρθουν τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Μεταρρυθμίσεως εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι λαοὶ παρέμενον πιστοὶ εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ τὰς παραδόσεις της, ὠργάνωσαν τὸν Προτεσταντικὸν Μισσιοναρισμὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἥδη ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, κορυφωθέντα κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα, διὰ λειτουργίας σχολείων, διανομῆς βιβλίων καὶ διὰ χρηματικῶν, πολιτικῶν καὶ ποικίλων ἄλλων μέσων. Τοιοῦτοτρόπως, πλείονες Προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι καὶ Ὁμολογίαι, συνεχίζουσαι τὴν παλαιὰν ἐξαπλωτικὴν τάσιν καὶ πολιτικὴν τοῦ Προτεσταντισμοῦ πρὸς προσηλυτισμὸν τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς, καὶ ἐκμεταλλεόμενοι τὴν δυστυχίαν, τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν τραγικὴν ἐν γένει θέσιν τοῦ ὑποδούλου¹ καὶ τοῦ ἐν μέσῳ ἐρειπίων ἐλευθερωθέντος καὶ ζῶντος Ὁρθοδόξου Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐξαπέστειλαν εἰς αὐτὸν σμήνη φανατικῶν Ἱεραποστόλων: Ἀγγλῶν, Ἀμερικανῶν, Γερμανῶν καὶ Ἑλβετῶν, οἵτινες ἱδρυσαν πολυαριθμοὺς ἱεραποστολικοὺς «σταθμοὺς» ἐν τοῖς σπουδαιότεροις ἐκκλησιαστικοῖς καὶ πολιτικοῖς κέντροις τῆς ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλλάδος. Ὑπὸ τὴν προστασίαν δὲ τῶν ἑκασταχοῦ πρεσβεϊῶν καὶ προξενείων τῶν προτεσταντικῶν Κρατῶν ἐπεχείρησαν οὗτοι νὰ διαδώσωσι προτεσταντικὰς ἰδέας εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν καὶ νὰ ἐπιτύχωσιν ἐκ τῶν κάτω «μεταρρυθμισιν» τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας². Πρὸς τοῦτο ἱδρυσον σχολεῖα καὶ μορφωτικὰ ἱδρύματα, ὡς καὶ προτεσταντικὴν ἐπισκοπὴν ἐν Ἱεροσολύμοις³, μετέφραζον τὴν ἁγίαν Γραφὴν εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν γλῶσσαν καὶ διένεμον αὐτὴν μετ' ἄλλων προτεσταντικῶν βιβλίων εἰς τὸν λαὸν δωρεάν, διωργάνουν θρη-

1. Ἐν τῇ «Revue Internationale de Théologie» 2 (1894) 132-137 ἔχει δημοσιευθῇ «Protest der Orthodoxen Christen in Kleinasien gegen die Proselytenmacherei der verschiedenen abendländischen christlichen Confessionen im Orthodoxen Orient».

2. Ἰω. Καρμίρη, μν. ξ., σ. 280 ἔξ. Πρβλ. καὶ Ἐπιστολὴν ὑπὸ Ζ. Π. Ρ. πρὸς Π.Κ.Μ.: Τίς ὁ ὑποκεκρυμμένος σκοπὸς τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἱεραποστόλων τῆς Βιβλικῆς Ἑταιρείας κ.λπ., ἐν Ἀθήναις καὶ Παρισίοις 1836.

3. Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι, σ. 280-281. Ph. Meyer, Das anglikanisch-deutsche Bistum St. Jacob in Jerusalem, ἐν Realenzyklopädie für Protestantische Theologie und Kirche, VIII, 693-695. J. de la Roi, Michael Solomon Alexander, der erste evangelische Bischof in Jerusalem, Gütersloh 1897.

σκευτικὰς διαλέξεις, κηρύγματα καὶ συζητήσεις, ἐδημοσίεουν ἄρθρα ἐν τῷ τύπῳ καὶ μάλιστα ἐξέδιδον καὶ ἴδια περιοδικά, ὡς π.χ. τὴν «Ἐφημερίδα τῶν παιδῶν» καὶ ἐν γένει μετῆρχοντο παντοῖα μέσα καὶ ἐδαπάνων ἄφθονα χρήματα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἐπιτιθέμενοι καὶ καταπατόμενοι ἀνευλαβῶς καὶ αὐτῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι οἱ Ἱεραπόστολοι ἐν ἀρχῇ περιωρίσθησαν εἰς ἐκπαιδευτικὴν κυρίως δραστηριότητα, δι' ἰδρύσεως σχολείων, διανομῆς σχετικῶν βιβλίων κ.λπ., οἱ δὲ ἀγαπῶντες τὴν παιδείαν Ἑλληνες ἐδέχθησαν ἀρχικῶς εὐμενῶς αὐτοὺς καὶ συνειργάσθησαν μετ' αὐτῶν. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 1830 οἱ Ἱεραπόστολοι ἤρξαντο ἀποκαλύπτοντες τοὺς πραγματικοὺς ἀπωτέρους σκοποὺς αὐτῶν, προβάντες εἰς δημοσίευσιν βιβλίων καὶ ἐφημερίδων πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ἀγίας Γραφῆς ἐν προτεσταντικῷ πνεύματι καὶ προσβαλόντες τὰ δόγματα καὶ τὰς παραδόσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Διὰ τούτων καὶ ἄλλων ἀνεπιτρέπτων μέσων ἤσκουν σκανδαλώδη προσηλυτισμὸν ἰδίως νέων ἀπείρων καὶ ἀμαθῶν ἢ πτωχῶν ἢ γενικῶς κατωτέρων πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς ὀρθοδόξων, οὓς ἐξηγόραζον πολλάκις καὶ διὰ χρημάτων ἢ ἀπατηλῶν ὑποσχέσεων ἢ ἐνίοτε καὶ ποικιλοτρόπως ἐκβιάζοντες καὶ ἐξαπατῶντες αὐτούς, καθ' ὅσον συστατικὸν στοιχεῖον τοῦ Προσηλυτισμοῦ εἶναι ἡ ἀπάτη, ἣν οἱ προσηλυτισταὶ χρησιμοποιοῦσι μετὰ τοῦ δόλου, τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀδυναμιῶν, τῆς πενίας καὶ τῆς ἀμαθείας τῶν λαϊκῶν ἰδίως μαζῶν. Ἀποτέλεσμα δὲ τῶν προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν τῶν Ἱεραποστόλων καὶ τῶν μεγάλων δαπανῶν αὐτῶν πρὸς ἄγρην προσηλύτων ὑπῆρξεν, ὅτι ἐσημειώθησαν μεμονωμέναι τινὲς καὶ ἀνάξιοι λόγου ἀποσκιρτήσεις πρὸς τὸν Προτεσταντισμὸν πτωχῶν τινων ἀτόμων χρημάτων ἕνεκεν. Καὶ οὕτως ἰδρύθη ἐν ἔτει 1874 ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Ἰωάν. Κίγκ¹ ἡ πρώτη «ἐκκλησία τῶν ἐλλήνων εὐαγγελικῶν», εἴτα δὲ ἰδρύθησαν μικραὶ «εὐαγγελικαὶ» κοινότητες ἐν Πειραιεῖ, Θεσσαλονίκῃ, Βόλῳ, Ἰωαννίνοις, Κωνσταντινουπόλει καὶ Σμύρνῃ.

Ἀλλ' ὡς ἦτο φυσικόν, αἱ προσηλυτιστικαὶ ἐνέργειαι τῶν Διαμαρτυρομένων Ἱεραποστόλων, ἀποκαλυφθεῖσαι βαθμηδόν, διήγειραν τὴν ὁμόθυμον καὶ δικαίαν ἐξέγερσιν τοῦ εὐφυοῦς καὶ εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων του προσκεκολλημένου εὐσεβοῦς Ἑλληνικοῦ λαοῦ, βλέποντος ν' ἀπειλῇται ὑπὸ τῶν ὁμοθρήσκων Ἱεραποστόλων αὐτῇ ἡ Ὁρθοδοξία αὐτοῦ, ἣν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ διεφύλαξεν οὗτος ἐν ἐποχῇ σκληρᾷ ὑπὸ ἀλλόθρησκον κατακτητὴν δουλείας. Ἐπὶ κεφαλῇ τῆς ἀντιπροτεσταντικῆς ἀντιδράσεως ἐτέθη τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ ἱερός Κληρὸς καὶ πολλοὶ θεολόγοι καὶ λόγιοι, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ ἡμερήσιος καὶ ὁ περιο-

1. Βλ. Ἀλεξάνδρου Λυκούργου, Ἐλεγχος κατὰ τοῦ Ἱεραποστόλου Ἰωάν. Κίγκ, Ἀθῆναι 1851. Μ. Καλλιάρχου, Ἡ ἀνάσκει ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰωάν. Κίγκ, Ἀθῆναι 1863.

δικὸς καὶ ἰδιαίτατα ὁ θρησκευτικὸς τύπος. Ἡ ἀντίδρασις αὕτη τῶν Ὁρθοδόξων κατὰ τῶν λυμενῶν καὶ ὕβριστῶν τῶν ἱερωτέρων αἰσθημάτων αὐτῶν ἦτο ἀπολύτως δεδικαιολογημένη καὶ ἐπιβεβλημένη, διότι οἱ Διαμαρτυρόμενοι Ἱεραπόστολοι, ἀποβαλόντες σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου τὴν ἀλωπεκὴν καὶ ἀναφανδὸν ἀσκοῦντες ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει καὶ Σμύρνῃ καὶ Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις ὀρθοδόξοις κέντροις τὸν ἀπαράδεκτον προσηλυτισμόν, προσέβαλλον ἀπρεπῶς καὶ ἀσεβῶς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας προφορικῶς τε καὶ γραπτῶς, διὰ κηρυγμάτων καὶ δι' ἰδίων εἰδικῶν συγγραφῶν ἢ ξένων μεταφράσεων¹, καὶ γενικῶς διὰ διανομῆς διαφόρων κακοδόξων βιβλίων. Οὕτω προσέβαλλον κατὰ προτίμησιν τὰς ἡττον θεωρητικὰς καὶ μᾶλλον τῷ λαῷ προσιτὰς διαφορὰς μεταξὺ Ὁρθοδοξίας καὶ Προτεσταντισμοῦ, οἷον περὶ τῶν ἱερῶν παραδόσεων, τῆς τιμῆς τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν, τῶν μνημοσύνων, τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἄλλων δογμάτων καὶ ἐθίμων, ἐχλεύαζον τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς καὶ τὴν ὀρθόδοξον ἱεραρχίαν καὶ τὸν μοναχισμόν, καὶ καθόλου εἰπεῖν ἀνέσυρον πάσας σχεδὸν τὰς μεταξὺ Ὁρθοδοξίας καὶ Προτεσταντισμοῦ διαφορὰς, καὶ δὴ καὶ τὰς δογματικὰς, ἐπιδιώκοντες νὰ διαδώσωσι μεταξὺ τῶν λαϊκῶν ἰδίως στρωμάτων τὰ ἀντορθόδοξα προτεσταντικὰ διδάγματα καὶ ἐκπροτεσταντίσωσιν οὕτω τὴν Ἀνατολήν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ τότε ὀρθόδοξος Κληρὸς, λόγῳ τῆς ἀμαθείας αὐτοῦ, ἡδυνάτει ν' ἀντιτάξῃ σοβαρὰν ἀντίδρασιν.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐξηναγκάσθη νὰ ἀναλάβῃ νέον ἀμυντικὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Προτεσταντικοῦ Μισηιοναρισμοῦ, δι' οὗ ἀπέκρουσε τὸν ἐκ μέρους αὐτοῦ σοβαρὸν κίνδυνον τῆς ἀλλοιώσεως τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὁ ἀγὼν οὗτος διεξήχθη ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ πάντων τῶν ἀρμοδίων ἐκκλησιαστικῶν, θεολογικῶν καὶ δημοσιογραφικῶν φορέων. Καὶ πρῶτον τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, οἰακοστροφούμενον τότε ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς Πατριάρχου Γρηγορίου ΣΤ' (1836 καὶ 1839), ἀφ' ἑνὸς μὲν προέβη εἰς τὴν σύστασιν εἰδικῶν ἐπιτροπῶν ἐν τε τῷ Πατριαρχεῖῳ καὶ ταῖς μητροπόλεσι πρὸς συντονισμόν καὶ κατεύθυνσιν

1. Ὡς τοιαῦται ἀναφέρονται ἐν τῇ ἀπὸ 13.3.1886 Συνοδικῇ Ἐγκυκλίῳ αἱ ἐπόμεναι: α) Λόγος τοῦ περιφήμου Τελοστῶνος, ἀρχιεπισκόπου τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ Καντερβούρειας, κατὰ τῆς Μετουσιώσεως, ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ εἰς τὸ ἰταλικὸν καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸ ἐλληνικὸν μεταφρασμένος καὶ ἐκδομένος ἐν ἔτει ,αωκξ'. β) Παλαιονομία, ἥτοι ἐπιστολὴ πρὸς τὸ ἐν Ἑλλάδι σεβασμιώτατον ἱερατεῖον καὶ ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας, δεικνύουσα τὴν ἀνάγκην ταχείας καὶ ἐντελοῦς ἀναμορφώσεως ἐκκλησιαστικῆς, συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ Τιμοθέου Φιλοκλήρου, τυπωμένη ἐν ἔτει ,αωκη'. γ) Ἱστορία τῆς ἐν Ἱρλανδίᾳ Λατινικῆς Ἐκκλησίας, συγγραφεῖσα παρὰ τινος Ἀνδρέου Δούννου καὶ ἐκδοθεῖσα ἐν ἔτει ,αωκξ'. δ) Ὁ ὁδηγὸς τοῦ Κλήρου, συγγραφεῖς παρὰ τοῦ Σαμουὴλ Χειρίδωνος Οὐίλσονος καὶ τύποις ἐκδοθεῖς ἐν ἔτει 1829 (Παρά Κ. Οἶκον ὁμω, Τὰ σφύζοντα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τ. 2, Ἀθῆναι 1864, σ. 334).

τοῦ ἀντιμισσιοναρικοῦ ἀγῶνος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξέδωκε μακρὰν «Ἐγκύκλιον πατριαρχικὴν καὶ συνοδικὴν ἐπιστολήν, παραινετικὴν πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ Ὀρθοδόξους, εἰς ἀποφυγὴν τῶν ἐπιπολαζουσῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν»¹. Δι' αὐτῆς στρέφεται κατὰ τῶν Λουθηρανῶν, Ζβιγγλιανῶν, Καλβινιστῶν καὶ Σωκινιανῶν καὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ αὐτῶν καὶ διαφόρων ἄλλων προτεσταντικῶν διδασκαλιῶν. Ὁμοίου περιεχομένου εἶναι καὶ ἕτεροι δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν μητροπολίτην Προύσης Ἀνθιμον², ὡς καὶ ἕτερα πρὸς τὸν μητροπολίτην Σμύρνης Χρύσανθον³, ἐτι δὲ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς βουλευτάς τῆς Ἑπτανήσου⁴, τέλος δὲ ἐγκύκλιος πρὸς ἅπαντα τὸν Κλήρον καὶ τὸν λαὸν τοῦ Πατριαρχείου⁵. Ἐνταῦθα ὁμῶς λυσιτελεῖς κρίνομεν, ὅπως μεταφέρωμεν ἐκ τῆς ὡς ἂν πρῶτης παραινετικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ἀπόσπασμα, ἀναφερόμενον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀρχηγῶν τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ εἰς τὸ προσηλυτιστικὸν ἔργον τῶν Ἱεραποστόλων ἐν μέσῳ τῶν Ὀρθοδόξων. Τὸ κείμενον τοῦτο παρέχει ἡμῖν πηγαίαν καὶ ζῶσαν εἰκόνα τῆς φάσεως ταύτης τοῦ ἀμυντικοῦ ἀγῶνος τῆς Ὀρθοδοξίας κατὰ τοῦ Προτεσταντικοῦ Μισσιοναρισμοῦ. Οὕτως ὡς ἑτεροδιδασκαλίαι τοῦ Λουθήρου ἀναφέρονται καὶ κατακρίνονται: ἡ ἄρνησις τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως, τῶν Συνόδων, τῶν πέντε Μυστηρίων, τῆς Μετουσιώσεως, τοῦ Μοναχισμοῦ, τῶν Νηστειῶν, τῆς ἱερᾶς Λειτουργίας, τῶν Εἰκόνων, τῆς τιμῆς καὶ ἐπικλήσεως τῶν Ἀγίων καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν, ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ἐκ μόνης τῆς πίστεως σωτηρίας καὶ τῆς ἀπορρίψεως τῶν ἀγαθῶν ἔργων, εἰς τρόπον ὥστε «ὅστις ἔχει πίστιν, καὶ ἂν θέλῃ, δὲν ἡμπορεῖ νὰ κολασθῇ, καὶ ὅστις δὲν ἔχει πίστιν, καθὼς οἱ εἰδωλολάτραι, ὅ,τι κάμνει εἶναι ἁμαρτία, καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ ἴδιαι ἄρεται του»· ἡ διδασκαλία περὶ προορισμοῦ καὶ τῆς ἀπορρίψεως τοῦ αὐτεξουσίου, δι' ἧς «ἐλευθεροῖ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ πάντα ζυγὸν καὶ ἀπὸ πᾶσαν ἀπολογίαν καὶ τῷ δίδει πᾶσαν ἐξουσίαν εἰς τὰ πάθη του καὶ εἰς τὰς ἀκαθάρτους ἐπιθυμίας, καὶ τὸ χεῖριστον, ἀποδεικνύει τὸν ἴδιον Θεὸν αἷτιον ὅλων τῶν παρανομιῶν τῶν ἀνθρώπων»· ἡ διδασκαλία ὅτι ἡ ἀγία Γραφή εἶναι ἡ μόνη πηγὴ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, πλὴν «ἐστήριξαν ὅλας τὰς αἱρέσεις των εἰς τὰ ρητὰ τῆς Γραφῆς, κακῶς ἐξηγημένα καὶ κάκιστα ἐφηρμοσμένα, καὶ εἰς σοφίσματα τόσον τεχνικὰ καὶ εὐλογοφανῆ, ὥστε ἀπατῶσι σχεδὸν καὶ τοὺς ἐκλεκτούς». Ἐκ τῶν τοῦ Ζβιγγλίου ἑτεροδιδασκαλιῶν ἀναφέρει τὴν περὶ τῆς

1. Βλ. τὸ κείμενον αὐτῆς ἐν: Mansi, τ. 40, 245-264. Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II³, σ. 951-972. Γερμ. μετάφρ. ἐν J. Wenger, Beiträge zur Kenntnis des gegenwärtigen Geistes und Zustandes der Griechischen Kirche in Griechenland und der Türkei, Berlin 1839, σ. 121-126.

2. Mansi, τ. 40, 241-244. 307-309.

3. «Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ» 1 (1836) 247-254.

4. Mansi, τ. 40, 280. 288-290.

5. Αὐτῶν, σ. 309-312.

θείας Εὐχαριστίας καὶ τῆς σχέσεως χάριτος καὶ αὐτεξουσίου τοῦ δὲ Καλβίνου, τοῦ «πλέον ἐπικινδύνου καὶ φθοροποιοῦ αἰρετικοῦ», ἀναφέρει μόνον τὴν ἀπόρριψιν τῆς λατρείας, τῶν ἐορτῶν, τῶν εἰκόνων, τοῦ ἱερατείου καὶ ἐν γένει οὗτος «ἀναιρεῖ καὶ ἐκεῖνα τὰ δόγματα καὶ ἔθιμα τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ἠκολούθει καὶ ἐπρέσβευε καὶ αὐτὸς ὁ Λούθηρος». Τέλος περὶ τῶν Σωκινιανῶν διακηρύσσεται, ὅτι «οὗτοι οἱ αἰρετικοί, ἀνατραφέντες εἰς τὰς βλασφημίας τῶν Λουθηροκαλβίνων, ἔπесαν καὶ αὐτοὶ εἰς βλασφημίας φρικτοτέρας. Δὲν θέλουσι νὰ πιστεύσωσιν οὐ μόνον τοὺς Ἀγίους καὶ τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν, ἀλλὰ μήτε θαύματα, μήτε δόγματα, μήτε ἄλλο τι ἀκατάληπτον εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν· δὲν πιστεύουσι λοιπὸν μήτε τὸ μυστήριον τῆς Ἀγίας Τριάδος, μήτε τὴν ἑνσαρκον οἰκονομίαν, μήτε τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, μήτε κανὲν ἄλλο μυστήριον τῆς πίστεως, καὶ ἐπομένως ἀνατρέπουσιν ἐκ βάθρων τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν». Περαιτέρω ἡ Ἐγκύκλιος ὁμιλεῖ περὶ τῶν Ἱεραποστόλων καὶ τοῦ ἔργου αὐτῶν οὕτως: «Οἱ σημερινοὶ αἰρετικοί, ὁμόφρονες ὄντες ὁπαδοὶ καὶ ζηλωταὶ κατὰ πάντων τούτων τῶν εἰρημένων αἰρεσιάρχων, τῶν ὁποίων καὶ τὸ ὄνομα φέρουσιν, ὀνομαζόμενοι Λουθηροκαλβίνοι γενικωτέρως, ἐπεχειρίσθησαν τώρα ἐν ἐσχάτοις καιροῖς μὲ ὅλους τοὺς τρόπους καὶ ὅλα τὰ μέσα νὰ χύσωσι τὸν φαρμακερὸν ἰδὼν τῶν διαφόρων τούτων αἱρέσεων εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν Ὀρθοδόξων, νὰ μολύνωσι τὴν ἀμώμητον ἡμῶν πίστιν, καὶ νὰ κατασπαράξωσι τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ διὰ νὰ ἐκτελέσωσι ταῦτα ῥαδίως, λαμβάνουσι διάφορα σχήματα, προσποιοῦνται φιланθρωπίαν, κηρύττουσι φωτισμόν, ἐπαγγέλλονται σοφίαν καὶ ὑπόσχονται πανταχοῦ τὰς μεγαλυτέρας εὐεργεσίας· περιφέρονται ἄλλοτε μὲν ὡς περιηγηταί, ἄλλοτε δὲ ὡς ἔμποροι, ἄλλοτε ὡς ἱατροὶ ἀνάργυροι, καὶ ἄλλοτε ὡς ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι· ἐξοδεύουσι πολλὰ δι' ἀσημάντους ἀρχαιοτήτας, ἱατρεύουσι δωρεάν, διδάσκουσιν ἀμισθί, μὲ μόνον τὸν σκοπὸν νὰ λάβωσι τὴν εὐνοίαν τῶν Ὀρθοδόξων καὶ νὰ μολύνωσι τὰ πάτρια ἡμῶν δόγματα· δαπανῶσι πολλὰ πρὸς τύπωσιν βιβλιαρίων, πεπληρωμένων ἀπὸ ταύτας τὰς διαφόρους βλασφημίας των, πολεμούντων ποτὲ μὲν πλαγίως ποτὲ δὲ κατ' εὐθείαν τὰ οὐράνια δόγματα καὶ διδάγματα, παραδόσεις καὶ ἔθιμα τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν ἀγίας Ἐκκλησίας· χαρίζουσι ταῦτα ἢ τὰ πωλῶσι διὰ σμικροτάτης τιμῆς, λόγῳ μὲν εὐεργεσίας, ἔργῳ δὲ βλάβης, διὰ νὰ ἐμφυτεύωσιν εἰς τὰς καρδίας τῶν Ὀρθοδόξων καὶ μάλιστα τῶν ἀπαλῶν παιδῶν τὰς παρανόμους αὐτῶν βλασφημίας· προσποιοῦνται πᾶσαν ἐπιμέλειαν πρὸς ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας μας ὡς πλέον εὐαπατήτου καὶ ἐπιδεκτικῆς, ἐλπίζοντες μὲ τὸν καιρὸν ἀφθόνους καρποὺς παρ' αὐτῆς· διὰ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν ἡμετέρων παιδῶν συνιστῶσι πολλαχοῦ σχολεῖα, διευθυνόμενα ἢ παρ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ἢ παρ' ὁμογενῶν μας ἐξαπατημένων διδασκάλων ἢ καὶ ἀργυρωνήτων»¹.

1. Παρ' Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II^ο, σ. 956-962.

‘Αλλά, πλὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀντέδρασε κατὰ τοῦ Προτεσταντικοῦ Μισσιοναρισμοῦ τῶν ‘Ιεραποστόλων καὶ ἡ ‘Ιερὰ Σύνοδος τῆς ‘Εκκλησίας τῆς ‘Ελλάδος δι’ ὅλων τῶν εἰς τὴν διάθεσίν της μέσων, τῇ συνδρομῇ καὶ τῶν ἀρμοδίων κρατικῶν ἀρχῶν, καθ’ ὅσον καὶ ἐν τῇ ἐλευθερωθείσῃ ‘Ελλάδι ἔδρων σκανδαλωδῶς οἱ ‘Ιεραπόστολοι, ὅπως ποιήσωσι προσηλύτους διὰ «προσηλυτιστικῶν σχολείων» καὶ διανομῆς «αἱρετικῶν βιβλίων» καὶ ἄλλων μέσων, καὶ δὴ καὶ «ὕπὸ τὸ πρόσχημα τῆς φιλανθρωπίας». Οὕτω κατήγγειλε τὸν παράνομον προσηλυτισμὸν τῶν ‘Ιεραποστόλων πρὸς τὴν ‘Ελληνικὴν Κυβέρνησιν δι’ ἐμπνευσμένου ἐγγράφου της¹, ἐν τῷ ὁποίῳ, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ ἐπαινεῖ τὸ ἔργον τῶν Βιβλικῶν ‘Εταιρειῶν πρὸς διάδοσιν τῆς ἀγίας Γραφῆς εἰς τὸν λαόν, παρατηρεῖ ἐν συνεχείᾳ, ὅτι θὰ ὠφείλετο αὐταῖς «τῷ ὄντι μυρία χάρις», ἐὰν μὴ συνεξέδιδον βιβλία, ὑφ’ ὧν «ἐπλημμύρισεν ἡ ‘Ελλάς καὶ πολὺ μέρος αὐτῆς τῆς ‘Οθωμανικῆς ‘Επικρατείας». Τὰ βιβλία ταῦτα πρόσβάλλουσι κατ’ εὐθείαν ἔθιμα καὶ τελετὰς «καὶ αὐτὰ τὰ δόγματα τῆς ‘Ανατολικῆς ‘Εκκλησίας». Ὑπὸ τῶν Βιβλικῶν ‘Εταιρειῶν καὶ τῶν ‘Ιεραποστόλων ἐπιχειρεῖται «πόλεμος ἐναντίον τῶν ‘Αγίων καὶ τῆς ἐπικλήσεως αὐτῶν· πόλεμος ἐναντίον τῶν σεπτῶν εἰκόνων καὶ τῆς τιμῆς αὐτῶν, θεωρουμένων ἀμαθῶς καὶ ἀνοήτως ὡς εἰδώλων· πόλεμος ἐναντίον τῶν νηστειῶν ἐν γένει, ἐναντίον τῶν ἑορτῶν

1. Παρὰ Κ. Οἰκονόμου, τῷ ἐξ Οἰκονόμων, Τριακονταετηρὶς ἐκκλησιαστικῇ. Τὰ σφζόμενα..., αὐτόθι, τ. 2, σ. 301-305. Σημειώτεον ὅτι ἡ προσφυγὴ τῆς ‘Ορθοδόξου ‘Ελληνικῆς ‘Εκκλησίας εἰς τὴν ‘Ελληνικὴν Κυβέρνησιν ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ἔχει θεσπίσει εἰδικὴν νομοθεσίαν, κατοχυροῦσαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ ἀπαγορεύουσιν τὸν προσηλυτισμὸν. Σχετικῶς βλ. Α. Μαρῖνου, ‘Η θρησκευτικὴ ἐλευθερία, ‘Αθήναι 1972. Τοῦ αὐτοῦ, ‘Η ἔννοια τοῦ θρησκευτικοῦ προσηλυτισμοῦ κατὰ τὸ νέον Σύνταγμα, ‘Αθήναι 1984. Πράγματι διὰ τοῦ ἀρθροῦ 13, 2 τοῦ Συντάγματος «ὁ προσηλυτισμὸς ἀπαγορεύεται», ἐπιβάλλεται δὲ ὁ σεβασμὸς τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως τοῦ πολίτου. Καὶ κατὰ τὸν Νόμον 1363/1938, ἀρθρον 4, ὡς τοῦτο ἐτροποποιήθη ὑπὸ τοῦ ἀρθροῦ 2 τοῦ Νόμου 1672/1939, προσδιορίζεται ἀκριβέστερον τὸ περιεχόμενον τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ ἀπαγορεύεται «ἡ διὰ πάσης φύσεως παροχῶν ἢ δι’ ὑποσχέσεως τοιούτων ἢ ἄλλης ἡθικῆς ἢ ὕλικῆς περιθάλψεως, διὰ μέσων ἀπατηλῶν, διὰ καταχρήσεως τῆς ἀπειρίας ἢ ἐμπιστοσύνης ἢ δι’ ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἀνάγκης, τῆς πνευματικῆς ἀδυναμίας ἢ κουφότητος, ἁμεσος ἢ ἔμμεσος προσπάθεια πρὸς διεσθυσιν εἰς τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν ἑτεροδόξου ἐπὶ σκοπῷ μετατροπῆς τοῦ περιεχομένου αὐτῆς». Εἰς τὰς διατάξεις ταύτας ἀναμφιβόλως ἐμπίπτει καὶ ὁ προσηλυτισμὸς τῶν διαμαρτυρομένων ἐκεῖνων ‘Ιεραποστόλων, τῶν Οὐνιτῶν καὶ πᾶς ἕτερος προσηλυτισμὸς, ὡς καὶ ὁ μετὰ ταῦτα καὶ μέχρι σήμερον ἀσκούμενος ὑπὸ τῶν λεγομένων ‘Ελλήνων εὐαγγελικῶν, ὡς καὶ ὁ ἀσκούμενος ὑπὸ τῶν ἐν ‘Ελλάδι δρωσῶν πολυνώνμων ἑτεροδόξων αἱρέσεων καὶ μάλιστα τῶν Χιλιастῶν καὶ ἄλλων, καθ’ ὧν ἔχει σχηματισθῇ πλουσία σύγχρονος ἀντιχιλιαστικῆς καὶ γενικῶς ἀντιαιρετικῆς βιβλιογραφία, ὡς π.χ. Π. Τρεμπέλα, ‘Ο Χιλιασμός, ‘Αθήναι 1979. Χριστ. Παρασκευῆδης, ‘Η γυμνὴ ἀλήθεια γιὰ τοὺς ‘Ιεχωβάδες, ‘Αθήναι 1982. Α. Ἀλεβιζοπούλου, ‘Η δικτατορία τοῦ Μπρούλιν. Ἐὐπροσωπεῖον καὶ τὸ πρόσωπον τῆς ‘Οργάνωσεως τῶν Μαρτύρων τοῦ ‘Ιεχωβά, ‘Αθήναι 1973 καὶ ἄλλα. Βλ. καὶ Α. Δελιωστοπούλου, μν. ξ., σ. 322 ἐξ., 326 ἐξ.

καὶ ἄλλων τοιούτων ἀντικειμένων, εἶναι τὸ κυριώτερον αὐτῶν θέμα». Προσέτι «προσβάλλονται καὶ αὐτὰ τὰ πρῶτα καὶ κύρια δόγματα τῆς πίστεως, αὐτὰ τὰ ἱερώτερα καὶ σεβασμιώτερα μυστήρια, ὡς τῆς θείας μεταλήψεως, τῆς μετανοίας κ.λπ.». Διὰ τοῦτο ἐζητήθη ἡ ἀπαγόρευσις τῆς κυκλοφορίας τῶν αἱρετικῶν βιβλίων καὶ ἐκλήθη ὁ ὀρθόδοξος λαὸς νὰ ἀποφεύγῃ αὐτὰ καὶ τοὺς διανέμοντας αὐτὰ Ἱεραποστόλους. Πρὸς τοῦτο ἐπηκολούθησεν ἡ ἐκδοσις καὶ διαφόρων ἄλλων ἐγκυκλίων πρὸς τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, δι' ὧν συνιστᾶτο εἰς τοὺς κληρικούς, μοναχοὺς, διδασκάλους καὶ γονεῖς καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς ὀρθοδόξους νὰ ἀποφεύγωσι τοὺς ξένους Ἱεραποστόλους καὶ τὰ κακοδόξα βιβλία αὐτῶν, καὶ τέλος εἰς τοὺς ἐπισκόπους νὰ «προσέχωσιν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ», διότι «ὕπὸ τὸ πρόσχημα τῆς φιλανθρωπίας ἐπιβουλεύουσιν (οἱ Ἱεραπόστολοι) τὰ ἱερὰ ἡμῶν δόγματα καὶ μυστήρια καὶ ὑποσκάπτουσιν αὐτὰ τὰ θεμέλια τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας... Αἱ λεγόμεναι Βιβλικαὶ Ἐταιρεῖαι ἐξέδωκαν διάφορα βιβλία εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐτῶν μετέφερον καὶ διέδωκαν πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὰ ὅποια προσβάλλουσι προφανέστατα τοὺς Ἁγίους τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας...». Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν «τελευταίαν εἰκοσαετίαν» δεκάδες νεοφανῶν αἱρέσεων καὶ «ἱεραποστολικῶν ἑταιρειῶν», συντηρητικῶν εὐαγγελικῶν τάσεων, ἀμερικανικῆς κυρίως προελεύσεως, περιάγουν εἰς ὁλόκληρον τὸν ὡρὸν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς «τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν ποιῆσαι ἓνα προσήλυτον», περισσότερον ὅμως μετὰ τῶν μελῶν τῶν ἱστορικῶ ἀναγνωρισμένων Ἐκκλησιῶν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, κυρίως δὲ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, παρὰ μετὰ τῶν ὁπαδῶν ἄλλων θρησκειῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ μπορούσε, ἴσως, νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐκεῖ παρουσίαν καὶ δρᾶσιν τους. Τὰ ἐλατήρια τῶν αἱρέσεων αὐτῶν, ποὺ διεισδύουν μὲ τὸ πρόσχημα τοῦ εὐαγγελισμοῦ καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν χριστιανῶν τῆς περιοχῆς αὐτῆς, δὲν εἶναι ἄμοιρα πολιτικοῦ χρωματισμοῦ...»¹. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἀνόσιον προσηλυτιστικὸν ἔργον τῶν ἁλλοδαπῶν Ἱεραποστόλων βραδύτερον συνέχισαν οἱ προσηλυτισθέντες λεγόμενοι «Ἕλληνες Εὐαγγελικοὶ» ἐν διαφόροις ἑλληνικαῖς πόλεσι, δι' ὃν λόγον ἠναγκάσθη ἡ Ἱερὰ Σύνοδος νὰ ἐξαπολύσῃ πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἐν ἔτει 1891 νέαν Ἐγκύκλιον «Περὶ ἐτεροδιδασκάλων», ὁμοίου περιεχομένου πρὸς τὰς προηγουμένας, συνιστῶσα προφύλαξιν ἀπὸ τῶν λεγόμενων Εὐαγγελικῶν καὶ τῶν κακοδοξίων αὐτῶν².

Προστεθῆτω ἐνταῦθα, ὅτι τὸ θέμα τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν Ὁρθοδόξων ὑπὸ τῶν Διαμαρτυρομένων Ἱεραποστόλων ἀπτησχόλησε καὶ τὰς κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1920 πραγματοποιηθείσας ἐν Γενεύῃ μεγάλας οἰκουμενικὰς συναν-

1. Γ. Τ σ έ τ σ η, Οἰκουμενικὰ ἀνάλεκτα, Κατερίνη 1987, σ. 160-161.

2. Βλ. τὸ κείμενον τῆς Ἐγκυκλίου ταύτης παρὰ Σ. Γ ι α ν ν ο π ο ὗ λ ω, Συλλογὴ τῶν Ἐγκυκλίων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1901, σ. 402-405.

τήσεις τῶν ἡγετῶν τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς ὀργάνωσιν τῆς ἀρχομένης τότε Οἰκουμενικῆς Κινήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὁ ἀείμνηστος Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ ΠΣΕ W.A. Visser't Hooft γράφει¹, ὅτι «αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι εἶχον βεβαίως θιγῇ ἐκ τῆς «κλοπῆς τῶν προβάτων» αὐτῶν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποδυθῇ ἀριθμὸς Δυτικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ἱεραποστόλων. Τὸ ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι χριστιανοὶ ἐτύγγανον μεταχειρίσεως εἰδωλολατρῶν, τῶν ὁποίων θὰ ἔδει νὰ ἐπιδιωχθῇ ὁ προσηλυτισμὸς, ἐφαίνετο εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας ὡς ἄρνησις τῆς χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης. Ἡ προτεινόμενη (τότε) «Κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν» ἔδει νὰ δημιουργήσῃ τοιοῦτους δεσμοὺς μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν, ὥστε ὁ προσηλυτισμὸς νὰ καταστῇ ἀδύνατος». Ἐκτοτε τὸ σπουδαῖον καὶ φλέγον τοῦτο θέμα ἀπησχόλησε καὶ ἄλλας οἰκουμενικὰς συναντήσεις καὶ συνέδρια, ὅφ’ ὧν καὶ καταδικάσθη ὁ προσηλυτισμὸς καὶ βαθμηδὸν κατηργήθη ὑπὸ τῶν ἀσκουσῶν αὐτὸν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀρχῆς γενομένης ὑπὸ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐν τοῖς προηγούμενοις εἶδομεν.

Τελευταῖον δεόν νὰ προστεθῇ, ὅτι οὐ μόνον ἐν ταῖς Ἑλληνοφώνοις Ὁρθόδοξοις Ἐκκλησίαις οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἤσκησαν προσηλυτισμὸν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις Ὁρθόδοξοις Ἐκκλησίαις ἐπραξάν τὸ αὐτό, ὡς ἐν Πολωνίᾳ, Τσεχοσλοβακίᾳ, Ῥουμανίᾳ, Αὐστροουγγαρίᾳ, Νοτιοσλαβίᾳ, Βουλγαρίᾳ, ὡς καὶ ἐν Ῥωσίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὅμως, ἀποκαλυφθέντος τοῦ προσηλυτιστικοῦ ἔργου αὐτῶν, ἀπηγορεύθη τὸ 1826 εἰς τὴν Βρεττανικὴν Ἐταιρείαν καὶ τοὺς Διαμαρτυρομένους Ἱεραποστόλους πᾶσα δρᾶσις ἐν Ῥωσίᾳ. Σημειωτέον ὅτι λόγῳ τῆς συνεχίσεως καὶ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα τοῦ προτεσταντικοῦ προσηλυτισμοῦ ἐν τισιν Ὁρθόδοξοις Ἐκκλησίαις, αὗται, ἐρωτηθεῖσαι ἐν ἔτει 1902 ὑπὸ τοῦ μεγάλου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ’ περὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ Ὁρθόδοξων καὶ Ἑτεροδόξων, εὗρον τὴν εὐκαιρίαν, οἶονεῖ ὡς ἀπὸ συμφώνου, νὰ καυτηριάσωσι καὶ καταδικάσωσι μονονουχὶ ὡς ἀντιχριστιανικὸν τὸν ὑπὸ τῶν διαμαρτυρομένων καὶ τῶν παπικῶν Ἱεραποστόλων διενεργούμενον προσηλυτισμὸν τῶν Ὁρθόδοξων. Καὶ ἐν τέλει τῆς πανορθόδοξου καταδίκης τοῦ προσηλυτισμοῦ χριστιανῶν ὑπὸ χριστιανῶν τονίζεται, ὅτι ὥφειλον οἱ Διαμαρτυρόμενοι Ἱεραπόστολοι πορευθέντες νὰ μαθητεύσωσι «τὰ ἔθνη» (Ματθ. 28,19), δηλαδὴ τοὺς μὴ χριστιανούς καὶ εἰδωλολάτρας, πορευόμενοι εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα καὶ κηρύσσοντες τὸ Εὐαγγέλιον «πάσῃ τῇ κτίσει» (Μάρκ. 16,15).

1. Βλ. «Ἐπίσκεψις» 5.3.1983, ἀριθμ. 290, σ. 7-14, ἐνθα ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὸ θέμα ἡμῶν τμήματος τῆς μελέτης τοῦ W.A. Visser't Hooft, *The genesis and formation of the WCC*, Geneva 1982, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ἡ συμβολὴ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν ἱδρυσιν τοῦ ΠΣΕ — “Ἐνα κείμενον τοῦ W. A. Visser't Hooft”». Ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ περιγράφεται ἡ ἀποκλειστικὴ συμβολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὴν ἱδρυσιν τοῦ ΠΣΕ καὶ ἐν γένει εἰς τὴν ποδηγέτησιν τῆς ὅλης Οἰκουμενικῆς Κινήσεως κατὰ τὰ πρῶτα καὶ κρίσιμα βήματα αὐτῆς.

Καὶ ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ ἐπιλέγει: «Ἀλγοῦμεν πάντες βλέποντες καὶ ἀκούοντες νῦν μὲν ψυχὰς ἐκ τῶν ἀσθενῶν τῇ γνώμῃ καὶ τῇ πίστει χλιαρῶν ἢ παῖδας ἐκ τῶν ἀστηρίκτων καὶ ἀπροστατεύτων ἢ χήρας ἐκ τῶν πολυειδῶς χειμαζομένων ἀποπλανημένας καὶ παρασυρομένας, νῦν δὲ χαρακτῆρας νοθευομένους, ὥστε πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν νομίζειν, ἢ γονέας κατὰ τέκνων ἢ ἀδελφοὺς κατὰ ἀδελφῶν ἢ κοινότητας κατὰ τῶν οἰκείων ποιμένων ἐπεγειρομένας καὶ ὅλως ἔριδας καὶ διχαστασίας πανταχοῦ δημιουργουμένας ἐπὶ βλασφημίᾳ τοῦ ὑπερτίμου χριστιανικοῦ ὀνόματος ἐν τοῖς ἔθνεσιν»¹. Βραδύτερον ἐν ἔτει 1930 οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, οἱ συγκροτήσαντες τὴν Διορθόδοξον Ἐπιτροπὴν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, κατεδίκασαν τὸν προσηλυτισμὸν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀναγραφῇ οὗτος ὡς θέμα τῆς μελλούσης νὰ συνέλθῃ ἀγίας καὶ μεγάλης Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας². Τὸ αὐτὸ ἐπανάλαβε καὶ ἡ πρώτη Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ῥόδου (1961) καὶ αἱ ἐπακολούθησασαι προπαρασκευαστικαὶ τῆς μεγάλης Συνόδου τῆς Ὀρθοδοξίας Διασκέψεις³. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξακολουθεῖ δυστυχῶς αἰμάσσουσα ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἡ χαίνουσα πληγὴ τοῦ προσηλυτισμοῦ, οἱ Ὀρθόδοξοι ἔφερον τὸ ζήτημα τοῦτο ἐνώπιον τῶν ὀργανισμῶν καὶ τῶν συνεδρίων τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων καὶ ἀπηγορεύθη ὁ προτεσταντικὸς προσηλυτισμὸς, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐκλείψῃ ἐντελῶς, ἐνῶ ἀπὸ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς ἐξακολουθεῖ εἰσέτι μαινόμενος ὁ ρωμαιοκαθολικὸς προσηλυτισμὸς διὰ τῆς Οὐνίας καὶ πολλῶν ἄλλων μέσων⁴.

1. Ἡ περὶ τῶν σχέσεων τῶν αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ ἄλλων γενικῶν ζητημάτων πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐγκύκλιος τοῦ 1902, αἱ εἰς αὐτὴν ἀπαντήσεις τῶν ἀγίων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἀνταπάντησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Κωνσταντινουπόλις 1904. «Ἐκκλησ. Ἀλήθεια» (1902) ἀριθ. 2 (2 Ἰαν.) σ. 18 ἐξ. Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II², σ. 1032-1044.

2. Πρακτικὰ τῆς προκαταρκτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἀγίων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τῆς συνελθούσης ἐν Ἀγίῳ Ὁρει (8-21 Ἰουνίου 1930), Κωνσταντινουπόλις 1930, σ. 56, 70, 121, 128.

3. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Α' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ῥόδου, Ἀθήναι 1961, σ. 17. — Μνημεῖα, τ. II², σ. 1083.

4. Περιττὸν νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι πολλὰ ἐκ τῶν ἐν τοῖς προηγουμένοις εἰρημένων κατὰ τοῦ Προτεσταντικοῦ Μισσιοναρισμοῦ ἰσχύουσι καὶ περὶ τοῦ Ῥωμαιοκαθολικοῦ Προσηλυτισμοῦ, τοῦ ἀσχομένου ἐν μέσῳ τῶν Ὀρθοδόξων κυρίως διὰ τῆς Οὐνίας καὶ ποικίλων μέσων, δι' ὃν λόγον αἱ Πανορθόδοξοι Διασκέψεις καθώρισαν ὡς ὅρον ἐνάρξεως τοῦ Ὀρθοδόξο-ρωμαιοκαθολικοῦ θεολογικοῦ διαλόγου τὴν κατάργησιν τοῦ Προσηλυτισμοῦ καὶ τὴν διάλυσιν ἢ ἀνάκλησιν τῆς Οὐνίας. Ὅμως τὸ Βατικανὸν οὐκ ἠβουλήθη συνιέναι, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιοῇ καὶ τὸν διεξαγόμενον ἔτι διάλογον ὡς μέσον τοῦ Οὐνιτικοῦ Προσηλυτισμοῦ. Εἰς τοῦτο προσέκοψεν ὁ διεξαγόμενος θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Ῥωμαιοκαθολικῶν, τὰς ἐργασίας τοῦ ὁποίου ἴσως ἀναγκασθῶσιν οἱ Ὀρθόδοξοι νὰ ἀναστείλωσι μέχρι καταπαύσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Προσηλυτισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων γνωστῶν ἐκ τῆς

Τέλος, εἰδικῶς προκειμένου περὶ τοῦ Προτεσταντικοῦ προσηλυτισμοῦ, παρὰ πάσας τὰς ὑφισταμένας δυσχερείας, ἡμεῖς, κατακλείοντες ἐκφράζομεν καὶ αὖθις τὴν ἐλπίδα, ὅτι πρὸς τὴν ὁλοσχερῇ κατάπαυσιν τοῦ εἰς βάρος τῶν Ὀρθοδόξων ἀσκουμένου εἰσέτι ἐνιαχοῦ προσηλυτισμοῦ ὑπὸ τοῦ Προτεσταντισμοῦ θὰ ὀδηγήσῃ αὐτὸν «τὸ μὲν τὸ ἀτελεσφόρητον καὶ μάταιον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλῶν ἐπόψεων, ἰδίᾳ τῆς κατ' αὐτοῦ πανορθοδόξου ἐχθρότητος καὶ ἀπεχθείας, ἐπιζήμιον δι' αὐτὸν τῆς ἀχαρκτηρίστου ἐν μέσῳ τῆς ἀρχαιοτάτης Ἐκκλησίας ἐπιχειρήσεως ταύτης, τὸ δὲ τὸ ἀντιχριστιανικὸν αὐτῆς. Ἀληθῶς ἡ διὰ καταναγκαστικῶν μέσων ἢ χρημάτων ἢ ἀπατηλῶν ἐπαγγελιῶν ἀπόσπασις ἀκρίτων παιδῶν, ἀσθενῶν καὶ ἀπροστατευτῶν γυναικῶν καὶ ἀμαθῶν ἢ ἡθικῶς ἀναπήρων ἀνθρώπων ἀπὸ τοῦ πατρίου χριστιανικοῦ δόγματος οὐ μόνον ἀντίκειται εἰς τὴν εὐαγγελικὴν Ἠθικὴν, ἀλλ' εἶναι καὶ παραβίασις τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, προσκρούει δὲ καὶ εἰς τὴν Κυριακὴν ῥήτραν: «εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν» (Ματθ. 16,24) καί, ὡς πρᾶξις καταναγκασμοῦ, οὐδεμίαν ἀξίαν κέκτηται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ καὶ αἱ ὑπὸ φανατικῶν, μισαλλοδόξων καὶ μικρονόων, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, Ἱεραποστόλων ἀνευλαβεῖς ἐπιθέσεις καὶ προσβολαὶ κατὰ τῆς γεραρᾶς καὶ ἀγίας Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, τῆς μετὰ ποταμῶν μαρτυρικῶν αἱμάτων βασταζούσης τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐν μέσῳ μὴ χριστιανικῶν ἢ ἀθέων καὶ ἀντιχριστιανικῶν λαῶν, ὡς καὶ τοῦ ἱερατείου καὶ τῶν θεοδιδάκτων δογμάτων καὶ τῶν αἰωνοβίων παραδόσεων αὐτῆς, ἐτι δὲ ἡ σπορὰ ζιζανίων καὶ σκανδάλων καὶ διχοστασιῶν μεταξὺ τοῦ ποιμνίου αὐτῆς, ἀντὶ πορευθέντες νὰ μαθητεύσωσι «τὰ ἔθνη» (Ματθ. 28,19), εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κατὰ πάντα λόγον ἀξιοκατάκριτος, εἶναι παντὶ που φανερόν, οὐδεμιᾶς συζητήσεως χρῆζον»¹. Τούτων πάντων ἕνεκεν, πρώτη ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, ἐπιθυμοῦσα νὰ προωθήσῃ τὰς μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων ἀρμονικὰς καὶ φιλενωτικὰς σχέσεις της, προέβη εἰς τὴν ἀνάκλησιν τῶν Ἱεραποστόλων της καὶ τὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν Ὀρθοδόξων, ὡς εἶδομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ. Οὕτως ὑπενθυμίζονται παραδείγματος χάριν αἱ ἐπόμεναι περιπτώσεις: Ἡ ἀποστολὴ ἐν ἔτει 1840 ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντερβουρίας Γουλιέλμου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Ἀθήνας τοῦ ἀγγλικανοῦ ἐπισκόπου Γεωργίου Tomlison, δι' οὗ διεμνηύθη τοῖς Ὀρθοδόξοις ὅτι κατηγορήθη ὁ ὑπὸ τῶν Βιβλικῶν Ἐταιρειῶν καὶ τῶν Ἱεραποστόλων ἀσκούμενος προσηλυτισμός, βραδύτερον δὲ ὅτι διελύθη ἡ συμφωνία μετὰ τῶν Πρώσων περὶ τῆς κοινῆς προτεσταντικῆς ἐπισκοπῆς Ἱεροσολύμων, ἀπαγορευθέντος εἰς τοὺς ἐναπομείναντας ἐν αὐτῇ ἀγγλικανοὺς κλη-

¹ Ἱστορίας ἐπιδιώξεων τῆς Ῥώμης μὲ ἀποκορύφωμα τὸ κατασκευασθὲν παπικὸν πρωτεῖον ἐξουσίας καὶ παγκοσμίου κυριαρχίας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ ἄγνωστον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν συνεχίζουσαν αὐτὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

1. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Ὀρθόδοξικα καὶ Προτεσταντισμός, σ. 309.

ρικούς παντός προσηλυτισμοῦ τῶν Ὀρθοδόξων. Ἐν συνεχείᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1888 τὸ τρίτον Συνέδριον τοῦ Lambeth ἀπεφάσισεν ἐπισήμως τὴν κατάπαυσιν τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν Ὀρθοδόξων, κατὰ δὲ τὰ ἔτη 1898-1899 διημερίθη ἀλληλογραφία μεταξύ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντερβουρίας Φρειδερίκου, ἀποστείλαντος εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸν ἐπίσκοπον Σαλισβουρίας Ἰωάννην Wordsworth, καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίνου Ε΄, δι' ἧς συνεφωνήθη ἡ ὀριστικὴ κατάπαυσις τοῦ προσηλυτισμοῦ¹. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, παρ' ὅλας τὰς ἐκ τῶν ἄνω ἀπαγορεύσεις ταύτας καὶ ἄλλας προσπάθειάς καὶ διαβεβαιώσεις, ὁ προσηλυτισμὸς ἐξηκολούθησεν ἀσκούμενος ἐκ τῶν κάτω, οὕτως ὥστε τὸ γενικὸν θέμα τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ἀνοικτὸν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἀπασχολοῦν διεκκλησιαστικὰ συνέδρια καὶ διαλόγους ἐπισήμους καὶ δηλητηριάζον τὰς φιλενωτικὰς σχέσεις καὶ προσπάθειάς μεταξύ τῶν ἐν διαλόγῳ Ἐκκλησιῶν. Διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους, θεωροῦντας ἀσυμβίβαστον τὸν διάλογον καὶ τὸν προσηλυτισμόν, εἶναι ἀκατανόητον, πῶς συμβιβάζουσιν οἱ Ἑτερόδοξοι τὰ δύο ταῦτα, ἅφ' ἑνὸς μὲν τὴν διεξαγωγὴν διαλόγου μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τὴν καλλιέργειαν φιλενωτικῶν σχέσεων, ἅφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἄσκησιν προσηλυτισμοῦ μετὰ τῶν αὐτῶν καὶ τὴν ὑπονόμευσιν οὕτω τῶν φιλενωτικῶν προσπαθειῶν καὶ σχέσεων. Διὰ τοῦτο ἐλπίζουν, ὅτι ἡ χριστιανικὴ εἰλικρίνεια καὶ ἐντιμότης καὶ ἀγάπη θὰ ἐπιβάλλωσι τὴν ὀλοσχερῇ κατάργησιν τοῦ προσηλυτισμοῦ μετὰ τῶν διαλεγομένων ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, τῶν ἐπικαλουμένων τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Σωτῆρα, «ὕπὲρ ὧν (καὶ ὑπὲρ πάντων) Χριστὸς ἀπέθανεν» (Ῥωμ. 14,16. Α' Κορ. 8,12. Β' Κορ. 5,15).

1. Βλ. «Ἐκκλησι. Ἀλήθεια» (Κωνσταντινουπόλεως) 18 (1898) 106 ἐξ., 19 (1899) 386 ἐξ.

VIII. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ. ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ*

Ἡ λεγομένη Οἰκουμενικὴ Κίνησις, μὲ κύριον ὄργανον αὐτῆς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἡ καταβαλλομένη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος ἡμῶν θεοφιλὴς προσπάθεια πρὸς προσέγγισιν,

* Βιβλιογραφία κατ' ἐκλογὴν. Ἰω. Καρμίρη, Ὀρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 378 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, Μνημεῖα, τ. II^α, σ. 1048 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ὀρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰς ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὴν «Κοινωνίαν τῶν Ἐκκλησιῶν», Ἀθῆναι 1949. Ἰω. Κολογήρου, Ἡ Ὀρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ σύγχρονος Οἰκουμενικὴ Κίνησις, Θεσσαλονίκη 1951. Β. Σταυρίδου, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, Θεσσαλονίκη 1964, 1984. Τοῦ αὐτοῦ, Βιβλιογραφία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, Ἀθῆναι 1960, 1972. Τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἀθῆναι 1967. Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τῶν Διαλόγων, ἐν «Θεολογία» 57 (1986) 723-752. Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικής Ἰακώβου, The contribution of Eastern Orthodoxy to the Ecumenical Movement, ἐν «The Ecumenical Review» 11 (1959) 394 ἐξ. D. Savramis, Ökumenische Probleme in der neugriechischen Theologie, Leyden-Köln 1964. Μ. Σιώτου, Ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις καὶ τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1961. Π. Τρεμπέλα, Ἐπὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ τῶν Θεολογικῶν Διαλόγων ἡμιεπίσημα ἔγγραφα, Ἀθῆναι 1972. Ἰουστίνου Πόποβιτς, Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ Οἰκουμενισμός, Θεσσαλονίκη 1974. Κ. Μουρατίδου, Οἰκουμενικὴ Κίνησις, ὁ σύγχρονος μέγας πειρασμός τῆς Ὀρθοδοξίας, Ἀθῆναι 1973. Ε. Θεοδώρου, Ὀρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις, Ἀθῆναι 1973. Métropolitte Maxime de Sardes, Le Patriarcat oecuménique dans l' Eglise Orthodoxe, Paris 1976. G. Patelos (ed.), The Orthodox Church in the Ecumenical Movement, 1902-1975, Geneva 1978. Γ. Φλωρόφσκυ, Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις πρὶν ἀπὸ τὸ 1910, ἐν «Χριστιανισμός καὶ πολιτισμός», Θεσσαλονίκη 1982, σ. 210 ἐξ. Ν. Ματσόκα, Οἰκουμενικὴ Κίνησις, Θεσσαλονίκη 1986. Α. Παπαδοπούλου, Κείμενα διορθοδόξων καὶ διαχριστιανικῶν σχέσεων, Θεσσαλονίκη 1984. Γ. Ψαλάκη, Οἰκουμενισμός, Ἀθῆναι 1986. Α. Παπαδερόυ, Οἰκουμενισμός, Γωνιὰ Χανίων 1984. Μητροπολίτου Ἡλίουπόλεως Γενναδίου, Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Θεσσαλονίκη 1987. Γ. Τσέτση, Οἰκουμενικὰ Ἀνάλεκτα (Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν), Κατερίνη 1987. R. Rouse-St. Neill (eds.), A History of the Ecumenical Movement, 1517-1948, London 1954. H. Fey, The ecumenical advance. A History of the Ecumenical Movement, Vol. two, 1948-1968. London 1970. R. Slenczka, Ostkirche und Ökumene, Göttingen 1962. G. Tavad, Geschichte der Ökumenischen Bewegung, 1964. G. K. A. Bell, Documents on christian unity, 4 vols, London 1924-1958. H. Meyer, H.

κοινωνίαν, συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἀπωτέρας ἐνώσεως αὐτῶν, καὶ δὴ «τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως», τοῦ Χριστοῦ συνεργοῦντος. Πρωτεργάται τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ἐγένοντο αἱ Ὁρθόδοξοι καὶ αἱ Προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι, δι' ὃ καὶ εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν κορυφοῦται καὶ ἐκβάλλει ὁ Ὁρθόδοξο-προτεσταντικὸς διάλογος, λαμβάνων νέας μορφὰς διμερῶν καὶ πολυμερῶν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν διαλόγων, διασκέψεων, συνεδρίων κ.τ.τ., ὡς καὶ κοινῆς ἐν τῷ πνεύματι τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης δράσεως πρὸ πάντων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ Πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐν ταῖς πολυμόρφοις διεκκλησιαστικαῖς, διομολογιακαῖς καὶ διαχριστιανικαῖς σχέσεσιν.

Ἐκ προοιμίου ὅμως δεόν νὰ διευκρινισθῇ, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, εἰ καὶ διετέλει καὶ διατελεῖ ἐτι ὑπὸ ἐξαιρετικῶς δυσμενεῖς συνθήκας, μετέσχευ οὐχ ἤττον προθύμως τῆς Οἴκουμ. Κινήσεως καὶ συνειργάσθη μετὰ τῶν ἑτεροδόξων, ἐμπνεομένη ὑπὸ τοῦ φιλελευθέρου ὀρθοδόξου πνεύματος, ὅφ' οὗ ἐνεπνέοντο οἱ μεγάλοι Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι αὐτῆς, καὶ φρονούσα ὅτι ὀφείλει ἐν τῇ παγκοσμίῳ προσπάθειᾳ ταύτῃ, —ἀπώτερος τῆς ὁποίας σκοπὸς εἶναι ἡ πραγματοποίησις τῆς τελευταίας μεγάλης εὐχῆς καὶ ἐπιταγῆς τοῦ Θεανθρώπου Ἰδρυτοῦ τῆς «ἵνα πάντες ἐν ὧσιν» (Ἰωάν. 17,21)—, ἵνα συντελέσῃ καὶ αὐτὴ τὸ καθ' ἑαυτὴν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ θείου ἔργου τῆς ἐνώσεως, καὶ πρὸ πάντων ἵνα ἐν τῇ ὅλῃ Οἰκουμενικῇ Κινήσει χρησιμεύσῃ ὡς μάρτυς καὶ κήρυξ καὶ διδάσκαλος τοῦ ὅν αὕτη κατέχει ἀνεκτιμήτου θησαυροῦ τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας καὶ τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως, καὶ ἐμφυσήσῃ καὶ μεταγγίσῃ ἐκ τοῦ ἑαυτῆς γνησίου χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ εἰς τὰς ἄλλας χριστιανικὰς Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας τὸ πνεῦμα καὶ τὴν πίστιν τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν συνεχίζει ἀδιακόπως καὶ ἀναλλοιώτως καὶ μεθ' ἧς ταυτίζεται. Προσέτι ἡ Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις (Σαμπεζύ, Ὀκτώβριος 1986) προστίθῃσιν, ὅτι μετέχομεν οἱ Ὁρθόδοξοι τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ «διὰ νὰ ἔχωμεν ἀνοικτὸν διάλογον πρὸς ὅλους τοὺς ἀδελφούς μας χριστιανούς, διὰ νὰ καλλιεργῶμεν αἰσθήματα καὶ σχέσεις ἀμοιβαιότητος, ἀλληλεγγύης, ἀλληλοκατανοήσεως καὶ ἀδελφικῆς συνεπιουρίας, δίδοντες μαρτυρίαν τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως καὶ ἐμπλουτιζόμενοι ἀμοιβαίως»¹. Ἐπομένως ἡ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλη-

Urban, L. Vischer (Hrg.), Dokumente wachsender Übereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsentexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene 1931-1982. Paterborn, Frankfurt a. M. 1983. Metropolit Damaskinos Papanandreu, Orthodoxie und Oekumene, Gesammelte Aufsätze, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1986. — Orthodoxie et Mouvement oecuménique, Chambésy 1986. — VII. Vorkonziliare Panorthodoxe Konferenz. Sonderdruck aus «Una Sancta», 42. Jahrgang (1987), 1. Heft. — Commemorating Amsterdam 1948: 40 years of the World Council of Churches. Ἐν: «The Ecumenical Review», vol. 40, Nos 3-4, 1988.

1. «Ἐπίσκεψις» 17 (1986) ἀριθμ. 366, σ. 18.

σίας εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄρνησις ὑπ' αὐτῆς τοῦ δόγματός της ὡς τῆς μιᾶς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας ἢ ὡς ἀπάρνησις τῆς ἰδίας ἱστορικῆς περιωπῆς καὶ ταυτότητος, καθ' ὅτι αὕτη σύννοιδεν ἑαυτὴν ὡς τὴν πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν κατέχουσιν μίαν καὶ μοναδικὴν καὶ μόνην ἀληθῆ Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων διαχρονικῶς μέχρι σήμερον ἀδιακόπως συνεχιζομένην καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσιν, καί, ὡς ὁ «Ἰησοῦς Χριστός, χθὲς καὶ σήμερον (ἡ αὕτη) καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ἐβρ. 13,8), ἅτε ἐδραζομένην σταθερῶς καὶ ἀκλονήτως καὶ ἀναλλοιώτως ἐπὶ τὴν πέτραν τῆς Ἀποστολικῆς πίστεως καὶ παραδόσεως.

Ὡς γνωστόν, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1902 καὶ βραδύτερον τὸ 1920 ἐξεφράσθη ὑπὸ τῶν Ὁρθόδοξων ὁ μύχιος αὐτῶν πόθος περὶ προσεγγίσεως καὶ συνεργασίας καί, εἰ δυνατόν, ἐν ἀπωτέρω μέλλοντι, ἐνώσεως πασῶν τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ προσεῦχεται καθ' ἐκάστην ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Οὕτως ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωαννῆς Γ' διὰ τῆς προμνημονευθείσης ἱστορικῆς πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἐγκυκλίου αὐτοῦ τοῦ ἔτους 1902 ἠρώτησε πάσας τὰς Ὁρθόδοξους Ἐκκλησίας «περὶ τῶν ἐν τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι σχέσεων ἡμῶν μετὰ τῶν δύο μεγάλων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀναδενδράδων, τῆς Δυτικῆς δηλονοῦν καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων Ἐκκλησίας»¹. Εἰς τὴν ἐγκύκλιον ταύτην, ἀπαντήσασαι αἱ Ἐκκλησίαι Ἱεροσολύμων, Ῥωσίας, Ἑλλάδος, Ῥουμανίας, Σερβίας καὶ Μαυροβουνίου κατὰ τὰ ἔτη 1902-1903, διετράνωσαν σχεδὸν πᾶσαι τὸν διάπτρον αὐτὸν πόθον ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως, ὁ δὲ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀνταπαντῶν τὸ 1904 καὶ συγκεφαλαίων τὰς ἐκφρασθείσας εὐχὰς παρακελεύεται ταῖς Ὁρθόδοξοις Ἐκκλησίαις: «Πλὴν ἀλλὰ τῇ τῶν ἰδίων φυλακῇ ἀγρυπνοῦντες, σκοπεῖν ὀφείλομεν καὶ τὰ τῶν ἄλλων, καὶ ὅλη ψυχῇ δεόμενοι ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως, μὴ ἀποδυσπετεῖν πρὸς τὰς δυσχερείας, μηδὲ ἀνεπίδεκτον σκέψεως ἢ δυσέφικτον ὅλως ὑπολαμβάνειν τὸ πρᾶγμα, ἐνασκοπεῖν δὲ τὰ δυνάμενα προοδοποιεῖν τῷ θεοφιλεῖ ἔργῳ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως, ἐν σοφίᾳ περιπατοῦντες καὶ ἐν πνεύματι πραότητος πρὸς τοὺς δισταμένους, ἐκεῖνο ἐνθυμούμενοι, ὅτι τῇ Παναγίᾳ Τριάδι καὶ αὐτοὶ πιστεύοντες καὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σεμνυνόμενοι, τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ σωθῆναι ἐλπίζουσιν»². Ἐν συνεχείᾳ, ἅμα τῇ λή-

1. Βλ. Ἡ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ ἄλλων γενικῶν ζητημάτων πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐγκύκλιος τοῦ 1902 ..., σ. 8 (πρὸς Ἱω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II², σ. 1032 ἐξ.). Β. Σταυρίδου, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, σ. 116 ἐξ. Χ. Ἀνδρούτσου, Αἱ βάσεις τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὰ ἀρτιφανῆ τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν γράμματα, Κωνσταντινούπολις 1905.

2. Παρ' Ἱω. Καρμίρη, αὐτόθι, σ. 1042. Βλ. δημοσίευσιν ἀπάντων τῶν σχετικῶν κειμένων ὑπὸ Ἀ. Παπαδόπουλου, Κείμενα διορθόδοξων καὶ διαχριστιανικῶν

ξει τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πάλιν πρῶτον ἀνεκίνησε τὸ ζήτημα τῆς προσεγγίσεως καὶ συνεργασίας τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ὑποδείξαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἰδρύσεως «Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν» πρὸς συνεργασίαν αὐτῶν ἐπὶ κοινωνικοῦ καὶ ἡθικοῦ πεδίου, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς τότε «Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν». Ὅθεν ἀπηύθυνε κατ' Ἰανουάριον τοῦ ἔτους 1920 τὸ ἱστορικὸν Διάγγελμα αὐτοῦ «πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ»¹, μὴ λογιζομένας ἀλλήλας ὡς ξένας καὶ ἄλλοτρίας, ἀλλ' ὡς συγγενεῖς καὶ οἰκείας ἐν Χριστῷ καὶ «συγκληρονόμους καὶ συσώμους τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Χριστῷ» (Ἐφεσ. 3,6). Ἐν συνεχείᾳ τονίζεται, ὅτι «ἡ τῶν διαφορῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν προσέγγις πρὸς ἀλλήλας καὶ κοινωνία οὐκ ἀποκλείεται ὑπὸ τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ αὐτῶν δογματικῶν διαφορῶν», ἀλλὰ τοῦναντίον ἐπιβάλλει τὴν σύμπραξιν καὶ συνεργασίαν αὐτῶν πρὸς ἐπιτυχῇ ἀντιμετώπισιν καὶ ἐπίλυσιν τῶν κρίσιμων προβλημάτων τοῦ Πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ². Ἀλλὰ κρίνεται περιττὴ ἡ περαιτέρω ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ Διαγγέλματος ἐνταῦθα, καθ' ὅσον ὑπὸ πάντων, Ὁρθοδόξων τε καὶ ἐτεροδόξων, ἔχει ἀναγνωρισθῇ, ὅτι τοῦτο ὑπῆρξε μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἀφετηριῶν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ μία ἐκ τῶν κυριωτέρων βάσεων τοῦ βραδύτερον τὸ 1948 ἰδρυθέντος «Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν», εἰδικῶς δὲ διὰ τοὺς Ὁρθοδόξους ὅτι «ἀποτελεῖ τὸν καταστατικὸν χάρτην διὰ τὴν συνεργασίαν αὐτῶν ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Κινήσει»³. Περαιτέρω καὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ΠΣΕ χρόνους τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πρῶτον μὲν ἀπέλυσεν ἐν ἔτει 1952 νέαν ἐγκύκλιον πρὸς τὰς Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας περὶ τῶν σχέσεων καὶ τῶν τρόπων μετοχῆς τῶν ὀρθοδόξων ἀντιπροσώπων εἰς τὰς ἐργασίας καὶ εἰς τὰς λατρευτικὰς συνάξεις τοῦ Συμβουλίου⁴, δεύτερον δὲ ἐξέδωκεν ἐν ἔτει 1973 βαρυσήμαντον Διάγγελμα ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ ΠΣΕ⁵, περὶ οὗ κατωτέρω. Καὶ εἰδικώτερον,

σχέσεων, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 9-91. Πλεῖω ἐν: «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κωνσταντινουπόλεως, τ. 22-24 (1902-1904).

1. Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἐγκύκλιος συνοδικῆ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, Κωνσταντινουπόλις 1920.

2. Κείμενον παρὰ Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι σ. 1055-1058, Α. Παπαδοπούλου, μν. ξ., σ. 93-97, γερμανιστὶ ἐν «Internationale Kirchliche Zeitschrift» 12 (1922) 26-30, ἀγγλιστὶ ἐν Documents on christian unity, edited by G. K. Bell, σ. 44-48.

3. Β. Σταυρίδου, μν. ξ., σ. 21.

4. Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. 11², σ. 1058-1061. Α. Παπαδοπούλου, μν. ξ., σ. 98-102.

5. Διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, ἔκδ. Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν,

προκειμένου περί τοῦ ἀπασχολούντος ἡμᾶς ‘Ορθοδοξο-προτεσταντικοῦ διαλόγου ἐμερίμνησεν, ὅπως ἀναγραφῇ οὗτος ὡς θέμα τῆς προπαρασκευαζομένης Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς ‘Ορθοδοξίας ὑπὸ τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἀγίου Ὁρους (1930), τῆς Α΄ Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ῥόδου (1961), συμπεριλαμβούσης «καὶ τὰς ἐκ τῆς Μεταρρυθμίσεως προελθούσας Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας» εἰς τὰς διεκκλησιαστικὰς σχέσεις τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν θεολογικῶν διαλόγων μετ’ αὐτῶν¹, ὡς καὶ τῆς Δ΄ Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Γενεύης (1968)² κ.λπ.

Εὐδὴλον ἐκ τούτων δι’ ἰδίως αἱ ἀνωτέρω δύο πρῶται οἰκουμενιστικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξαν προπαρασκευαστικαὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου πλευρᾶς, ὡς ὁμοίως ἀπὸ τῆς προτεσταντικῆς πλευρᾶς προπαρασκευαστικαὶ ὑπῆρξαν ἡ ἀναγκαιότης καὶ ἡ κίνησις ἐνσποικίσεως τῆς ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς, ἡ ἐκδηλωθεῖσα ἰδίως διὰ τοῦ παγκοσμίου ἱεραποστολικοῦ συνεδρίου τοῦ Ἐδιμβούργου τοῦ ἔτους 1910 καὶ τῶν μετέπειτα ὁμοίων συνεδρίων, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ διάφοροι ὁμολογιακαὶ ἐνώσεις διαφόρων Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, οἷον τῶν Ἀγγλικανῶν διὰ τῶν ἐν Λάμπεθ συνεδρίων, τῶν Πρεσβυτεριανῶν, τῶν Μεθοδιστῶν, τῶν Κογκρεγκασιοναλιστῶν, τῶν Βαπτιστῶν κ.λπ. Διὰ τῶν ἀνωτέρω Κινήσεων καὶ ἄλλων μέσων προελειάνθη ἀρκούντως τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἐναρξιν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἥτις ἐξεδηλώθη κυρίως μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν πρίσιν τῶν ἐξ αὐτοῦ δεινῶν διδαγμάτων³, διηρυνῆθαι δὲ καὶ ἐνετάθη μετὰ τὸν δεύτερον ὀλεθριώτερον παγκόσμιον πόλεμον, ἐξελεχθεῖσα εἰς ἐν τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας, στρατευθείσης πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἐκ τῶν πολέμων δεινῶν καὶ τοῦ ἡθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κακοῦ. Φορεῖς δὲ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ἐγένοντο κυρίως τρεῖς παγκόσμιοι χριστιανικαὶ Ὀργανώσεις, ἥτοι πρῶτον ἡ τοῦ «Παγκοσμίου συνδέσμου πρὸς προαγωγὴν διεθνοῦς φιλίας διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν», συγχωνευθεῖσα εἰτα μετὰ τῆς ἐπομένης ὁργανώσεως, δεύτερον ἡ τοῦ «Πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ» ἢ «Ζωῆς καὶ ἐργασίας»,

Θεσσαλονίκη 1973. Γ. Τ σ έ τ σ η, Ἡ εἰκοσιπενταετηρὶς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1973. Α. Πα πα δ ο π ο ὕ λ ο υ, αὐτόθι, σ. 131-141.

1. Ἰ ω. Κ α ρ μ ῆ ρ η, Μνημεῖα, τ. Π², σ. 1083. Το ὕ α ὗ τ ο ὕ, Ἡ Α΄ Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ῥόδου, Ἀθῆναι 1961, σ. 17-18.

2. Το ὕ α ὗ τ ο ὕ, Ἡ Δ΄ Πανορθόδοξος Διάσκεψις, Ἀθῆναι 1968, σ. 53-54.

3. Ἐνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων πολλοὶ τοποθετοῦσι τὴν ἀρχὴν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως εἰς τὸ ἔτος 1920, λόγῳ τῆς ἀναμείξεως εἰς αὐτὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἄλλοι εἰς τὸ ἔτος 1910, λόγῳ τοῦ Α΄ παγκοσμίου συνεδρίου τῆς Ἱεραποστολῆς ἐν Ἐδιμβούργῳ, καὶ ἄλλοι εἰς τὸ ἔτος 1914, λόγῳ τῆς ἰδρύσεως τοῦ «Παγκοσμίου συνδέσμου πρὸς προαγωγὴν διεθνοῦς φιλίας διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν».

καὶ τρίτον ἡ περὶ «Πίστεως καὶ τάξεως (ἢ διοικήσεως)». Αἱ τρεῖς αὗται Ὁργανώσεις εἰργάσθησαν ἐπιτυχῶς καὶ ἀποδοτικῶς πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τῆς Οἴκου. Κινήσεως διὰ παγκοσμίων συνεδρίων, συμποσίων, διασκέψεων, συναντήσεων, συσκέψεων καὶ ἄλλων μέσων μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1948 ἱδρύσεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ ὅποιον ἔκτοτε ἡγεῖται τῆς φιλενωτικῆς προσπάθειας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως αἱ Ὁργανώσεις αὗται συνεκάλεσαν πολυάριθμα παγκόσμια συνέδρια καὶ συμπόσια καὶ ποικίλας συσκέψεις καὶ διεξήγαγον σοβαρὰς θεολογικο-ἐνωτικὰς διαβουλεύσεις¹.

Ἐν πρώτοις λεχθήτω, ὅτι ὁ «Παγκόσμιος Σύνδεσμος διεθνoῦς φιλίας διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν»², ἱδρυθεὶς ἐν Κωνσταντίᾳ τῇ 2 Αὐγούστου 1914, ἡμέρᾳ τῆς κηρύξεως τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, συμμετεχουσῶν Προτεσταντικῶν καὶ Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐπραγματοποίησεν ἱκανὰ συνέδρια καὶ πολλὰς συσκέψεις πρὸς πραγματοποιήσιν τοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ τίτλου αὐτοῦ δηλουμένου σκοποῦ. Κατὰ τὰς συνελεύσεις καὶ διαβουλεύσεις τοῦ Συνδέσμου τούτου ἐπετεύχθη ἀγαστὴ συνεννόησις καὶ συνεργασία τῶν διαμαρτυρομένων καὶ τῶν ὀρθοδόξων ἀντιπροσώπων ἐπὶ τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ Συνδέσμου, ἀλλὰ ταυτοχρόνως προήγετο ἐμμέσως καὶ ὁ Ὁρθοδόξο-προτεσταντικὸς διάλογος.

Ἡ δὲ ἑτέρα παγκόσμιος ὁργάνωσις «Ζωῆς καὶ ἐργασίας»³ ἀνάγει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν προπαρασκευαστικὴν συνέλευσιν τῆς Γενεύης τοῦ ἔτους 1920 διαμαρτυρομένων μόνον θεολόγων, μεθ' ὧν ἠνώθησαν βραδύτερον καὶ ὀλίγοι ὀρθόδοξοι θεολόγοι, τοσούτῳ μᾶλλον ὥσθ αἱ ἐπιδιώξεις τῆς Ὁργανώσεως ταύτης ἀνταπεκρίνοντο πλήρως εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Διαγγέλματος τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1920. Ἡ Ὁργάνωσις αὕτη ἀπεσκοπεῖ τὴν συνεργασίαν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπὶ πρακτικῶν ζητημάτων ἡθικοθησκευτικῶν, κοινωνικῶν, ἐκπαιδευτικῶν κ.λπ. Ἐντεῦθεν μετὰ πολλὰς κοινὰς συσκέψεις καὶ προσπάθειας διωργανώθησαν δύο παγκόσμια ἐκκλησιαστικὰ συνέδρια τοῦ «Πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ», ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον συνῆλθεν ἐν Στοκχόλμῃ τῆς Σουηδίας ἐν ἔτει 1925, τὸ δὲ δεύτερον ἐν Ὁξφόρδῃ τῆς Ἀγγλίας τὸ 1937. Δι' αὐτῶν ἐπετεύχθη στενοτέρα ἐπικοινωνία καὶ συνεργασία μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Διαμαρτυρομένων ἐπὶ ζητημάτων τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦθ' ὅπερ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ὡς τὸ πρῶτον σταθερὸν βῆμα καὶ ἡ προπαρασκευαστικὴ βαθμὶς πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ ἐνότητα καὶ ἐν τῇ δογματικῇ πίστει, ἣν ἐπεδίωκεν ἡ ἐπομένη Ὁργάνωσις.

1. Λεπτομερεῖας περὶ αὐτῶν βλ. ἐν Β. Σ τ α υ ρ ῖ δ ο υ, μν. ξ., σ. 27 ἔξ. Ἰ ω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, αὐτόθι, σ. 1061 ἔξ. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 383 ἔξ.

2. Ἀ. Ἀ λ ι β ι ζ ᾶ τ ο υ, Ὁ Παγκόσμιος Σύνδεσμος Διεθνoῦς Φιλίας διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1930. Ἰ ω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, μν. ξ., σ. 383 ἔξ. Β. Σ τ α υ ρ ῖ δ ο υ, μν. ξ., σ. 37 ἔξ.

3. Βλ. Ἰ ω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, αὐτόθι, σ. 385 ἔξ. Β. Σ τ α υ ρ ῖ δ ο υ, αὐτόθι, σ. 42 ἔξ.

Ἡ τρίτη παγκόσμιος Ὁργάνωσις, ἐπονομασθεῖσα «Πίστις καὶ Τάξις»¹, ἡ σπουδαιότερα πασῶν τῶν οἰκουμενικῶν ὁργανώσεων καὶ κινήσεων, ἀποσκοπεῖ τὴν πραγματικὴν ὁργανικὴν ἔνωσιν τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ δογματικῇ πίστει καὶ τῷ ἐκκλησιαστικῷ πολιτεύματι. Ἐνῶ δηλαδή αἱ δύο προηγούμεναι Ὁργάνωσεις ἐπιδιώκουσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν προσέγγισιν καὶ συνεργασίαν ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ ἐδάφους, ἡ παροῦσα Ὁργάνωσις ἐπιδιώκει τὴν ἀμοιβαίαν συνεννόησιν καὶ συμφωνίαν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ ὀρθῇ κατανοήσει τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῇ διοργανώσει καὶ διοικήσει τῆς Ἐκκλησίας, τῇ πίστει καὶ τῷ πολιτεύματι, τῇ Θεολογίᾳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ, περιλαμβάνουσα ἄρα σύνολον τὸν Χριστιανισμόν καὶ δὴ ἐν τῇ ἐσωτέρᾳ ὑφῇ αὐτοῦ. Τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς Ὁργάνωσεως ταύτης δέον νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὰ περιοδικὰ ἐν Λάμπεθ συνέδρια τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοῦ πρώτου τοῦ ἔτους 1867 καὶ ἐντεῦθεν, ὡς καὶ εἰς τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῶν Ἐπισκοπελιανῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐν Σινσινάτι τὸ 1910, πρωτοστατούντων τοῦ ἐπισκόπου Καρόλου Brent καὶ τοῦ λαϊκοῦ Robert Gardiner καὶ ἄλλων. Αὕτη ἀπεφάσισε τὴν σύστασιν τῆς Ὁργάνωσεως «Πίστις καὶ τάξις» καὶ προσεκάλεσε τὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας καὶ κοινότητας, τὰς ὁμολογοῦσας τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς Θεὸν καὶ Σωτῆρα, ὅπως μετὰσχωσι τῆς Ὁργάνωσεως ταύτης. Οὕτως ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1910 ἤρχισεν ἐν Ἀμερικῇ ἡ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία διὰ τὴν σύγκλησιν τοῦ πρώτου παγκοσμίου Συνεδρίου περὶ «Πίστεως καὶ Τάξεως», ἀφοῦ προηγουμένως ἐπραγματοποιήθη ἡ προκαταρκτικὴ συνέλευσις αὐτοῦ ἐν Γενεύῃ κατὰ τὸ ἔτος 1920, τῇ συμμετοχῇ 120 ἀντιπροσώπων, ἐξ ὧν μόνον 18 ἦσαν Ὁρθόδοξοι. Ἐπηρεολούθησαν καὶ ἄλλαι προπαρασκευαστικαὶ συνελεύσεις καὶ συσκέψεις καὶ τέλος συνεκροτήθη τὸ πρῶτον παγκόσμιον Συνέδριον περὶ «Πίστεως καὶ Τάξεως» ἐν Λωζάννῃ κατὰ τὸ ἔτος 1927, συμμετασχόντων 400 ἀντιπροσώπων κυρίως τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν καὶ κοινότητων, ὡς καὶ ὀλίγων Ὁρθόδοξων. Μετὰ τὸ πρῶτον συνέδριον τῆς Λωζάννης ἐξηκολούθησαν καταβαλλόμεναι ἐντατικαὶ προσπάθειαι πρὸς προπαρασκευὴν τοῦ δευτέρου παγκοσμίου Συνεδρίου περὶ «Πίστεως καὶ τάξεως», τὸ ὅποιον συνῆλθεν ἐν ἔτει 1937 ἐν Ἐδιμβούργῳ τῆς Σκωτίας, συμμετασχόντων 443 ἀντιπροσώπων καὶ πάλιν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν καὶ θρησκευτικῶν ὁμάδων, μετ' ὀλιγαρίθμων Ὁρθόδοξων², οἵτινες κατέθεσαν ὀρθόδοξον δῆλωσιν ἐπὶ τῶν συζητηθέντων θεμά-

1. Βλ. Ἰω. Καρμύρη, αὐτόθι, σ. 388 ἐξ. Β. Σταυρίδου, αὐτόθι, σ. 53 ἐξ. Ἀ. Παπαδόπουλου, μν. ξ., σ. 103-107. L. Vischer (ed.), A documentary history of the Faith and Order Movement, St. Louis Mo. 1963.

2. Καίτοι ἀρχικῶς πολλοὶ συντηρητικοὶ ὀρθόδοξοι θεολόγοι ἐτήρησαν ἐπιφυλακτικὴν στάσιν ἔναντι τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ εἴτα τοῦ ΠΣΕ, ἐν τούτοις οὐκ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν μετέσχον τῆς Κινήσεως, ὧν τινες σημειοῦνται ἐνταῦθα τὰ ὀνόματα: Γερμανὸς Στρη-

των¹. Μεταξὺ τῶν ἄλλων τὸ Συνέδριον τοῦτο ἀπεφάσισε τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο μεγάλων Οἰκουμενικῶν Ὁργανώσεων «Ζωῆς καὶ ἐργασίας» καὶ «Πίστεως καὶ τάξεως» εἰς τὸ «Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν», διατηρηθείσης τῆς Ὁργανώσεως «Πίστεως καὶ τάξεως» ὡς ἰδιαίτερας ἐπιτροπῆς τοῦ ἰδρυθέντος Παγκοσμίου Συμβουλίου (Ἐκκλησιῶν). Οὕτως ἡ Ὁργάνωσις αὕτη συνεκωνεύθη μὲν μετὰ τοῦ ΠΣΕ, ἀλλ' ὅμως ἐξηκολούθησεν ὑφισταμένη καὶ δρῶσα διὰ μεγάλων συνεδρίων καὶ συμποσίων ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ Συμβουλίου τούτου ὡς ἐπιτροπὴ αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν πρὸ μὲν τῆς συγχωνεύσεως διωργάνωσε τὰ εἰρημένα δύο παγκόσμια Συνέδρια ἐν Λωζάννῃ τὸ ἔτος 1927 τὸ πρῶτον καὶ ἐν Ἐδιμβούργῳ τὸ ἔτος 1937 τὸ δεύτερον, μετὰ δὲ τὴν συγχώνευσιν διωργάνωσε τὸ τρίτον παγκόσμιον Συνέδριον «Πίστις καὶ τάξις» ἐν Λούνδῃ τῆς Σουηδίας τὸ ἔτος 1952, τὸ τέταρτον Συνέδριον ἐν Μόντρεαλ τοῦ Καναδᾶ τὸ ἔτος 1963 καὶ τὸ πέμπτον Συνέδριον ἐν Λίμα τοῦ Περού τὸ ἔτος 1982, ὡς καὶ τὰ Θεολογικὰ Συμπόσια ἐν Klingenthal κατὰ τὰ ἔτη 1978 καὶ 1979, Σαμπεζὺ τὸ ἔτος 1981 καὶ Ὁδησσῷ τῷ αὐτῷ ἔτει. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὰ συνέδρια τῆς Λωζάννης, τοῦ Ἐδιμβούργου καὶ τῆς Λούνδης, εἴτα δὲ τοῦ Ἐβανστον καὶ τοῦ Ν. Δελχί, αἱ συμμετασχοῦσαι αὐτῶν Ὁρθόδοξοι Ἀντιπροσωπεῖαι κατέθεσαν ἰδίας ὀρθοδόξους δηλώσεις ἐπὶ τῶν ἀπασχολησάντων τὰ συνέδρια ταῦτα θεμάτων², τοῦθ' ὅπερ κέκμηται ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὴν προβολὴν καὶ γνωστοποίησιν καὶ γνωριμίαν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς διδασκαλίας καὶ πνευματικῆς ζωῆς αὐτῆς ὑπὸ τοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου, ὡς καὶ διὰ τὴν ἀναίρεσιν διαφορῶν ἀντιορθοδόξων προτεσταντικῶν ἀντιλήψεων καὶ θεωριῶν (θεωρία κλάδων κ.λπ.), διοικητικῶν καὶ ἄλλων διαφωνιῶν κ.τ.τ.³.

Ἐκ τῶν λεχθέντων συνάγεται, ὅτι αἱ ἀνωτέρω οἰκουμενιστικαὶ ὀργανώσεις καὶ κινήσεις ἀνέπτυξαν σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι λίαν ἐκτεταμένην οἰ-

νόπουλος, Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης, Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀμβίκας Ἀλιβιζᾶτος, Δημήτριος Μπαλᾶνος, Παναγιώτης Μπρατσιώτης, Βασίλειος Ἰωαννίδης, Γεράσιμος Κονιδάρης, Νικόλαος Νησιώτης, Νουβίας Νικόλαος, Σόφιας Στέφανος, Πολωνίας Διονύσιος, Μητροπολίτης Εὐλόγιος, Νοβισάδ Εἰρηναῖος, Βουκοβίνης Νεκτάριος, Σέργιος Μπουλγάκωφ, Νικόλαος Γκλουμποκόβσκυ, Γεώργιος Φλωρόβσκυ, Ἰούλιος Σκριμπάν, Βασίλειος Ἰσπύρ, Στέφανος Τσαγκάφ, Λέων Ζάνδερ καὶ πολλοὶ ἄλλοι, προαπελθόντες καὶ ἐπιζῶντες. Οὗτοι συνειργάσθησαν μετ' ἀκραιφνῶς οἰκουμενικοῦ πνεύματος μετὰ τῶν μεγάλων πρωτεργατῶν καὶ σκαπανέων τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ἐπιφανῶν ἑτεροδόξων θεολόγων, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ὑπὲρ τῆς προωθήσεως τῆς ἱεραῆς ὑποθέσεως τῆς χριστιανικῆς καταλλαγῆς καὶ ἐνό- τητος.

1. Βλ. τὸ κείμενον τῆς δηλώσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἀντιπροσωπείας παρὰ Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II², σ. 1064-1067. Ἀ. Παπαδόπουλου, μν. ξ., σ. 108-113.

2. Βλ. τὰ κείμενα αὐτῶν παρ' Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα τ. II², σ. 1061-1077.

3. Κατὰ τὸν Γ. Ψαλτάκη ν, «πολλοὶ ἀπὸ τὰς Δηλώσεις αὐτὰς ἀποτελοῦν μνημεῖα ἀπὸ ἐκκλησιολογικῆς ἀπόψεως» [ἄρθρόν «Οἰκουμενισμός», ἐν περιοδ. «Κοινωνία» 29 (1986) 75].

κουμενικήν δραστηριότητα, ἥτις ἐπέβαλε τὴν ἀνάγκην ὅπως ὑπαχθῶσιν αὐταὶ ὑπὸ κεντρικὸν συντονιστικὸν ὄργανον καὶ δὴ ὅπως συγχωνευθῶσιν ὑπὸ ἰδρυθσόμενον νέον Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἰδέα τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συμβουλίου τούτου ἤρχισε συζητούμενη καὶ κυοφορούμενη ἐν τοῖς κόλποις τῶν εἰρημένων δύο τελευταίων οἰκουμενιστικῶν Ὁργανώσεων τρεῖς περίπου δεκαετίας ἐνωρίτερον, κατὰ τοὺς περὶ τὸ 1920 χρόνους, πρωτοστατούντων τῶν Ὁρθοδόξων, διὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ Διαγγέλματος τοῦ 1920, τοῦ Σουηδοῦ Ἀρχιεπισκόπου Οὐψάλας Nathan Söderblom, διὰ τῆς «Ζωῆς καὶ ἐργασίας», τοῦ J. Oldam, δι' ὑπομνήματος πρὸς τὸ Ἱεραποστολικὸν συνέδριον τοῦ 1920, ὡς καὶ ἄλλων διακεκριμένων προσωποποιήτων (K. Brent, G. Gardiner καὶ ἄλλων), διὰ τῆς ὁργανώσεως «Πίστεως καὶ τάξεως». Ἀκολουθῶς προωθήθη καὶ ἐπεκράτησεν ἡ ἰδέα τῆς ἰδρύσεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου διὰ τῆς συγχωνεύσεως τῶν δύο οἰκουμενιστικῶν Ὁργανώσεων «Ζωῆς καὶ ἐργασίας» καὶ «Πίστεως καὶ τάξεως», ἐγκριθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν δύο παγκοσμίων συνεδρίων αὐτῶν τῆς Ὁξφόρδης καὶ τοῦ Ἐδιμβούργου ἐν ἔτει 1937. Τὸ ἐπόμενο ἐτος 1938 συνῆλθεν ἐν Οὐτρέχτῃ ἡ ὁρισθεῖσα νέα διοικοῦσα Ἐπιτροπή, ἥτις ἀνέλαβε τὴν προπαρασκευὴν καὶ διοργάνωσιν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς συνεχιζομένης εὐρυτέρας Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὅρισασα ἅμα τὴν πρώτην ἰδρυτικὴν γενικὴν συνέλευσιν αὐτοῦ διὰ τὸ 1948. Κατὰ τὴν δεκαετίαν 1938 μέχρι 1948 συνετελέσθη ἡ ἀπαιτηθεῖσα προπαρασκευαστικὴ ἐργασία, καθυστερήσασα λόγῳ τῆς παρεμβολῆς τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου καὶ ἄλλων ἐμποδίων. Μεταξὺ ἄλλων συνετάγη τὸ σχέδιον τοῦ καταστατικοῦ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἐπιτροπῶν αὐτοῦ καὶ καθωρίσθησαν τὰ περὶ τῆς βάσεως, τῆς φύσεως καὶ τοῦ κύρους τοῦ Συμβουλίου, οὗτινος ἡ πρώτη γενικὴ συνέλευσις ὤρισθη, ὡς ἐλέχθη, ὅπως λάβῃ χώραν ἐν Ἀμστερνταμ τῆς Ὁλλανδίας κατὰ τὸ ἔτος 1948, ὑπὸ προσωρινῇ Ἐπιτροπῇ προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ W. Tempel καὶ με γενικὸν γραμματέα τὸν W. A. Visser't Hooft, εἰς τὸν ὅποῖον ἀδιαμφισβητήτως ὀφείλεται ὁ ἄθλος τῆς διοργανώσεως καὶ λειτουργίας τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν¹.

1. Βλ. W. A. Visser't Hooft, *Le conseil oecuménique des Eglises, sa nature, ses limites*, Neuchâtel 1946. Τοῦ αὐτοῦ, *The genesis and formation of the W.C.C.*, Geneva 1982. Ἑλλην. μετάφρ. κειμ. περὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐδημοσιεύθη ἐν: «Ἀπίσκεις», ἀριθμ. 290, τῆς 15.3.1983, σ. 7 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, *Memoirs*, London-Philadelphia 1973-1982. Τοῦ αὐτοῦ, *The Genesis of the World Council of Churches*, ἐν R. Rouse-S. Neill, μν. ξ., σ. 695-724. *World Council of Churches, The ten formative years 1938-1948*. Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι., σ. 378 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, *Μνημεῖα*, τ. II^ο, σ. 1048 ἐξ. Β. Σταυρίδου, μν. ξ., σ. 68 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, *Τὸ καταστατικὸν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν*, Κωνσταντινούπολις 1963. Ἐπὶ τούτοις, λόγου γενομένου ἐνταῦθα περὶ τοῦ πρώτου γενικοῦ Γραμματέως

Οὕτως, ἄρα, προῆλθε τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκ τῶν ἐγκυκλίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (Κωνσταντινουπόλις 1902-1904 καὶ 1920), ἐκ τῶν Ἱεραποστολικῶν κινήσεων (Ἐδιμβούργον 1910 κ.λπ.) καὶ ἐκ τῶν δύο Οἰκουμενικῶν Ὁργανώσεων «Ζωὴ καὶ ἐργασία» (Στοκχόλμη 1925) καὶ «Πίστις καὶ τάξις» (Λωζάννη 1927), αἱ ὁποῖαι συνεχαυνεύθησαν (Οὐτρέχτη 1938) καὶ ἱδρυσαν ἐπισημως τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν (Ἀμστερνταμ 1948). Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μετέσχεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μὲν τῆς ἐν γένει Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, εἴτα δὲ μετέσχε καὶ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου ὡς ἰδρυτικὸν μέλος αὐτοῦ μέσῳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου¹ καὶ τῶν περισσοτέρων ἐλληνοφώνων πατριαρχικῶν καὶ αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1961 καὶ τῶν ὑπολοίπων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, πλὴν τῆς ἐμπεριστάτου Ἀλβανικῆς. Τοιοῦτοτρόπως, τοῦ οὕτω σχηματισθέντος Παγκοσμίου Συμβουλίου μετέσχον καταστάσας ὁργανικὰ μέλη αὐτοῦ, ἐξαιρέσει τῆς Ῥωμαϊκῆς, πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἄλλαι χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι, ἥτοι αἱ περισσότεραι Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι², αἱ περισσότεραι Προτεστάντικαὶ Ἐκκλησίαι καὶ Ὁμο-

τοῦ ΠΣΕ W. A. Visser't Hooft (1948-1966), δίκαιον εἶναι νὰ προστεθῇ, ὅτι καὶ πάντες οἱ διάδοχοι αὐτοῦ προσέφερον πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὸ Συμβούλιον, ἥτοι ὁ E. C. Blake, ἐκλεγείς τὸ 1966, ὁ Ph. Potter τὸ 1972, καὶ ὁ E. Castro τὸ 1984.

1. Βλ. Γ. Τ σ έ τ σ η, Ἡ συμβολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὴν ἱδρυσιν τοῦ ΠΣΕ, Θεσσαλονίκη 1988. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, The Meaning of the Orthodox presence, at: «Commemorating Amsterdam 1948». Reprinted from «The Ecumenical Review», vol. 40 (1988).

2. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἀρχικῶς δὲν μετέσχε τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ δὴ καὶ τῆς Α' Γεν. Συνελεύσεως τοῦ ΠΣΕ ἡ Ῥωσικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ συνελθόντος ἐν Μόσχᾳ κατ' Ἰούλιον 1948, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἐορτασμοῦ τῆς 500ῆς ἐπετείου τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ῥωσικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, περιορισμένου ὀρθοδόξου συνεδρίου. Τοῦτο, ἐπιληφθὲν τῆς ἐξετάσεως τῶν θεμάτων: «Βατικανὸν καὶ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», «Ἀγγλικανικὴ Ἱεραρχία», «Οἰκουμενικὴ Κίνησις καὶ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία» καὶ «Ἐκκλησιαστικὸν ἡμερολόγιον», ἐξέδωκε καὶ τέσσαρας ἐπ' αὐτῶν ἀρνητικὰς ἀποφάσεις, καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς τρίτου θέματος «Οἰκουμενικὴ Κίνησις καὶ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία» ἀπέκρουσε τὴν συμμετοχὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν καὶ τὸ ΠΣΕ. Τὰ πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου τούτου ἐδημοσιεύθησαν ἐν: Actes de la Conférence des chefs et de représentants des Eglises Orthodoxes autocéphales, réunis à Moscou à l'occasion de célébration solennelle des fêtes du 500me anniversaire de l'autocéphalie de l'Eglise Orthodoxe Russe, Moscou Vol. I, 1950. Vol. II, 1952. Πρβλ. καὶ Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II³, σ. 1044-1048. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Παπισμὸς καὶ Ἀγγλικανικαὶ χειροτονίαι (ἀνάπτυπον ἐκ τῆς «Νέας Σιών», Ἱερουσαλὴμ 1952. Ἐκτοτε ἔλαβον χώραν διάφοροι ἐπαφὰ καὶ παρασκηνιακαὶ ἐνέργειαι μεταξὺ Μόσχας καὶ Γενεύης, δι' ὧν ἤρθησαν αἱ παρεξηγήσεις καὶ ἐπιφυλάξεις τῆς πρώτης, ἐπιτευχθείσης οὕτω τῆς εἰσοδοῆς εἰς τὸ ΠΣΕ ἐν ἔτει 1961 τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥωσίας μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν Ῥουμανίας, Βουλγαρίας καὶ Πολωνίας, ὧς ἠκολούθησαν

λογίαι και κοινότητες, αἱ Ἀντιχαλκηδόνειοι τῆς Ἀνατολῆς, ἡ Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία κ.λπ., μετὰ τὴν ὑπ’ αὐτῶν ἀποδοχὴν τοῦ πρώτου ἄρθρου-βάσεως τοῦ Συμβουλίου, διατυπωθέντος ἀπὸ τοῦ 1961 ὡς ἔπεται: «Τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν εἶναι κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν, αἵτινες ὁμολογοῦσι τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς Θεὸν καὶ Σωτῆρα κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ κατ’ ἀκολουθίαν ἐπιζητοῦσιν ὅπως ἐκπληρώσωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὴν κοινὴν αὐτῶν κλῆσιν πρὸς δόξαν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ Ἀγίου Πνεύματος»¹. Τὰ δὲ περὶ τῆς φύσεως τοῦ ΠΣΕ καθωρίσθησαν πληρέστερον ὑπὸ τῆς γνωστῆς Δηλώσεως τοῦ Τορόντο (1950) τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἐκκλησία, αἱ Ἐκκλησίαι καὶ τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν»², ὡς καὶ τὰ τοῦ διαμορφωθέντος Καταστατικοῦ τοῦ ΠΣΕ, τοῦ ἀναθεωρηθέντος ὑπὸ τῆς ἔκτης Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Βανκούβερ (1983)³. Διὰ τῆς Δηλώσεως τοῦ Τορόντο καθωρίσθη ἐκκλησιολογικῶς ἡ φύσις τοῦ ΠΣΕ καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς αὐτὸ τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς καὶ ἡ φύσις τῆς ἐπιδιωκομένης ὑπ’ αὐτοῦ ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος καὶ ἄλλοι σκοποὶ αὐτοῦ. Μετ’ ἰδιαιτέρας δὲ ἐμφάσεως ἐτονίσθη, ὅτι τὸ «Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν δὲν εἶναι καὶ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ γίνῃ ὑπὲρ-ἐκκλησία». Οὕτω, λοιπόν, συμφώνως πρὸς τὰς ἀπὸ κοινοῦ γενομένας ἀποδεκτὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ Συμβουλίου, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐξελιχθῇ εἰς ὑπὲρ-Ἐκκλησίαν ἢ πραγματοποιήσῃ αὐτὸ καθ’ ἑαυτὸ τὴν *Unam-Sanctam*, διασφoζομένου οὕτω τοῦ ἀπολύτου κύρους τῶν Ἐκκλησιῶν-μελῶν αὐτοῦ, ὧν εἶναι ἀπλοῦν διακονικὸν ὄργανον. Δι’ ὃ ἐπιφυλάσσουσιν αὐταὶ τὸ δικαίωμα εἰς ἑαυτάς, ὅπως ἀποδέχωνται ἢ ἀπορρίπτωσι τὰς ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου, τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων αὐτοῦ, τῶν συνεδρίων τῆς Κεντρικῆς καὶ Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτροπῶν καὶ ὀργάνων αὐτοῦ. Οὕτως αἱ Ἐκκλησίαι-μέλη δικαιοῦνται ἐλευθέρως νὰ συνεργάζωνται συμφώνως πρὸς τὴν ἑαυτῶν παράδοσιν, ἀναπτύσσουσαι οἰκουμένην καὶ πᾶσαν ἄλλην δραστηριότητα αὐστηρῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰδίας αὐτῶν δογματικῆς διδασκαλίας καὶ παραδόσεως. Τὸ ἄχρι τοῦδε ἔργον τοῦ ΠΣΕ εἶναι πολυσχιδὲς καὶ καρποφόρον, ἀπετυπώθη δὲ πρὸ πάντων ἐν τοῖς Πρα-

κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη καὶ αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Γεωργίας τὸ 1962, τῆς Σερβίας τὸ 1965, τῆς Τσεχοσλοβακίας τὸ 1966 καὶ τῆς Φιλανδίας τὸ 1982. Παραλλήλως ἐνεσωματώθησαν εἰς τὸ ΠΣΕ καὶ τὸ Διεθνὲς Ἱεραποστολικὸν Συμβούλιον τὸ 1961, ὡς καὶ τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῆς Χριστιανικῆς Ἐκπαιδεύσεως τὸ 1972.

1. Βλ. Γ. Τ σ έ τ σ η, Τὸ νέον ἄρθρον-βάσις τοῦ καταστατικοῦ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν «Ὁρθοδοξία» 36 (1961) 28 ἐξ.

2. Περιεχόμενον τῆς Δηλώσεως ταύτης παρὰ Γ. Τ σ έ τ σ η, Οἰκουμενικὰ ἀνάλεκτα, σ. 20-21.

3. Βλ. L'Eglise, les Eglises et le Conseil Oecuménique des Eglises, ἐν: Les six premières années, σ. 121, «Ὁρθοδοξία» 25 (1950) 323. Γ. Τ σ έ τ σ η, αὐτόθι, σ. 173-178.

κτικοῖς τῶν ἀνὰ ἐπταετίαν κανονικῶς συνελθουσῶν ἐξ Γενικῶν Συνελεύσεων αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐνταῦθα περιοριζόμεθα νὰ μνημονεύσωμεν μόνον αὐτάς, καθ' ὅσον ἡ λεπτομερὴς ἐκθεσις τοῦ συντελεσθέντος ὑφ' ἐκάστης ἔργου καὶ ἀνάλυσις καὶ κρίσις αὐτοῦ ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς παρούσης συντόμου ἱστορικῆς ἐπισκοπήσεως τῆς ἀνεξίξεως τοῦ Ὁρθοδόξο-προτεσταντικοῦ διαλόγου.

Ἡ Α' Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ ΠΣΕ ἐπραγματοποιήθη ἐν ἔτει 1948 ἐν Ἀμστερνταμ καὶ προέβη εἰς τὴν ἰδρυσιν τοῦ Παγκοσμίου τούτου Συμβουλίου, ὡς προεῖρηται, ψηφίσασα τὸ ἀρχικὸν ἀτελὲς Καταστατικὸν αὐτοῦ. Κύριον θέμα τῆς Α' Γενικῆς Συνελεύσεως ἦτο: «ἡ βουλὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀταξία τοῦ ἀνθρώπου», ὑποδιαιρεθὲν εἰς τὰ ἐπόμενα τέσσαρα μερικώτερα θέματα: α) «ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ», β) «ἡ βουλὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἀνθρώπου», γ) «ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ ἀταξία τῆς κοινωνίας», δ) «ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ διεθνὴς ἀταξία»¹. Ἐπὶ πλεόν μέγα βάρος τῆς λειτουργίας τοῦ Συμβουλίου ἀνετέθη εἰς τὴν ὑπὸ τὸν W. A. Visser't Hooft Γενικὴν Γραμματεῖαν αὐτοῦ, ἥτις ὥφειλε νὰ προβῇ εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν δώδεκα τμημάτων αὐτοῦ ἐπὶ τῶν συζητηθέντων ὑπὸ τῆς Α' Γενικῆς Συνελεύσεως θεμάτων, ὡς τοῦ εὐαγγελισμοῦ, τῶν σπουδῶν, τῆς νεότητος, τῆς διεκκλησιαστικῆς βοήθειας, τῶν προσφύγων κ.λπ. Συμπληρωματικῶς σημειοῦται, ὅτι ἐν ἔτει μὲν 1952 ἐξεδόθη, ὡς προελέχθη, ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἡ τρίτη —μετὰ τὰς τῶν ἐτῶν 1902-1904 καὶ 1920— πατριαρχικὴ ἐγκύκλιος, καθορίζουσα τὴν στάσιν τῶν Ὁρθοδόξων ἐναντι τοῦ ΠΣΕ², ἐν ἔτει δὲ 1973 ἐξεδόθη ὑπ' αὐτοῦ τὸ προαναφερθὲν Διάγγελμα ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ ΠΣΕ, δι' οὗ κρίνεται τὸ κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συμβουλίου τὸ 1948 συντελεσθὲν ἔργον αὐτοῦ καὶ ἡ εἰς αὐτὸ ὀρθόδοξος συμβολή.

Ἡ Β' Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ ΠΣΕ συνῆλθε κατ' Αὐγουστον τοῦ ἔτους 1954 ἐν Ἐβανστον (Ἰλλινόϊς) Ἀμερικῆς καί, κυρίως εἰπεῖν, συνέχισε τὸ τῆς προηγουμένης ἔργον περὶ τῆς περαιτέρω ὁργανώσεως τοῦ ΠΣΕ, συνάμα δὲ ἐμελέτησε τὸ κύριον θέμα τοῦ συνεδρίου: «ὁ Χριστὸς ἡ ἐλπὶς τοῦ κόσμου»

1. Τὰ κείμενα τῶν ἐκθέσεων τῶν ὀρισθεισῶν τεσσάρων ἐπιτροπῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως πρὸς μελέτην αὐτῶν μετὰ περιλήψεως τῶν ἐν τῇ ὁλομελείᾳ γενομένων συζητήσεων ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ W. A. Visser't Hooft, *La première Assemblée du Conseil Oecuménique des Eglises, Neuchâtel-Paris 1948*, σ. 64-135. Τοῦ αὐτοῦ, *The first Assembly of the W.C.C. held at Amsterdam, London 1959*. Μητροπολίτου Θυατείρων Γερμανοῦ, «Ἐγγραφα τοῦ Παγκοσμίου Συνεδρίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Ἀμστερνταμ, ἐν «Θεολογία» 20 (1949) 18-59. Ἰω. Καρμίρη, «Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰς ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὴν «Κοινωνίαν τῶν Ἐκκλησιῶν» (W.C.C.), Ἀθῆναι 1949.

2. Ἰω. Καρμίρη, *Μνημεῖα*, τ. II², σ. 1058-1061. Ἀ. Παπαδόπουλου, *μν. ἔ.*, σ. 98-102.

μετὰ τῶν ἐπομένων ἐξ ἐπικουρικῶν θεμάτων: α) «ἡ ἐνότης ἡμῶν ἐν Χριστῷ καὶ ἡ διαίρεσις ἡμῶν ὡς Ἐκκλησιῶν», β) «ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἔξω», γ) «ἡ ὑπεύθυνος κοινωνία ἐντὸς μιᾶς παγκοσμίου προοπτικῆς», δ) «Οἱ χριστιανοὶ ἐν τῷ ἁγῶνι διὰ μίαν παγκόσμιον κοινωνίαν», ε) «αἱ Ἐκκλησίαι ἐν τῷ μέσῳ τῶν φυλετικῶν καὶ ἐθνικῶν ἐντάσεων», στ) «ὁ χριστιανὸς ἐν τῇ κλήσει αὐτοῦ»¹. Ἀξιοσημείωτος ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς εἶναι ἡ ὑποβολὴ εἰς τὸ Συνέδριον ὑπὸ τῆς Ὁρθόδοξου Ἀντιπροσωπείας δύο βαρυσημάντων Δηλώσεων ἐπὶ τοῦ κυρίου θέματος τῆς Συνελεύσεως, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος γενικῶς². Ἐπὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν δέον ἰδιαίτερώς νὰ ἐπισημανθῇ, ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι ἐπωφελήθησαν τῆς εὐκαιρίας, ὅπως παρουσιάσωσιν εἰς τὸν προτεσταντικὸν κόσμον τὴν ἀταλάντευτον καὶ ἀναλλοίωτον ὀρθόδοξον θέσιν καὶ πίστιν καὶ αὐτοσυνειδησίαν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος, δηλώσαντες ὅτι «μόνον ἡ ἐπιστροφή ὅλων τῶν Ὁμολογιῶν εἰς τὴν πίστιν τῆς ἀρχαίας, ἡνωμένης καὶ ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἥτοι εἰς τὴν καθάραν, ἀναλλοίωτον καὶ κοινὴν κληρονομίαν τῶν προγόνων ὅλων τῶν διηρημένων χριστιανῶν, θὰ πραγματοποιήσῃ τὴν εὐκταίαν ἔνωσιν ὅλων τῶν κεχωρισμένων χριστιανῶν. Διότι μόνον ἡ ἐνότης ὅλων τῶν χριστιανῶν ὑπὸ μίαν κοινὴν πίστιν θὰ ἔχῃ ὡς ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τὴν κοινὴν ἀδελφοσύνην αὐτῶν ἐν τοῖς μυστηρίοις καὶ τὴν ἀδιάσπαστον ἐνότητα αὐτῶν ἐν ἀγάπῃ ὡς μελῶν ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σώματος, τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ... Μόνον δὲ ἡ ἀγία Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διεφύλαξε πλήρη καὶ ἄθικτον «τὴν ἀπαξ παραδοθεῖσαν τοῖς ἁγίοις πίστιν» (Ἰούδ. 3).

Ἡ Γ' Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ ΠΣΕ συνεδρίασε κατὰ Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1961 ἐν Νέῳ Δελχί τῶν Ἰνδιῶν μὲ κύριον θέμα «Ἰησοῦς Χριστὸς φῶς τοῦ κόσμου»³. Πέραν τούτου ἐξηκολούθησε τὰς συζητήσεις τῆς Β' Συνελεύσεως ἐπὶ τοῦ καταστατικοῦ τοῦ ΠΣΕ καὶ ἰδίως ἐνέκρινεν ἐν τῇ τελικῇ μορφῇ

1. Evanston speaks, SCM Press, London 1955. W. A. Visser 't Hooft, The Evanston Report, London 1955. Μητροπολίτου Φιλαδέλφειας Ἰακώβου, Β' Γεν. Συνέλευσις τοῦ ΠΣΕ ἐν Ἐβανστον, Κωνσταντινούπολις 1956, ὡς καὶ ἐν «Ὁρθόδοξία» 31 (1956) 163 ἐξ.

2. Βλ. τὰ κείμενα τῶν δύο Δηλώσεων πρῶτον ἐπὶ τοῦ κυρίου θέματος «ὁ Χριστὸς ἡ ἐλπίς τοῦ κόσμου» καὶ δεύτερον «ἡ ἐνότης ἡμῶν ἐν Χριστῷ καὶ ἡ διαίρεσις ἡμῶν ὡς Ἐκκλησιῶν», ἐν Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι, σ. 1070-1075 καὶ «Ἐκκλησία» 31 (1954) 366-369. Α. Παπαδόπουλος, μν. ξ., σ. 118-126. Προστεθῆτω ὅτι τὰ ἀρχικὰ σχέδια τῶν Δηλώσεων συνετάγησαν τῆς μὲν πρώτης ὑπὸ τοῦ Γ. Φλωρόφσκι, τῆς δὲ δευτέρας ὑπὸ τοῦ Ἰ. Καρμίρη, ἀμφοτέρων μελῶν τῆς Ὁρθόδοξου Ἀντιπροσωπείας εἰς τὸ Συνέδριον.

3. ΠΣΕ, Γ' Γενικὴ Συνέλευσις, Νέον Δελχί 1961, Ἀθῆναι 1961. Β. Ἰωαννίδου, Ἡ ἐν Νέῳ Δελχί Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1963. W. A. Visser 't Hooft, The New Delhi Report, London 1962. Τοῦ αὐτοῦ, Nouvelle Delhi 1961. La troisième Assemblée, Neuchâtel 1962. Β. Σταυροῦ, μν. ξ., σ. 150-152. Πρβλ. καὶ «Γρηγ. Παλαμᾶς» 45 (1962) 14-16.

του τὸ κατὰ τὴν μεσολαβήσανσαν ἐπταετίαν κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν πρὸ πάντων τῶν Ὁρθοδόξων διευρυνθὲν ἐπὶ Τριαδολογικῆς βάσεως ἄρθρον-βάσις τοῦ Καταστατικοῦ, οὗτινος τὸ κείμενον παρεθέσαμεν ἀνωτέρω. Ἰδιαιτέρως οἱ Ὁρθόδοξοι ἀντιπρόσωποι κατέθεσαν εἰς τὸ συνέδριον ἰδίαν ἀξιόλογον «συμβολήν» περὶ τῆς ἐπιδιωκομένης ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος, συστήσαντες τὴν ὑφ' ὀλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἀπόκτησιν τῆς ἀρχαίας ἀκαινοτομήτου ἀποστολικῆς πίστεως καὶ παραδόσεως, καὶ ὑποστηρίζαντες τὴν «οἰκουμενικότητα ἐν χρόνῳ» καὶ ὅχι μόνον τὴν «οἰκουμενικότητα ἐν χώρῳ»¹. Ἐπὶ πλεόν ἐν Νέῳ Δελχί, ἀρθρῶν τῶν ἐπιφυλάξεων τῆς Ῥωσικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐκ τοῦ Ὁρθοδόξου συνεδρίου τῆς Μόσχας τοῦ 1948, ὀλοκληρώθη ἡ εἰσδοχή τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Ῥουμανίας, Βουλγαρίας καὶ Πολωνίας εἰς τὸ ΠΣΕ². Τέλος, ἐν Νέῳ Δελχί ἐπετεύχθη καὶ ἡ συγχώνευσις τοῦ Διεθνoῦς Συμβουλίου Ἱεραποστολῶν μετὰ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἡ Δ' Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ ΠΣΕ συνεδρίασε κατ' Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1968 ἐν Οὐψάλα τῆς Σουηδίας μετὰ κύριον θέμα «ἰδοὺ, καινὰ ποιῶ πάντα» (Ἀποκ. 21,5), ὡς καὶ τὰ ἐπόμενα ἐξ ἐπικουρικῶν θεμάτων: α) «Τὸ "Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας», β) «ἀνανέωσις ἐν τῇ Ἱεραποστολῇ», γ) «ἡ παγκόσμιος οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐνάπτυξις», δ) «δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη εἰς τὰς διεθνεῖς ὑποθέσεις», ε) «ἡ λατρεία», στ) «ἀναζήτησις νέων τρόπων ζωῆς»³. Ἡ παρούσα Γενικὴ Συνέλευσις ὑπέστη τὴν ἰσχυρὰν ἐπῆρειαν τοῦ πρὸ διετίας συγχροτηθέντος ἐν Γενεύῃ συνεδρίου «Ἐκκλησίας καὶ κοινωνίας» μετὰ θέμα «οἱ χριστιανοὶ ἐνώπιον τῶν τεχνικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπαναστάσεων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν», τοῦθ' ὅπερ συνετέλεσεν ὅπως ἐπεκταθῶσι περισσότερον τοῦ δέοντος αἱ δραστηριότητες καὶ προτεραιότητες τοῦ ΠΣΕ ἀπὸ τῶν καθαρῶς ἐκκλησιαστικοδογματικῶν θεμάτων καὶ εἰς κοινωνικοπολιτικὰ θέματα τοῦ λεγομένου «τρίτου κόσμου», ὑπερτονιζομένων καὶ τῶν μετέπειτα ἀκραίων κοινωνικοπολιτικῶν ἐνδιαφερόντων καὶ δραστηριοτήτων τοῦ ΠΣΕ. Οὐχ ἤττον, μετὰ τῶν ἄλλων ἀξιοσπουδάζων ἐπιτευγμάτων τῆς παρούσης Γενικῆς Συνελεύσεως, ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος ἦτο καὶ ἡ ἐμβάθυνσις εἰς τὸ δόγμα περὶ τῆς παντοῦργοῦ ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ κόσμῳ, καὶ γενικῶς ἡ προώθησις τῆς Θεολογίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τὸ κέντρον τῆς θεολογικῆς σκέψεως τῆς Δύσεως, συντελεσθεῖσα ὑπὸ τὴν

1. Βλ. τὸ κείμενον τῆς «συμβολῆς» (δηλώσεως) παρ' Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II³, σ. 1075-1077, Ἀ. Παπαδοπούλου, μν. ξ., σ. 127-129.

2. Βλ. Γ. Τσέτση, μν. ξ., σ. 26-28.

3. N. Goodall (ed.), The Uppsala Report, Geneva 1968. — A l'écoute d'Uppsala. Rapports de sections de la quatrième Assemblée du Conseil Oecuménique des Eglises, Genève 1968. Αὐστραλίας Στυλιανοῦ (Χαρκιανᾶκη), Ἡ Δ' Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, Θεσσαλονίκη 1967.

ἐπιδρασιν τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων ἀντιπροσώπων τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἰδίως ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐν ἔτει 1981 ἑορτασμοῦ τῆς 1600στῆς ἐπετείου τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τοῦ Συμβόλου πίστεως Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως ἤρξατο βιουμένη ἐντόνως ἡ Ὀρθόδοξος Πνευματολογία διὰ διαφόρων ἐκδηλώσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ δύο θεολογικῶν συμποσίων ἐν Chambésy καὶ ἐν Ὁδησσῷ, ὡς καὶ τῆς ἐκδόσεως ἀξιολόγου συλλογικοῦ θεολογικοῦ συγγράμματος περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος¹, ἀποδοθείσης οὕτως ἰδιαίτερας ἐμφάσεως καὶ ἐπὶ τῆς Πνευματολογικῆς διαστάσεως ἐν τῇ ὅλῃ θεματολογίᾳ τοῦ ΠΣΕ².

Ἡ Ε' Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ ΠΣΕ, συνεδριάσασα κατὰ Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1975 ἐν Ναϊρόμπη (Κένυα) Ἀφρικῆς, συνέχισε καὶ ἐπαγίωσε τὴν προβληματολογίαν τῆς προηγουμένης Συνελεύσεως καὶ προώθησεν ἐν τῇ πράξει τὰ ἀποφασισθέντα ὑπ' αὐτῆς. Τὸ κύριον θέμα τῆς Ε' Γενικῆς Συνελεύσεως ἦτο «ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐλευθερώνει καὶ ἐνώνει», μετὰ τῶν ἐπομένων ἐξ ἐπικουρικῶν θεμάτων: α) «ἡ ὁμολογία τοῦ Χριστοῦ σήμερον», β) «τί ἀπαιτεῖ ἡ ἐνότης ἐξ ἡμῶν», γ) «ἡ ἀναζήτησις τῆς κοινότητος», δ) «παιδεία δι' ἐλευθερίαν καὶ κοινότητα», ε) «δομαὶ ἀδικίας καὶ ἀγῶνες δι' ἀπελευθέρωσιν», στ) «ἡ ἀνθρωπίνη ἀνάπτυξις-τεχνολογία καὶ ἡ ποιότης τῆς ζωῆς»³. Πέραν τούτων ἡ Ὀρθόδοξος Ἀντιπροσωπεία ὑπέβαλεν εἰς τὸ Συνέδριον ἰδίαν «Δήλωσιν» ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦ κοινοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα⁴, ὡς καὶ ἐτέραν τοιαύτην ἐπὶ τοῦ ἐγερθέντος τότε, συνετεῖα τοῦ Ἀραβοϊσραηλικοῦ πολέμου, ἐκκλησιαστικοπολιτικοῦ θέματος περὶ τῆς τύχης τῆς ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῦ καθεστώτος τῶν ἐν αὐτῇ ἱερῶν Προσκυνημάτων καὶ γενικῶς τῶν ἁγίων Τόπων⁵. Τέλος ἐπὶ τοῦ καθαρῶς θεολογικοῦ θέματος τῆς Ε' Γενικῆς Συνελεύσεως ἀπεφασίσθη ἡ ἐναρξίς συντάξεως καὶ ἐκδόσεως νέας σειρᾶς θεολογικῶν μελετῶν ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «πρὸς μίαν κοινὴν ἔκφρασιν τῆς ἀποστολικῆς πίστεως σήμερον».

Ἡ ΣΤ' Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ ΠΣΕ, συνεδριάσασα κατ' Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1983 ἐν Βανκούβερ τοῦ Καναδᾶ, ἐμελέτησε τὸ κεντρικὸν θέμα αὐτῆς «Ἰησοῦς Χριστὸς ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου», μετὰ τῶν ἐπομένων τεσσάρων ἐπικουρικῶν θεμάτων: α) «ἡ ζωὴ ὡς δῶρον τοῦ Θεοῦ», β) «ἡ ζωὴ ἀντιμέτωπος καὶ νικητρία τοῦ θανάτου», γ) «ἡ ζωὴ ἐν τῇ πληρότητι αὐτῆς», δ) «ἡ ζωὴ ἐν τῇ

1. Βλ. L. Vischer (ed.), *Spirit of God, Spirit of Christ. Ecumenical reflections on the Filioque controversy*, London-Geneva 1981.

2. Πρβλ. καὶ Γ. Τσέτση, μν. ξ., σ. 85 ἐξ.

3. D. Paton (ed.), *Breaking Barriers*, Nairobi 1975. The official report of the fifth Assembly of the World Council of Churches, London 1976.

4. Βλ. ταύτην παρὰ Γ. Τσέτση, μν. ξ., σ. 40-42.

5. Αὐτόθι, σ. 43-46.

ένότητι¹. Περαιτέρω ἡ Συνέλευσις συνεζήτησε καὶ ἄλλα θέματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐνότητα, γενομένου δεκτοῦ καὶ τοῦ βαρυσημάντου κειμένου BEM (περὶ Βαπτίσματος, Εὐχαριστίας καὶ Λειτουργήματος —Ministry)², ὁμοίως εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ, εἰς τὴν διακονίαν καὶ τὴν κοινωνικὴν δράσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς ἄλλα. Ἰδιαιτέρως περὶ τὸ BEM ἡσχολήθησαν ἀφ' ἐνὸς μὲν καὶ ἡ συνελθοῦσα τὸ 1982 ἐν Λίμα (Περοῦ) Ἐπιτροπὴ «Πίστεως καὶ τάξεως», ὁλοκληρώσασα τὴν τελικὴν διατύπωσιν αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ συνελθοῦσα ἐν Σαμπεζῦ κατὰ Φεβρουάριον 1986 Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ, γνωματεύσασα ὅτι «τὸ κείμενον «Βάπτισμα, Εὐχαριστία, Λειτουργήματα», καταρτισθὲν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης («Πίστεως καὶ τάξεως») τῇ συμμετοχῇ καὶ ὀρθοδόξων θεολόγων, ἀποτελεῖ «σημαντικὸν οἰκουμενιστικὸν κείμενον βασικῶν συγκλινουσῶν θεολογικῶν ἀπόψεων, κείμενον ὅπερ ἐκφράζει ἐμπειρίαν διανοίγουσαν νέον στάδιον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως»³, «περὶ οὗ ἀμέριστον ἐπεδείχθη τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ὅλως ἰδιαιτέρως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», ὡς ἐδήλωσε προσπάτως ὁ Πατριάρχης Δημήτριος κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὸ ΠΣΕ⁴. Ἀλλ' ὅμως διευτυπώθησαν ἐξ ὀρθοδόξου ἐπόψεως καὶ σοβαρὰ ἐπιφυλάξεις καὶ ἀντιδράσεις περὶ τοῦ BEM, ὡς μὴ ἐκφράζοντος πλήρως τὴν ὀρθόδοξον ἀποστολικὴν παράδοσιν καὶ πίστιν, ταύτας δὲ συμεριζόμεθα καὶ ἡμεῖς, φρονούντες ὅτι ἡ τελικὴ ἀποδοχὴ αὐτοῦ (BEM) —βελτιουμένου καὶ συμπληρουμένου βεβαίως ἐπὶ τὸ ὀρθοδόξοτερον— δέον ὅπως ἐξαρτηθῇ ἐκ τῆς ἀποδοχῆς ἐκ μέρους τῶν Διαμαρτυρομένων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας καὶ Μυστηριολογίας, ἐφ' ὧν ἐδράζεται τοῦτο, καὶ πρὸ πάντων τοῦ μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης μετὰ τοῦ Ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς, ἀντὶ τοῦ ἀπαράδεκτου προτεσταντικοῦ «λειτουργήματος» (Ministry), τὸ ὅποῖον καὶ γενικῶς τὰ μυστήρια τῶν ἑτεροδόξων δὲν ἀναγνωρίζει ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία⁵.

1. D. Gill (ed.), *Gathered for life. Official Report VI Assembly of W.C.C., Geneva 1983.*

2. Π Σ Ε, Βάπτισμα, Εὐχαριστία, Ἱερωσύνη. Συγκλίνουσαι τάσεις εἰς τὴν πίστιν. Ἔκδ. Ὀρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Σαμπεζῦ 1983. G. L i m o u r i s - N. M. V a p o r i s (ed.), *Orthodox perspectives on Baptism, Eucharist and Ministry*, Brookline Mass. 1985. Γ. Τ σ έ τ σ η, *Οἰκουμενικὰ ἀνάλεκτα*, σ. 107-126.

3. «Ἐπίσκεψις» 17 (1986) ἀριθμ. 354, σ. 10.

4. Αὐτόθι 19 (1988) ἀριθ. 393, σ. 17.

5. Γενικῶς βλ. Γ. Κ ο ν ι δ ά ρ η, *Τὸ Λειτουργήμα —Amt*, Ἀθῆναι 1986. Ι. Κ α λ ο γ ή ρ ο υ, *Εἰσηγητικὴ ἔκθεσις περὶ τὸ ἐκ τῶν τριῶν κειμένων τῆς Λίμα ἐπὶ μέρους κείμενον: Βάπτισμα. Ἐν: «Θεολογία» 56 (1985) 779-799. Βλ. Φ ε ι δ ᾶ, Βάπτισμα, θεία Εὐχαριστία, Ἱερωσύνη. Μία ὀρθόδοξη ἀξιολόγησις τῶν κειμένων τοῦ ΠΣΕ. Ἐν: «Κοινωνία», Ἀθῆναι 1985, σ. 452-462. Α. C a l i v a s, *The Lima Statement on Baptism*. Ἐν:*

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων τὸ ΠΣΕ συνεκάλεσε καὶ πολλὰ θεολογικὰ Συμπόσια, ἀσχοληθέντα περὶ ἐπίκαιρα καὶ φλέγοντα θέματα ἡθικο-θρησκευτικά, κοινωνικά καὶ ποικίλα ἄλλα θέματα ἰδίως τῆς ὁργανώσεως «Ζωῆς καὶ ἐργασίας». Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ, ὅτι κατὰ τὴν δεκαετίαν ποὺ πέρασε δεκαεξὶ τέτοια Συμπόσια ὁργανώθηκαν ἀπὸ διάφορες Ἐπιτροπές τοῦ ΠΣΕ, ἰδιαιτέρα δὲ ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Εὐαγγελισμοῦ καὶ Ἱεραποστολῆς πάνω σὲ ἐπίκαιρα θέματα»¹. Δειγματοληπτικῶς ἀναφέρομεν τὰ ὁργανωθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1975 καὶ 1978 δύο ὀρθόδοξα Συμπόσια ἐν τῇ Ὁρθόδοξῃ Ἀκαδημίᾳ Κρήτης, ἀσχοληθέντα τὸ μὲν πρῶτον περὶ τὸ θέμα «ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἀγὼν διὰ δικαιοσύνην», τὸ δὲ δεύτερον περὶ τὸ θέμα «περὶ τῆς κοινωνικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ»². Ὁμοίαι ὀρθόδοξα θεολογικὰ Συμπόσια καὶ συσκέψεις ἔλαβον χώραν καὶ ἐν τῇ Μονῇ Νέου Βαλάμο Φιλλανδίας (1977), Ὁδησσῷ (1981), Σόφια (1981), Brookline Βοστώνης (ΗΠΑ, 1985) κ.ο.κ., ἀσχοληθέντα περὶ ποικίλα θέματα, καὶ δὴ οὐ μόνον πρακτικά, ἀλλὰ καὶ δογματικά καὶ ἐνωτικά κ.λπ. Ἐπὶ πλεόν ἐπραγματοποίησε καὶ ἄλλα παγκόσμια συνέδρια, οἷον τὸ ἐν Μόντρεαλ κατὰ τὸ ἔτος 1963 τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστews καὶ τάξεως» περὶ τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ἐν Γενεύῃ κατὰ τὸ ἔτος 1966 τῆς «Ἐκκλησίας καὶ κοινωνίας» μὲ θέμα «οἱ χριστιανοὶ ἐνώπιον τῶν τεχνικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπαναστάσεων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν» καὶ ἄλλα. Πρὸς τούτοις συνεπικουροὶ εἰς τὸ καθόλου ἔργον τοῦ ΠΣΕ καὶ γενικώτερον τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ἐγένοντο καὶ αἱ Διορθόδοξοι Προπαρασκευαστικαὶ Ἐπιτροπαὶ τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, ὡς καὶ αἱ Προσυνοδικαὶ Πανορθόδοξοι Διασκέψεις περὶ αὐτῆς (Σαμπεζὺ 1971, 1976, 1986 κ.λπ.)³, αἱ ὁργανοῦμεναι ἢ ὑποστηριζόμεναι ὑπὸ τῆς Γραμματείας ἐπὶ τῆς προπαρασκευῆς τῆς Συνόδου, τῆς ἐδρευούσης ἐν τῷ ἐν Σαμπεζὺ Γενεύης Ὁρθόδοξῳ Κέντρῳ

«St. Vladimir's Theological Quarterly», τ. 27 (1983). R. Stephanopoulos, The Lima Statement on Ministry, αὐτόθι. T. Hopko, The Lima Statement and the Orthodox, αὐτόθι. Πρβλ. καὶ N. Nissiotis, The meaning of reception in relation of the results of ecumenical dialogue on the basis of the Faith and Order document «Baptism, Eucharist and Ministry», ἐν G. Limouris-N. M. Vapouris, αὐτόθι.

1. Γ. Τσέτση, μν. ξ., σ. 78.

2. Βλ. Πρακτικά Διορθόδοξου Διασκέψεως, Ἐκδοσις Ὁρθόδοξου Ἀκαδημίας Κρήτης, Χανιά 1981.

3. Ὅπως ἰδιαζούσης σημασίας διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς μετὰ χεῖρας ἐργασίας ἡμῶν καὶ γενικώτερον διὰ πάντα ἐνδιαφερόμενον εἶναι αἱ σχετικαὶ ἀποφάσεις τῆς τρίτης Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως τοῦ ἔτους 1986. Εὐτυχῶς ὁ μητροπολίτης Ἑλβετίας Δαμασκηνὸς ἐμερίμνησε διὰ τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν καὶ συμπλήρωσιν καὶ δημοσίευσιν τούτων εἰς τὸ περιοδικὸν «Una Sancta», ὅθεν ἐκυκλοφορήθη καὶ αὐτοτελὲς ἀνάτυπον ὑπὸ τὸν τίτλον: III. Vorkonziliare Panorthodoxe Konferenz, Sonderdruck aus «Una Sancta», 42. Jahrgang (1987), 1. Heft.

τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ ὁποῖον ὁμοίως συνεργάζεται καὶ προάγει τοὺς σκοποὺς τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ἐξυπηρετοῦν τὰς Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας ποικιλοτρόπως εἰς τὰς ἐν τοῖς πλαισίοις τῆς Κινήσεως φιλενωτικὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν πνεύματι διορθοδόξῳ καὶ διεκκλησιαστικῷ καὶ ἀληθῶς οἰκουμενικῷ.

Ἰδίως τὸ Ὁρθόδοξον Κέντρον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1980 καὶ ἐντεῦθεν ὠργάνωσε καὶ ἐφιλοξένησεν εἰς τὰς ἰδίας ἐγκαταστάσεις του ἐννέα διεθνῇ Θεολογικὰ Σεμινάρια¹, ἀκαδημαϊκοῦ ἐπιπέδου, παρέχον οὕτω τὴν δυνατότητα κυρίως εἰς τοὺς νέους ὀρθοδόξους θεολόγους ὅπως συμπληρῶσι τὰς μεταπτυχιακὰς σπουδὰς των καὶ εἰδικῶς ὅπως ἐξειδικεύωνται εἰς τοὺς διεξαγομένους ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν των διμερεῖς καὶ πολυμερεῖς θεολογικοὺς Διαλόγους, ἀναδειχθὲν οὕτως εἰς κέντρον τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου. Εἰς τὰ ἐτήσια ταῦτα διεθνῇ Θεολογικὰ Σεμινάρια διδάσκουσι διαπρεπεῖς ὀρθόδοξοι καὶ ἑτερόδοξοι θεολόγοι, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, ἀναπτύσσοντες σπουδαῖα καὶ ἐπίκαιρα θέματα, παρακολουθοῦσι δὲ ἐλευθέρως ἀκροαταὶ ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν Ἐκκλησιῶν, συμμετέχοντες ἐνεργῶς εἰς τὰς ἐπακολουθοῦσας συζητήσεις, τὰ δὲ πρακτικὰ δημοσιεύονται ὑπὸ τοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρου. Οὕτως ἐπραγματοποιήθησαν τὰ ἐπόμενα Θεολογικὰ Σεμινάρια: τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1980 μὲ θέμα «τοπικὴ καὶ κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησία», τὸ δεύτερον ἐν ἔτει 1981 μὲ θέμα «σημασία καὶ ἐπικαιρότης τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου διὰ τὸν σύγχρονον χριστιανικὸν κόσμον», τὸ τρίτον ἐν ἔτει 1982 μὲ θέμα «ὁ Λούθηρος καὶ ἡ Γερμανικὴ Μεταρρύθμισις ἀπὸ ἐπόψεως οἰκουμενικῆς», τὸ τέταρτον ἐν ἔτει 1983 μὲ θέμα «ἡ Θεολογία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ κόσμῳ», τὸ πέμπτον ἐν ἔτει 1984 καὶ τὸ ἕκτον ἐν ἔτει 1985 ἡσχολήθησαν περὶ τὰ θέματα τῆς προπαρασκευαζομένης ἀγίας καὶ μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας: «οἱ θεολογικοὶ διάλογοι χθὲς καὶ σήμερον», «Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις»² καὶ «συμβολὴ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανικοῦ ἰδεώδους τῆς εἰρήνης». Πρὸς τούτοις ἐπραγματοποιήθησαν καὶ τὸ ἑβδομον Θεολογικὸν Σεμινάριον ἐν ἔτει 1986 μὲ θέμα «ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ»³, τὸ ὄγδοον ἐν ἔτει 1987 μὲ θέμα «ἡ Εἰκὼν εἰς τὴν Θεολογίαν καὶ εἰς τὴν Τέχνην», καὶ τὸ ἑνατον ἐν ἔτει 1988 μὲ θέμα «Ῥωσία, 1000 ἔτη χριστιανικοῦ βίου». Σημειωτέον ὅτι τὸ προηγούμενον ὄγδοον Θεολογικὸν Σεμινάριον τοῦ Σαμ-

1. Βλ. Γ. Λαμπούλου, Τὰ θεολογικὰ σεμινάρια τοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρου τοῦ Σαμπεζύ, ἀρθρον ἐν: «Ἐπίσκοπος» 17 (1986) ἀριθμ. 359, τῆς 15.6.1986, σ. 9-15.

2. Αἱ γενόμεναι ἐν τῷ ἕκτῳ Σεμιναρίῳ τούτῳ ἐνδιαφέρουσαι ἀνακοινώσεις ἐδημοσιεύθησαν ἐν ἰδιαιτέρῳ τόμῳ ἐν τῇ γνωστῇ σειρᾷ «Études Théologiques de Chambésy», Nr. 6, Chambésy-Genève 1986.

3. Προσφάτως ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῶν γενομένων ἀνακοινώσεων ἐν τῷ Σεμιναρίῳ τούτῳ ἐν τῇ σειρᾷ: «Études Théologiques de Chambésy», Nr. 8, Chambésy-Genève 1988.

πεζύ, μεταπτυχιακού χαρακτήρος, συνεδυσθή και πρὸς τὸν ἑορτασμὸν τῆς 1200στῆς ἐπετείου τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (Νίκαια 787), ἐντεῦθεν δὲ ἡσχολήθη καὶ περὶ τὰ ἀναφυέντα ἐκ τῆς Συνόδου ἐκείνης σχετικὰ προβλήματα, ἐτι δὲ καὶ περὶ τὴν οἰκουμενικὴν σημασίαν τῆς Ζ' Συνόδου διὰ τὸν σημερινὸν κόσμον, τέλος δὲ ἡσχολήθη καὶ περὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς Εἰκόνος σήμερον, ὡς καὶ περὶ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν¹. Συναφῶς ἐγράφη, ὅτι εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐπτὰ πρῶτα «Θεολογικὰ Σεμινάρια τοῦ ‘Ορθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἔλαβον μέρος συνολικὰ 364 ἄτομα, δηλαδὴ, κατὰ μέσον ὅρον, 52 σὲ κάθε Σεμινάριον. Ἀναλυτικώτερα, προσελήθησαν καὶ ἔλαβον μέρος 175 ἱεράρχαι, καθηγηταὶ καὶ ὁμιληταί, 150 νέοι κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ θεολόγοι καὶ 33 παρατηρηταί... Ἔτσι, λοιπόν, βλέπουμε ὅτι συμμετέσχον εἰς τὰ Θεολογικὰ Σεμινάρια τοῦ ‘Ορθοδόξου Κέντρου 76 θεολόγοι τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, 16 τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, 5 τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, 29 τοῦ Πατριαρχείου Σερβίας, 21 τοῦ Πατριαρχείου Ῥουμανίας, 6 τοῦ Πατριαρχείου Βουλγαρίας, 3 τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, 74 τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 3 τῆς Ἐκκλησίας Πολωνίας, 1 τῆς Ἐκκλησίας Γεωργίας, 1 τῆς Ἐκκλησίας Τσεχοσλοβακίας, 7 τῆς Ἐκκλησίας Φιλιππίνων καὶ 7 τῆς «Μετροπόλια» τῆς Ἀμερικῆς. Εἰς αὐτοὺς προστίθενται καὶ 49 Ῥωμαιοκαθολικοί, 59 Διαμαρτυρόμενοι, 1 Ἀγγλικανός, 4 Ἀνατολικοὶ —μὴ Χαλκηδόνειοι— καὶ 1 Παλαιοκαθολικός»². Σημειωτέον προσέτι, ὅτι ὅπως τὸ ‘Ορθόδοξον Κέντρον τοῦ Σαμπεζύ, παρομοίως καὶ ἡ ‘Ορθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης ἐξυπηρετεῖ πάντοτε τοὺς σκοποὺς τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Κινήσεως, ὡς π.χ. κατὰ τὰ προμνημονευθέντα ὡς συνελθόντα ἐν αὐτῇ κατὰ τὰ ἔτη 1975 καὶ 1978 ‘Ορθόδοξα Συμπόσια καὶ πολλὰ ἄλλα.

Πρὸς τούτοις ἰδιαίτερα ἔμφασιν δέον νὰ ἀποδοθῇ καὶ εἰς τὰς ἐπισήμους ἀμοιβαίας ἐπισκέψεις τῶν Προκαθημένων τῶν Ἐκκλησιῶν ἢ ἀντιπροσωπειῶν αὐτῶν καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς ἑορτασμοὺς μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν γεγονότων, ἅτε πάντων τούτων γινομένων ἐν πνεύματι οἰκουμενικῷ καὶ ἐνισχυτικῷ τοῦ ἔργου τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ ἐπὶ προαγωγῇ τῶν διεκκλησιαστικῶν

1. «Ἐπίσκεψις» 18 (1987) ἀριθμ. 378, τῆς 15.5.1987.

2. Βλ. Γ. Λαίμοπουλου, Τὰ Θεολογικὰ Σεμινάρια... Ἐν: «Ἐπίσκεψις» 15.6.1986, σ. 13-14. Γενικώτερον ἐπὶ τοῦ καθόλου ἔργου τοῦ ΠΣΕ παρατηρεῖ καὶ ὁ Γ. Τσέτσης (μν. ξ., σ. 82), ὅτι «ἀπὸ τότε ποὺ ἱδρύθηκε τὸ ΠΣΕ, πέραν τῶν διακοσιῶν ‘Ορθοδόξων θεολόγων (μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρίσκονται ἱεράρχαι, καθηγηταὶ πανεπιστημίων, κληρικοὶ καὶ ἡγούμενοι μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους), προερχόμενοι ἀπὸ διάφορες αὐτοκέφαλες καὶ αὐτόνομες Ἐκκλησίες, μετεκπαιδεύτηκαν μὲ ὑποτροφίες τοῦ ΠΣΕ, καὶ ὅτι στὸ διάστημα αὐτὸ περισσότερα ἀπὸ πεντακόσια ἐκκλησιαστικὰ ἱδρύματα καὶ προγράμματα ἐνισχύθηκαν διὰ τοῦ Συμβουλίου μὲ ποσὰ ποὺ ἀνέρχονται σὲ πολλὰς δεκάδας ἑκατομμυρίων δολλαρίων...».

Διαλόγων. Ὡς παράδειγμα δὲ καὶ ἀποκορύφωμα τοῦ γεγονότος τούτου ἔστω ἡ πρόσφατος (1987) ἐπίσημος ἐπίσκεψις καὶ «ἱερὰ πορεία ἀγάπης, εἰρήνης καὶ ἐνότητας» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου πρὸς τὰς κατὰ τόπους Ὀρθόδοξους Ἐκκλησίας, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τὴν Ῥωμαιοκαθολικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν, ὡς καὶ τὸ ἐν Γενεύῃ Οἰκουμενικὸν Κέντρον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Κατ' αὐτὰς συζητοῦνται βεβαίως καὶ τὰ φλέγοντα ζητήματα τοῦ παρόντος, τὰ ἀπασχολοῦντα τὰς Ἐκκλησίας, καὶ εἰδικῶς κατὰ προτεραιότητα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν προώθησιν τῆς ἐνότητας μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν. Π.χ. ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ ΠΣΕ E. Castro, ὑποδεχόμενος ἐν τῇ ἔδρᾳ τοῦ Συμβουλίου τῇ 11 Δεκεμβρίου 1987 τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, διεκήρυξε, σὺν ἄλλοις, ὅτι ἡ πατριαρχικὴ ἐπίσκεψις «ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν καὶ νὰ ἀνακαλύψωμεν ἓνα πρότυπον Πρωτείου, τὸ ὁποῖον ἐν πλήρει ταπεινότητι εἶναι σὲ θέση νὰ διακονήσῃ τὴν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίαν. Πρόκειται δι' ἓνα Πρωτεῖον χωρὶς ἐξουσίαν, ἀλλὰ γεμᾶτο αὐθεντίαν, χωρὶς ἀξιώσεις, ἀλλὰ εὐρισκόμενον εἰς τὴν διάθεσιν τῶν πάντων»¹. Ὁ δὲ Πατριάρχης ἐβεβαίωσεν, ὅτι προφρόνως ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία «προσεκρόμισε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Ἱστορίας τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ὅλον τὸν πλοῦτον τῆς Θεολογίας καὶ πνευματικότητος αὐτῆς»².

Κρίνοντας γενικῶς τὸ καθόλου ἔργον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν θεωροῦμεν αὐτὸ ὡς πολυσχιδές, πολυδιαστάτων οἰκουμενικῶν δραστηριοτήτων, τὴν δὲ ὀρθόδοξον προσφορὰν εἰς αὐτὸ θετικὴν καὶ ἀποφασιστικῆς σημασίας, καθ' ὅσον χάρις εἰς αὐτὴν κατέκτησε τὸ Συμβούλιον τοῦτο τὸν τίτλον «οἰκουμενικόν», ἐνῶ ἄνευ αὐτῆς θὰ παρέμενεν ἀπλῶς ἐν «καμπροτε-σταντικόν» Συμβούλιον³. Τοῦτο ὁμολογεῖται καὶ ἀπὸ τῆς προτεσταντικῆς πλευρᾶς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου, ἐξ ὀνόματος τοῦ ὁποίου ὁ ἀνεπανάληπτος Γενικὸς Γραμματεὺς αὐτοῦ W. A. Visser't Hooft ἐδήλωσεν ἐν ἐπισήμῳ ὁμιλίᾳ του ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν τῇ 22 Ἰουλίου 1966 τὰ ἑξῆς: «Εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἰδέα τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἦτο ἀκόμῃ πολὺ νέα καὶ ὅτε ὀλίγοι Ὀρθόδοξοι Ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι συμμετεῖχον, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου

1. «Ἐνημέρωσις» 3 (1987) 12, σ. 4.

2. Αὐτόθι, σ. 6. Ὑπομνησκεται καὶ ἡ ἐν ἔτει 1967 πραγματοποιηθεῖσα ἐπίσκεψις εἰς τὸ ΠΣΕ καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, βεβαιώσαντος ὅτι «τὸ καθ' ἡμᾶς Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὅπως εἶχε διὰ τὴν χθές, ἔχει ἔτι ἠῤῥημένῃ τὴν συνειδησιν τοῦ χρέους διὰ τὴν σήμερον καὶ διὰ τὴν αὔριον τοῦ ΠΣΕ».

3. Καὶ κατὰ τὸν Γ. Τ σ ε τ σ η ν (μν. ξ., σ. 75), «χωρὶς τὴν ἐνεργὸν παρουσίαν τῆς Ὀρθόδοξης μέσᾳ στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνησιν, ἀργότερα δὲ καὶ μέσᾳ στὸ Συμβούλιον, αὐτὸ θὰ ἦταν ἀπλῶς μιὰ δυτικῆς ἀποχρώσεως διομολογικὴ ὀργάνωσις, ὅλως διόλου ξένη πρὸς τὴν θεολογίαν καὶ τὸν προβληματισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ συνεπῶς καθόλου ἀντιπροσωπευτικὴ ἐνὸς γνησίου οἰκουμενικοῦ πνεύματος».

εἶχον ἐπωμισθῇ τὸ βάρος τῆς ἐκπροσωπήσεως τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὸ ΠΣΕ, τὸ ὁποῖον ἀναποφεύκτως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ἐμφανῶς δυτικὸν εἰς σύνθεσιν. Ἑλλήνες θεολόγοι ὄχι σπανίως ἐπέκρινον τὰς γραμμάς ἢ τὰς διακηρύξεις τοῦ ΠΣΕ. Ἀλλ' ἡ κριτικὴ αὕτη συχνὰ μᾶς ἐβοήθησε νὰ ἀποφύγωμεν λάθη, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ ἔχουν σοβαρὰς συνεπείας διὰ τὸ μέλλον τῆς Κινήσεως. Καὶ τὸ σημαντικώτερον ἦτο, ὅτι συμμετέσχον πλήρως εἰς τὰς ἀποφάσεις καὶ ἐβοήθησαν τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως νὰ κατανοήσουν τὸν Ἀνατολικὸν Χριστιανισμόν... Ἐχῶ διαπιστώσει κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολλῶν ἐτῶν τῆς οἰκουμενικῆς μου ζωῆς πόσον ἡρέμα, ἀλλὰ ἀσφαλῶς, κεντρικαὶ ἀληθιεὶ τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἀνατολικῆς πνευματικότητος ἔχουν διεισδύσει εἰς τὴν σκέψιν τῶν δυτικῶν χριστιανῶν¹. Ἀλλὰ καὶ ὁ νῦν Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ ΠΣΕ E. Castro, ὑποδεχόμενος τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Δημήτριον εἰς τὴν ἐν Γενεύῃ ἑδραν τοῦ Συμβουλίου κατὰ Δεκέμβριον 1987, εἶπε, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἐνα ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως εἶναι ἡ συνειδητοποίησις τοῦ γεγονότος, ὅτι ἄνευ τῆς Ὁρθοδοξίας δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησία. Δι' ὃ καὶ ὁλοπενὴν μεγαλύτερον ἐκδηλοῦται τὸ ἐνδιαφέρον ἐντὸς τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως διὰ τὴν παράδοσιν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τὴν ἐκκλησιολογίαν καὶ τὴν πνευματικότητα αὐτῶν, αἵτινες ἐβιώθησαν καὶ βιοῦνται διὰ μέσου μιᾶς μακρᾶς καὶ ὁδυνηρᾶς ἱστορίας... Ἡ δογματικὴ καὶ λειτουργικὴ παράδοσις τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι ἡ παλαιότερα καὶ ἡ πλέον αὐθεντικὴ μορφή ἀποστολικῆς ἅμα καὶ οἰκουμενικῆς παραδόσεως. Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι πραγματικότης πλουσιωτάτη... Χάρις εἰς διαφόρους ἐπετελοὺς ἡ ἱστορία τοῦ Πατριαρχείου σας καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν γένει ἔρχεται εἰς τὴν ἐπικαιρότητα. Ἀναγιγνώσκωμεν οὕτω τὴν ἱστορίαν τῆς ἀποστολικῆς καὶ πατερικῆς Ἀνατολῆς μὲ ἀνανεωμένους ὀφθαλμοὺς. Τὴν ἀνακαλύπτωμεν ἐκ νέου μὲ ὅλην τὴν πολυμορφίαν της, τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὸν πλοῦτόν της...»².

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἐδηλώθη ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διὰ τοῦ Διαγγέλματος αὐτοῦ ἐπὶ τῇ 25ρίδι τοῦ ΠΣΕ, ὅτι «σῆ-

1. W. A. Visser't Hooft, Ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις ἀπὸ Ἀμστερνταμ μέχρι τῆς Γενεύης. Ἐκδοσις Ἑθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ ὑπόδοχή καὶ αἱ ὁμιλίαι τῶν Dr. Visser't Hooft, καὶ Dr. Eugene Carson Blake, ἐν Ἀθήναις 1967, σ. 22, 32, 34. Ὁμοίως τοῦ αὐτοῦ W. A. Visser't Hooft, The genesis and formation of the W.C.C., Geneva 1982. Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ βιβλίου τούτου, ἐπιγραφομένη «ἡ πρότασις τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως», ἐκτίθεται ἡ μεγάλη συμβολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὴν ἱδρυσιν τοῦ ΠΣΕ καὶ εἰς τὴν ἑναρξιν καὶ ποδηγέτησιν τῆς ὅλης Οἰκουμενικῆς Κινήσεως. Ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ κεφαλαίου τούτου ἐδημοσιεύθη ἐν: «Ἐπίσκεψις», ἀριθ. 290 τῆς 15.3.1983, σ. 7-14. Προσέτι βλ. καὶ Α. Φυτράκη, μν. ξ., ἰδίᾳ σ. 54 ἐξ.

2. «Ἐνημέρωσις» τῆς 20.12.1987, σ. 7.

μερον ὁμολογεῖται ὑπὸ πάντων, ὅτι πλεῖσται τῶν θετικῶν ἐπιτεύξεων καὶ τοῦ ἐκ τούτων ἐμπλουτισμοῦ τοῦ τε Συμβουλίου καὶ τῶν μετεχουσῶν αὐτοῦ Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν εἶναι, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἀποτέλεσμα καὶ καρπὸς καὶ τῆς ὀρθοδόξου παρουσίας ἐν τῷ Συμβουλίῳ». Καὶ ἐν συνεχείᾳ μνημονεύονται τινὲς τῶν θετικῶν τούτων ἐπιτεύξεων: «Ἡ ἐπὶ ὀρθῆς τριαδολογικῆς ὁμολογίας διεύρυνσις τοῦ πρώτου ἄρθρου-βάσεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ ἀποσαφήνισις τῆς θεολογίας τῆς Ἱεραποστολῆς ὡς βασιικοῦ σκοποῦ τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀνάγκης ἐγκαταλείψεως τῶν παλαιῶν μεθόδων τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ ἡ ῥητὴ καταδικὴ αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ ἀπὸ κοινοῦ καθορισμὸς τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἀλληλοσεβασμοῦ ἐν τῇ προσφορᾷ τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας, ἡ ὅλως φυσικὴ ἔνταξις εἰς τὰ πλαίσια τῆς οἰκουμενικῆς θεολογίας καὶ τοῦ διεκκλησιαστικοῦ διαλόγου ὠρισμένων παραδοσιακῶν ἀρχῶν, οἷαι ἡ θεολογία τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως, τῶν Πατέρων, τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῆς Χριστολογίας τῆς ἁγίας Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τῆς Πνευματολογίας, τῆς φύσεως καὶ τῶν γνωρισμάτων τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ βαπτίσματος, τῆς εὐχαριστίας, τῆς ἱερωσύνης καὶ αἱ λοιπαί, ἅμα δὲ καὶ αἱ γενόμεναι σημαντικαὶ ἀποσαφηνίσεις περὶ τινὰ λίαν εὐαίσθητα διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν θέματα τῆς οἰκουμενικῆς πραγματικότητος, κατὰ τὰς γνωστάς συζητήσεις τῶν πρώτων δεκαετιῶν περὶ τὴν «una sancta» καὶ περὶ τὴν περίφημον Δήλωσιν «Περὶ Ἐκκλησίας, Ἐκκλησιῶν καὶ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν», μέχρι καὶ τῆς ἀνασχέσεως τόσον τῆς θεωρίας περὶ ἐπιχειρουμένης προωθήσεως τοῦ Συμβουλίου εἰς «Οἰκουμενικὴν Σύνοδον», ὅσον καὶ τῶν περὶ «Intercommunio» τάσεων τῶν τελευταίων τούτων ἐτῶν, εἶναι δείγματα τῆς θετικῆς παρουσίας τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν τῷ Συμβουλίῳ, οὗτινος μέλη σήμερον, πρωτοβούλῳ ἐνεργείᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀποτελοῦσι πᾶσαι αἱ κατὰ τόπους Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι»¹.

Ἐξ ἄλλου δ' ὅμως τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον προέβη καὶ εἰς τὴν διαπίστωσιν παρεκκλίσεώς τινος τοῦ ΠΣΕ ἀπὸ τὰ ἀρχικῶς ἀποφασισθέντα ἐν Ἀμστερνταμ, συνεπιᾶ τοῦ τείνοντος νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν αὐτῷ μονομεροῦς ὀριζονταλισμοῦ διὰ παρεκκλίσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐξ ἀρχῆς χαραχθείσης καθετοῦ γραμμῆς, ἥτοι τῆς ἐνασχολήσεως τοῦ Συμβουλίου κατὰ προτίμησιν περὶ θεολογικά-δογματικο-ἐνωτικὰ ζητήματα. Πράγματι, ὑπὸ Ὁρθοδόξων καὶ

1. Διάγγελμα 25ῆς ἰδ., ἐνθ' ἀν., σ. 10 ἐξ. Ἁ Πα πα ο π ο ῦ λ ο υ, μν. ξ., σ. 134. Πρβλ. καὶ Archbishop of America Iacovo's, The contribution of Eastern Orthodoxy to the Ecumenical Movement. Ἐν «The Ecumenical Review» 11 (1959) 394 ἐξ. Γενικῶς τὰς ἀντιδράσεις καὶ θέσεις τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔναντι τοῦ ΠΣΕ καὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως γενικώτερον βλ. καὶ εἰς D. Savramis, Ökumenische Probleme in der neugriechischen Theologie, Leyden-Köln 1964.

ἐτεροδόξων, καὶ δὴ καὶ μελῶν τοῦ ΠΣΕ, διευπλώθη κατ' αὐτοῦ ἡ κατηγορία, ὅτι παρεξέκλινεν ἐν τισι τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ του, ἀσχολούμενον μονομερῶς περισσότερο περὶ τὰ προβλήματα τῆς ὁργανώσεως «Ζωῆς καὶ ἐργασίας» καὶ ὀλιγώτερον περὶ τὰ τῆς «Πίστεως καὶ τάξεως», ἀκολουθοῦν ὀριζόντιον μᾶλλον πορείαν, οὐχὶ δὲ καὶ ὑπερεχόντως κάθετον, οὕτω δὲ ἐφαίνετο, ὅτι ἐπεκράτουν ἐν αὐτῷ ἐκκοσμικευτικαὶ πολιτικοκοινωνικαὶ τάσεις¹. Διότι ἐν τῇ πραγματικότητι τὰ θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιολογικὰ καὶ ἐνωτικά θέματα κατήντησαν περιφερειακὴ μᾶλλον ἐνασχόλησις αὐτοῦ, ἐνῶ τὸ κέντρον τοῦ βάρους ἐρρίφθη ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν, οἰκονομικῶν καὶ φυλετικῶν προβλημάτων, τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀναπτύξεως τῶν λαῶν κ.τ.τ. Ἀλλ' οὕτως ἐκινδύνευε νὰ παύσῃ νὰ εἶναι Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν, μετατρεπόμενον εἰς κοινωνικοπολιτικὴν ὁργάνωσιν, μεταβαλλομένου οὕτω τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Οἰκουμενισμοῦ εἰς ἐκκοσμικευμένον Οἰκουμενισμόν, ἐξ ἐπιδράσεως ἰδίως ἀντιλήψεων μελῶν αὐτοῦ ἐξ Ἀμερικῆς, Ἀφρικῆς, Ἀσίας καὶ τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης χωρῶν. Ἐκ τοῦ γεγονότος, λοιπόν, τούτου τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς 25ῃς ἡμέρας τοῦ ΠΣΕ (1973), προέβη εἰς τὴν διαπίστωσιν, ὅτι δυστυχῶς τείνει ἐπ' ἐσχάτων νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν αὐτῷ ἡ ἄποψις τινῶν, οἵτινες «ἀποβλέπουσι πρὸς τὸ ΠΣΕ ὡς πρὸς ὁργανισμόν πολιτικο-κοινωνικῶν διὰ τὰς Ἐκκλησίας προσανατολισμῶν, παραλλήλως μὲν πλὴν μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων προβαίνοντα εἰς τὴν ἐκθεολόγησιν τῶν προβλημάτων, καὶ τοῦτο πρὸς τὸν σκοπὸν μόνον τῆς θεολογικῆς δικαιολογήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκάστοτε ἀναλαμβανομένων ἐπ' αὐτῶν θέσεων». Τὴν ἄποψιν ταύτην εὐλόγως ἀπορρίπτουσιν οἱ Ὁρθόδοξοι, ὡς ἐκτροπὴν ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ προσανατολισμοῦ καὶ σκοποῦ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ, ὑποστηρίζαντες μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅτι «τὸ ΠΣΕ εἶναι καὶ δεόν νὰ μείνῃ «Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν», κατὰ τὴν ῥητὴν, ἄλλως τε, ἀπαίτησιν τοῦ πρώτου ἄρθρου-βάσεως τοῦ Καταστατικοῦ αὐτοῦ. Ὡς τοιοῦτον δὲ δεόν ἔνα ἐξυπηρετῇ τὰς Ἐκκλησίας ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ προσπάθειᾳ αὐτῶν πρὸς ἔνωσιν καὶ συνεργασίαν ἐντὸς μιᾶς ἀνθρω-

1. Π.χ. ὁ καθηγητὴς E. Schlink διαπιστοῖ, ὅτι τὸ ΠΣΕ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη περιήχθη εἰς «ἀκρότητας καὶ κρίσιν τινά», ἀμφιταλαντευόμενον μεταξὺ «διδασκαλιῶν τῆς πίστεως ἢ κοινωνικοπολιτικῶν προγραμμάτων, προσευχῆς ἢ δράσεως, ἱεραποστολῆς πρὸς ἔξωθεν τῆς πίστεως ἢ πρὸς βοήθειαν τῆς ἀναπτύξεως, ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἐνότητος τῆς ἀνθρωπότητος, διεκκλησιαστικοῦ οἰκουμενισμοῦ ἢ ἐκκλησιεύσεως, δηλαδὴ μεταβολῆς τοῦ κόσμου διὰ κοινῆς προσπάθειας χριστιανῶν καὶ μὴ χριστιανῶν» («Θεολογία» 44, 1973, 692). Πρόκειται ὄντως περὶ ὑπερβολικῆς ἀναμείξεως τοῦ Συμβουλίου εἰς πολιτικὰς ἀντιθέσεις κρατῶν καὶ εἰς τὰς διεθνεῖς κρίσεις καὶ περὶ λήψεως θέσεως πρὸς ἀντιμετώπισιν ἐκρηκτικῶν θεμάτων πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐπικαιρότητος διὰ δηλώσεων ἀναφερομένων εἰς τὰ φλέγοντα πολιτικὰ προβλήματα τῆς Κύπρου, τῆς Νοτίας Ἀφρικῆς, τοῦ Λιβάνου, τοῦ Ἀφγανιστάν κ.λπ.

πότῃτος πολλαχῶς μὲν διηρημένης, πλὴν περικλειούσης τὰ σπέρματα τῆς ὄντο-
λογικῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους», καὶ ὅτι τὸ Συμβούλιον τοῦτο, ὡς
θεσμός ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν τεταγμένος, ὀφείλει ἵνα ἀποβαίνει
ἐκάστοτε τὸ ἐπὶ τούτῳ ὄργανον τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ ἀπὸ κοινοῦ ἀναζητή-
σει τῆς διασλευθείσης καὶ φυγαδευθείσης ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν, τόσον
ἐν τῇ ἐκφράσει τῶν κοινῶν σημείων τῆς ἐμπεπιστευμένης εἰς αὐτὰς χάριτος,
ἀληθείας καὶ πίστεως, ὅσον καὶ ἐν τῇ διερευνήσει καὶ ἀποκαταστάσει τῶν ὑφι-
σταμένων διαφορῶν¹.

Συνωδὰ τούτοις οἱ Ὁρθόδοξοι, διαφωνοῦντες πρὸς τὴν ἰδίως μετὰ τὴν
Δ' Γενικὴν Συνέλευσιν τῆς Οὐψάλας ὑπερβολικὴν ἐνασχόλησιν τοῦ ΠΣΕ
περὶ ὠρισμένα κοινωνικοπολιτικὰ προβλήματα καὶ πρὸς τὴν ἀνάμειξιν εἰς
τὴν δίνην τῶν πολιτικῶν ἀντιθέσεων, συντάσσονται πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐποι-
κοδομητικὰς παρατηρήσεις καὶ θέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐπι-
μένοντες εἰς τὴν πρόταξιν τῶν θεολογικῶν-ἐκκλησιολογικῶν θεμάτων καὶ
τὴν ἔντασιν τῶν προσπαθειῶν πρὸς προπαρασκευὴν τῆς ἐπιλύσεως τῶν δογμα-
τικῶν διαφορῶν, πρὸς προώθησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος, δευτερευόν-
τως δὲ ὅλως καὶ εἰς τὴν ἐνασχόλησιν καὶ περὶ τὰ σύγχρονα φλέγοντα θέματα
τοῦ Πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ, λόγῳ τῆς συνεχιζομένης ἀπαραδέκτου κατα-
στάσεως τῶν φυλετικῶν διακρίσεων, τῆς προσβολῆς τῶν ἀνθρωπίνων δικαιω-
μάτων, τῆς ὀξυτάτης διακρίσεως εἰς ἀνεπτυγμένα πλούσια ἔθνη καὶ ὑποανά-
πτυκτα πτωχὰ κ.λπ., ἅτινα ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγ-
γελίου εἰς τὸν σύγχρονον παραπαίοντα κόσμον. Ὅθεν συγκεφαλαιοῦντες
παρατηροῦμεν, ὅτι ἀναμφιβόλως αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι ἀπόψεις καὶ ἀντιρ-
ρήσεις εἶναι ὀρθαὶ καὶ δέον νὰ ληφθῶσι σοβαρῶς ὑπ' ὅσιν, οὕτω δὲ ἀποφευ-
χθῶσιν αἱ ἀκρότητες καὶ ἀποκατασταθῶσιν αἱ ἀπ' ἀρχῆς τεθεῖσαι προτεραιό-
τητες καὶ οἱ περιορισμοὶ εἰς τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ Συμβουλίου. Οὕτω δὲν θὰ πρέπει
νὰ ὑπερεκτιμᾶται καὶ υπερτονίζεται μονομερῶς καὶ ἀποκλειστικῶς οὔτε τὸ
θεολογικὸν θεωρητικὸν στοιχεῖον, οὔτε, πολλῶ μᾶλλον, τὸ ἀντίθετον ἀκραῖον
πρακτικὸν στοιχεῖον, παραθεωρουμένου τοῦ πρώτου καὶ ἐπικρατοῦντος τοῦ
δευτέρου διὰ τῆς θεραπείας τῶν ἀνθρωπολογικῶν καὶ κοινωνικοπολιτικῶν
ἀναγκῶν τοῦ παρόντος κόσμου. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι εἰς ταῦτα ἀνε-
φέρθη τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἤδη ἐν τῷ Διαγγέλματι αὐτοῦ τοῦ ἔτους
1920 καὶ συνέχισεν ἕκτοτε ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐπιζητοῦσα τὴν ἐν ἀγάπῃ
ἐπικοινωνίαν καὶ συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν
ἀπὸ κοινοῦ δυναμικὴν παρουσίαν αὐτῶν εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον πρὸς ἀντι-
μετώπισιν τῶν κατατρυχόντων αὐτὸν μεγάλων κοινωνικῶν προβλημάτων καὶ
ἀδιεξόδων, μὴ ἀνατρεπομένης ὁμῶς τῆς προτεραιότητος τῶν ἐνωτικο-ἐκκλη-
σιολογικῶν προβλημάτων. Κατὰ ταῦτα, συγκεφαλαιοῦντες τὰ εἰρημένα συμ-

1. «Ἐκκλησία» 50 (1973) 459 ἐξ. Ἄ. Πα πα δ ο π ο ὕ λ ο υ, ἐνθ' ἀν., σ. 136-137.

περαίνουμεν, ὅτι τὸ ΠΣΕ ὀφείλει κατὰ πρῶτον μὲν λόγον νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀπ' ἀρχῆς χαραχθεῖσαν κάθετον γραμμὴν τῆς ὁμολογίας καὶ μαρτυρίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀσχολούμενον κυρίως καὶ προεχόντως περὶ θεολογικά καὶ ἐκκλησιολογικά θέματα, ζητήματα πίστεως καὶ ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον καὶ ὀριζόντιον γραμμὴν, ἀσχολούμενον καὶ περὶ ἀνθρωπολογικά θέματα καὶ γενικῶς περὶ τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα τοῦ παρόντος, ἐξισορροπούμενων τῶν δύο ἐκτεθεισῶν ἀκραίων διαστάσεων, καὶ δὴ διὰ περισσότερον ἰσορρόπου ἐκπροσωπήσεως τῆς τε καθέτου καὶ τῆς ὀριζοντίου γραμμῆς ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ Συμβουλίου.

Ἐν κατακλείδι δέον ἵνα προστεθῇ, ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι ἀνησυχοῦσι καὶ ἔνεκα τῆς μειονεκτικῆς θέσεως καὶ δραστηριότητος αὐτῶν ἐν τῷ ΠΣΕ, λόγῳ τῆς ἀνεπαρκοῦς ἐκπροσωπήσεως ἐν αὐτῷ τῆς Ὁρθοδοξίας, ἥτις ἐνῶ προσεγγίζει τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πιστῶν τῶν φερομένων ὡς μελῶν τοῦ Συμβουλίου, ἐν τούτοις κυριαρχεῖται καὶ διευθύνεται τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἀποτελουμένου ἐκ προτεσταντῶν θεολόγων, πολλῶν καὶ ποικίλων ἀποχρώσεων, ἐτέρου ἡμίσεος τῶν μελῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐνῶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ εὐρίσκηται, ἔνεκα τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἐκκλησιολογίας της, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς κοινωνίας ταύτης τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐμφανίζεται ὡς διαδραματίζουσα δευτερεύοντα ρόλον εἰς τὸν γενικὸν προγραμματισμὸν καὶ τὴν καθόλου δρᾶσιν τοῦ ΠΣΕ. Καθ' ὅσον δὲν ἀντιπροσωπεύονται ἐπαρκῶς οἱ Ὁρθόδοξοι εἰς τὰ διάφορα συμβούλια καὶ τὰς ἐπιτροπὰς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου, οἱ δὲ κανονισμοὶ καὶ αἱ ψηφοφορίαι ἀποβαίνουνσι συνήθως εἰς βᾶρος των¹. Ἀλλ' οὕτως ἡ πολιτικὴ τοῦ Συμβουλίου καθορίζεται συχνάκις ἄνευ τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τὰ προπαρασκευαστικὰ κείμενα τῶν μελετῶν καὶ τῶν συνεδρίων προετοιμάζονται ὑπὸ τῶν κατὰ πλειοψηφίαν προτεσταντικῶν μελῶν-Ἐκκλησιῶν, αἵτινες ἀντιπροσωπεύονται διὰ πολυαριθμότηρων θεολόγων. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας τὸ ἐπιτελεῖον τῆς Γενεῦς διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ μὴ ἀντανανκλᾷ τὴν οἰκουμενικὴν διάστασιν τοῦ ΠΣΕ. Ἐπὶ πλέον, ἀνησυχεῖ εὐλόγως τοὺς Ὁρθοδόξους καὶ ὁ συνεχὴς ἄνευ διακρίσεως πολλαπλασιασμὸς τῶν («Ἐκκλησιῶν»)-μελῶν τοῦ Παγκοσμίου Συμ-

1. Συναφῶς ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1968 ἡ συνελθοῦσα τότε ἐν Γενεῦι Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις «ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον, ὅπως τὸ ΠΣΕ, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἐπὶ μέρους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, διορίσῃ περισσοτέρους Ὁρθοδόξους ὑπαλλήλους, θεολόγους καὶ μὴ, καὶ ὅπως παρὰ τῇ Ἐπιτροπῇ «Πίστις καὶ τάξις» ὑπάρχῃ μόνιμος θέσις Ὁρθοδόξου γραμματέως ἢ βοηθοῦ γραμματέως, ὅστις θὰ ἐξησφάλιζε τὴν διαρκῆ ἐπαφὴν μεταξὺ τοῦ τμήματος τούτου καὶ τῶν μελῶν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὡς καὶ ὅπως εἰς τὰς ἐκάστοτε ὀριζομένης ἐπὶ μέρους ομάδας μελετῶν τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστις καὶ τάξις» δέον ἵνα ἀπαραιτήτως συμμετέχωσιν εἰδικοί Ὁρθόδοξοι ἐκπρόσωποι, ἐπὶ τούτῳ προσκαλούμενοι» («Ἐκκλησία» 45, 1968, 432. Πρβλ. καὶ Ἰ.ω. Κ. α. ρ. μ. ἱ. ρ., Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, Ἀθῆναι 1968, σ. 48).

βουλίου (ἀνελθὼν ἤδη εἰς 307 καὶ ἐξασθενίζων οὕτως ἀντιστοίχως τὴν ὀρθόδοξον παρουσίαν ἐν αὐτῷ) διαφόρων αἰρετικῶν ὁμολογιῶν καὶ παραφυάδων καὶ ὁμάδων καὶ συλλόγων, ἐστερημένων τῶν γνωρισμάτων τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν *elementa* ἢ *vestigia Ecclesiae*, μετατρεπομένου οὕτω τοῦ Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν εἰς «Συμβούλιον μὴ Ἐκκλησιῶν», κατὰ τὴν συντριπτικὴν πλειοψηφίαν του, ὅπερ ἐκκλησιολογικῶς ἀπαράδεκτον ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου¹. Ἀλλ' οὕτως ἡ γενικὴ πολιτικὴ τοῦ ΠΣΕ καθορίζεται ἄνευ τῆς ἐπιβαλλομένης ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τῶν ἀπαραιτῶν ὀρθοδόξων μελῶν, καὶ κατ' ἐπέκτασιν καὶ ἡ ἀντιπροσώπευσις τῶν Ὀρθόδοξων εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν, τὴν Κεντρικὴν καὶ Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν καὶ τὰς λοιπὰς ἐπὶ μέρους Ἐπιτροπὰς εἶναι κατ' ἀναλογίαν κατωτέρα ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἐδικαιοῦτο νὰ ἔχῃ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ὡς σύνολον λαμβανομένη, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συνόλου τῶν Ὀρθόδοξων πιστῶν αὐτῆς καὶ τῆς σημασίας της διὰ τὴν οἰκουμενικότητα τοῦ ΠΣΕ. Συναφῶς καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διαπιστοῖ, ὅτι τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον πιέζεται, ὅπως «ἐνταχθῶσιν εἰς τοὺς κόλπους αὐτοῦ ὠρισμένοι κινήσεις ἢ ἐταιρεῖαι ἢ ὁμάδες ἐξωεκκλησιαστικάι, σαφῶς ἐστερημέναι παντὸς ἐκκλησιολογικοῦ γνωρίσματος», δι' ὃν λόγον ἐπιβάλλεται, ὅπως ἀποκρουσθῶσιν «αἱ τάσεις ἐν τῷ ΠΣΕ πρὸς ἐνσωμάτωσιν ἐν αὐτῷ τῶν περὶ ὧν ἄνωτέρω ὁ λόγος ἐξωεκκλησιαστικῶν κινήσεων, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἀπετέλει ἐκτροπὴν διὰ τὸ Συμβούλιον, θὰ ὠδήγει δ' ἅμα εἰς δύσκολον θέσιν καὶ πλείστας Ἐκκλησίας-μέλη αὐτοῦ»². Ἀλλὰ καὶ πανορθόδοξος ἡ Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις (1986) «ἐξέφρασεν ἀνησυχίαν ὡς πρὸς τὴν συνεχιζομένην διόγκωσιν τοῦ ΠΣΕ διὰ τῆς εἰσδοχῆς διαφόρων χριστιανικῶν κοινοτήτων ὡς νέων μελῶν αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ θὰ μείωσῃ μακροπροθέσμως τὴν εἰς τὰ διάφορα διοικητικὰ καὶ συμβου-

1. Βλ. καὶ ἄνωτέρω, σημ. 1, σελ. 661 τοῦ τελευταίου τεύχους τῆς «Θεολογίας» 1987. Προστεθῆτω δὲ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Γ. Κονιδάρης συνεπλήρωσε τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόψεις του (καὶ ὡς μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΠΣΕ) καὶ ἐν ἐτέρῳ δημοσιεύματι αὐτοῦ ὡς ἔπεται: «Ὁ Προτεσταντισμὸς μεταφέρει τὴν διαίρεσίν του εἰς τὸ ΠΣΕ. Τοῦτο ἔχει τὰς ἐξῆς συνεπείας: α) μεταβάλλει τὸν Προτεσταντισμὸν εἰς μεγίστην πλειοψηφίαν τοῦ ΠΣΕ, β) καθιστᾷ τὴν Ὀρθοδοξίαν —ἐκφραζομένην εἰς τὰς 13 Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας— μειοψηφίαν, γ) ἐνεκα τῶν θεμελιωδῶν τούτων γεγονότων τὸ ΠΣΕ μεταβάλλεται εἰς Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν (Ὀρθόδοξου, Παλαιοκαθολικῆς, Ἀγγλικανικῆς καὶ ἀρχαίων πέντε ἑλασσόνων Ἐκκλησιῶν: Κοπτικῆς, Αἰθιοπικῆς, Ἀρμενικῆς, Συριακῆς καὶ τῆς Ἰνδίας) καὶ μὴ Ἐκκλησιῶν (δυσκριθημάτων προτεσταντικῶν Ὀμολογιῶν κ.λπ.). Οὕτω (τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι, ἀτυχῶς, ἐν τοῖς πράγμασι Παγκόσμιον Συμβούλιον μὴ Ἐκκλησιῶν, ἦτοι Προτεσταντικῶν Ὀμολογιῶν πολυχρίθμων, καὶ τινῶν Ἐκκλησιῶν)» (Γ. Κονιδάρις, «Ἡ Ὀρθόδοξία ἀποστολικὴ καὶ καθολικὴ καὶ ἡ ἐνότης αὐτῆς, ἐν περιοδ. «Παρανασός» 29 (1987) 7, 22).

2. Διάγγελμα ἐπὶ τῇ 25ρίδι..., παρ' Ἀ. Παπαδοπούλου, ἐνθ' ἀν., σ. 138.

λευτικά σώματα τοῦ ΠΣΕ ὁρθόδοξον παρουσίαν καὶ θὰ ἀποβῇ εἰς βάρος ἐνὸς ὑγιоῦς οἰκουμενικοῦ διαλόγου ἐντὸς τοῦ Συμβουλίου. Δι’ ὃ καὶ πρέπει νὰ γίνουν νέαι ἀναγκαῖαι ρυθμίσεις, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ἡ ‘Ορθόδοξος Ἐκκλησία δυνηθῇ νὰ δώσῃ ἐντὸς τοῦ Συμβουλίου τὴν μαρτυρίαν καὶ θεολογικὴν αὐτῆς συνεισφοράν, τὴν ὁποίαν ἀναμένει ἐξ αὐτῆς τὸ ΠΣΕ»¹. ‘Ομοίως καὶ ἡ ἀντιπροσωπεῖα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν κατ’ Ἰανουάριον 1987 συνεδριάσαν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν διεπίστωσεν, ὅτι «ἡ ἀύξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν, αἵτινες ζητοῦν νὰ ἐνταχθοῦν καὶ ἐντάσσονται εἰς τὴ δύναμιν τοῦ ΠΣΕ, χειροτερεύει τὴν, οὕτως ἢ ἄλλως, ἐξ ἀρχῆς μειονεκτικὴν θέσιν τῆς ‘Ορθοδοξίας, ἐφ’ ὅσον ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν ‘Ορθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν παραμένει σταθερὸς 13 ἀπὸ τοῦ 1961, ὅτε προσῆλθον πᾶσαι εἰς τὸ ἐν λόγῳ Συμβούλιον, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν Προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν ἀπὸ τοῦ 1961 ἠῤῥξήθη ὑπερμέτρως»². Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ συνεληθόντος ἐν Σόφια κατὰ Μάιον 1981 Διορθόδοξου Συμποσίου ὡμολογήθη, ὅτι καὶ «λόγῳ τῆς μεθόδου ἐργασίας τοῦ ΠΣΕ οἱ ‘Ορθόδοξοι δὲν αἰσθάνονται ἄνετα εἰς αὐτό. Δὲν ἔχουν πάντοτε τὴν εὐκαιρίαν νὰ προβάλλουν τίς προτεραιότητές τους καὶ ὅτι, συνεπῶς, πρέπει νὰ καταβληθοῦν προσπάθειες οὕτως ὥστε ἡ ὁρθόδοξος θεματολογία καὶ προβληματολογία νὰ εὑρουν τὴν θέσιν τους στὴν ἡμερησία διάταξιν τοῦ Συμβουλίου»³. Ἀλλ’ ὅμως ὀφείλομεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι ἡ ἐν γένει μειονεκτικὴ θέσις τῶν ‘Ορθοδόξων ἐν τῷ ΠΣΕ, παρ’ ὅλην τὴν εἰς αὐτὸ καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ πλουσίαν καὶ θετικὴν συμβολὴν αὐτῶν, ἤρχισε βαθμηδὸν καὶ κατ’ ὀλίγον νὰ συνειδητοποιῆται καὶ καθίσταται ἀντικείμενον προβληματισμῶν ὑπὸ τῶν ἰθυνόντων τὸ Συμβούλιον, οἵτινες ἀνεζήτησαν τρόπους ἀντιμετωπίσεως καὶ καλύψεως τοῦ κενοῦ τούτου διὰ στελεχώσεως τοῦ ἐν Γενεύῃ ἐπιτελικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ πασῶν τῶν δραστηριοτήτων αὐτοῦ διὰ καταλλήλων ὁρθοδόξων θεολόγων. Εἰς τοῦτο ἐπρωτοστάτει ὁ ἀείμνηστος W.A. Visser’t Hooft, συνάψας σχετικὴν ἀλληλογραφίαν καὶ διαβουλευσεις μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, ἐπισπεύδοντος ὁμοίως καὶ τούτου ἀπὸ ὁρθοδόξου πλευρᾶς τὴν αἰσίαν λύσιν τοῦ σοβαροῦ τούτου προβλήματος διὰ τοῦ διορισμοῦ ἐν πρώτοις μονίμου ἀντιπροσώπου τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου παρὰ τῇ ἔδρᾳ τοῦ ΠΣΕ⁴. Συναφῶς γράφει ὁ W.A. Visser’t Hooft, βεβαιῶν ὅτι «ἡ ἀπόφασις τοῦ Πατριάρχου τὸ 1955 νὰ διορίσῃ ἓνα μόνιμο ἀντιπρόσωπον τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου στὴν ἔδρα τοῦ ΠΣΕ καὶ ἡ τοποθέτησις τοῦ Ἐπισκόπου Ἰακώβου (νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς), ἐνὸς θερμοῦ φίλου τῆς Οἴκουμ.

1. «Ἐπίσκεψις» τῆς 15.12.1986, σ. 16.

2. Γ. Κονιδάκη, ἐνθ’ ἄν., σ. 5.

3. Γ. Τσέτση, μν. ξ., σ. 81. W. C. C., The Sofia Consultation. Orthodox involvement in the World Council of Churches, Geneva 1982, σ. 22.

4. Βλ. Γ. Τσέτση, μν. ξ., σ. 132 ἐξ. Ἀ. Δεληκωστοπούλου, Ἀθηνᾶς Α’, Ἀθῆναι 1988, σ. 199 ἐξ.

νικής Κινήσεως, ὡς πρώτου ἀντιπροσώπου, εἶχε βαθειά ἐπίδραση στὶς σχέσεις τοῦ ΠΣΕ μὲ τὴν Ὁρθοδοξίαν¹. Ἀδιαμφισβητήτως δὲ ὁ διορισθεὶς μόνιμος ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου, παραμένοντας ἐπὶ τετραετίαν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ (1955-1959), ἐδικαίωσε πλήρως τὰς ἐπ' αὐτοῦ στηριχθεῖσας προσδοκίας πάντων, ἀναδειχθεὶς καὶ ἀνελθὼν μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ Συμβουλίου, συνεργασθεὶς λίαν ἀποδοτικῶς μετὰ τοῦ προέδρου καὶ τοῦ γενικοῦ γραμματέως τοῦ Ὁργανισμοῦ καὶ ὡς ὀρθόδοξος ἀντιπρόσωπος ἐν Γενεύῃ καὶ μετέπειτα ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς, διατελέσας καὶ μέλος τοῦ προεδρείου τοῦ ΠΣΕ. Ἀλλ' ἡ παρουσία ὀρθόδοξου ἀντιπροσώπου ἐν τῇ ἀνωτάτῃ βαθμίδι τοῦ Συμβουλίου ἐπέβαλε τὴν στελέχωσιν δι' ἀναλόγου ἀριθμοῦ ὀρθόδοξων θεολόγων τοῦ μονίμου ἐπιτελείου τῆς Γενεύης, τῶν διοικητικῶν καὶ συμβουλευτικῶν σωμάτων τοῦ Συμβουλίου, τῶν τμημάτων καὶ τῶν ἐπιτροπῶν αὐτοῦ (π.χ. τῆς Γραμματείας τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστις καὶ τάξις», τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προβλήματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Bossey κ.λπ.), ὡς καὶ πασῶν τῶν οἰκουμενικῶν δραστηριοτήτων τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου². Πρὸς τοῦτο διεξήχθησαν ἐπίμονοι καὶ μακροχρόνιοι ἐπαφαὶ καὶ διαβουλεύσεις μεταξὺ Γενεύης, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀθηνῶν, κορυφωθεῖσαι εἰς τὸ προμνημονευθὲν Διορθόδοξον Συμπόσιον τῆς Σόφιας³, καὶ καταλήξασαι εἰς ἀπόφασιν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συμβουλίου (κατ' Ἰανουάριον 1987), καθ' ἣν «στὴν ἐρχόμενη δεκαετία ὁ ἀριθμὸς τῶν Ὁρθόδοξων στελεχῶν τοῦ ἐπιτελείου, ἀπὸ 8 ποὺ εἶναι σήμερα, θὰ ἀνέλθῃ τοῦλάχιστον σὲ 16, ποὺ θὰ ἀντιστοιχοῦσε περίπου στὸ 15% τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀργανικῶν θέσεων τοῦ Συμβουλίου»⁴.

Δὲν μένει παρὰ νὰ εὐχρηθῶμεν πλήρη εὐόδωσιν τῶν ἀνωτέρω προσπαθειῶν, ἐπ' ἀγαθῷ πρωτίστως τοῦ ΠΣΕ, εἰτα δὲ καὶ τῆς οἰκουμενικῆς ἀποστολῆς τῆς Ὁρθοδοξίας, καὶ ὑπεράνω πάντων ἐπὶ προωθήσει καὶ ἐκπληρώσει τῆς ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως θεοβουλήτου εὐχῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν (Ἰωάν. 17,21).

1. Αὐτόθι, σ. 134.

2. Χαρακτηριστικῶς ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου E. Castro ὡμολόγησεν, ὅτι εἰς τὰ πλαίσια τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν οἱ Ὁρθόδοξοι «μᾶς προσφέρουν μίαν παράδοσιν, ποὺ εἶναι ἀπίθανα χρήσιμη τόσον εἰς τίς νεώτερες Ἐκκλησίες τοῦ τρίτου κόσμου, ὅσον καὶ εἰς πολλὰς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως, ποὺ ἔχουν χάσει τὴν ἔννοιαν τῆς παραδόσεώς τους. Ἄν καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι ἔχουν πιά μίαν θέσιν ποὺ τοὺς ἐξασφαλίζει καλὴν συμμετοχὴν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΠΣΕ, καθὼς καὶ εἰς ὠρισμένας ἄλλας Ἐπιτροπὰς, ἡ καθημερινὴ ζωὴ καὶ ἡ διαχείρισις τοῦ ΠΣΕ εὐρίσκονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ εἰς προτεσταντικὰ χεῖρας. Τὸ βασικὸν ἔργον ποὺ μᾶς ἀπομένει εἶναι νὰ ἐνεργήσωμεν εἰς τὸν τρόπον ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν Ὁρθόδοξων εἰς τὸ προσωπικὸν τοῦ ΠΣΕ νὰ φθάσῃ νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικὴν συμμετοχὴν τῶν Ὁρθόδοξων εἰς τὸ Συμβούλιον» (Βλ. «Ἐπίσκεψις», ἀριθ. 332, τῆς 15.3.1985, σ. 8-9).

3. W. C. C., The Sofia Consultation etc., Geneva 1982.

4. Γ. Τ σ έ τ σ η, αὐτόθι, σ. 169.

Καθ' ὅσον ἡ ἐκπλήρωσις τῆς εὐχῆς ταύτης —«ἵνα πάντες ἔν ὧσιν», σημαίνουσης τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν χριστιανῶν— ἀποτελεῖ τὸν ὑψιστον σκοπὸν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς οἰκουμενικῆς δραστηριότητος καὶ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Τὴν φύσιν δὲ τῆς ἐπιδιωκομένης ἐνότητος ταύτης διασαφηνίζει ἡ Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις, ἐπισημαίνουσα ὅτι, «ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεμελιοῦ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ γεγονότος τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἐν τῇ Ἀγίᾳ Τριάδι καὶ ἐν τοῖς μυστηρίοις. Ἐκφράζεται δὲ ἡ ἐνότης αὕτη διὰ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς καὶ τῆς πατερικῆς παραδόσεως καὶ βιοῦται μέχρι σήμερον ἐν αὐτῇ. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει τὴν ἀποστολὴν καὶ ὑποχρέωσιν ἵνα μεταδώσῃ πᾶσαν τὴν ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ ἱερᾷ Παραδόσει ἀλήθειαν». «Ὅθεν αὕτη, «ἐν τῇ βαθείᾳ πεποιθήσει καὶ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοσυνειδησίᾳ ὅτι ἀποτελεῖ τὸν φορέα καὶ δίδει τὴν μαρτυρίαν τῆς πίστεως καὶ τῆς παραδόσεως τῆς μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, οὐδόλως παραδέχεται τὴν ἰδέαν τῆς «ἰσότητος τῶν Ὁμολογιῶν» καὶ οὐδόλως δύναται νὰ δεχθῇ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς τινα διομολογιακὴν προσαρμογὴν. Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ ἡ ἐνότης ἡ ὁποία ἀναζητεῖται ἐν τῷ ΠΣΕ δὲν δύναται νὰ εἶναι προῖον μόνον θεολογικῶν συμφωνιῶν. Ὁ Θεὸς καλεῖ πάντα χριστιανὸν εἰς τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ καὶ τῇ παραδόσει βιουμένην ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ ἐνότητα τῆς πίστεως»¹ καὶ παραδόσεως καὶ πνευματικῆς ζωῆς, ὅποτε θὰ καταστῇ δυνατὴ αὐτομάτως ἡ ἐπιδιωκομένη ὑπὸ τοῦ ΠΣΕ ἐκκλησιαστικὴ ἐνότης, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχεγόνου χριστιανικῆς πίστεως, ἧς φορεὺς, μάρτυς καὶ ἐγγυητὴς εἶναι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία.

1. «Ἐπίσκεψις», ἀριθ. 369 τῆς 15.12.1986, σ. 14-15.

IX. ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Τοιαύτη ὑπῆρξεν, ἐν βραχείᾳ ἐπισκοπήσει, ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις καὶ σταδιακὴ ἐξέλιξις τοῦ Ὁρθοδόξο-προτεσταντικοῦ διαλόγου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς προτεσταντικῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν τῇ Δύσει κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα μέχρι τοῦ παρόντος, διακριθέντος τοῦ διαλόγου τούτου εἰς Ὁρθοδόξο-λουθηρανικόν, Ὁρθοδόξο-ἀγγλικανικόν καὶ Ὁρθοδόξο-καλβινικόν. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, κατέχουσα καὶ διαφυλάσσουσα ἀκεραίαν καὶ ἀπαραχάρακτον αὐτὴν τὴν ἐξ ἀρχῆς παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν καὶ πίστιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ μὲν Κύριος ἔδωκεν, οἱ δὲ Ἀπόστολοι ἐκήρυξαν καὶ οἱ Πατέρες¹, εἶναι «ἐτοίμη ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι λόγον περὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐλπίδος» καὶ πίστεως (Α' Πέτρ. 3,15), καὶ πρὸς μετάδοσιν αὐτῆς εἰς τοὺς μεθ' ὧν διαλέγεται ἐκ τῶν ἰδίων πατερικῶν καὶ λατρευτικῶν θησαυρῶν. Τοῦτο πανορθόδοξως ἀπεφάσισε καὶ διεκήρυξεν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπισήμως καὶ κατηγορηματικῶς κατὰ τὸν λήγοντα αἰῶνα ἡμῶν, ὡς πιστοῦται ἐκ τῶν ἐν τοῖς προλεγομένοις παρατεθεισῶν αὐθεντικῶν μαρτυριῶν, ὡς καὶ ἐκ τῆς συμμετοχῆς αὐτῆς εἰς πάσας τὰς ἐκφράσεις καὶ ἐκδηλώσεις τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, τὰς ἀποσκοπούσας τὴν προώθησιν τῆς προσπάθειας τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ χριστιανικῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἀνακαινίσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ βαθύτερον πνεῦμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἀεὶποτε οἰκουμενικόν καὶ ἱεραποστολικόν. Οὕτως ἡ συμμετοχὴ αὐτῆς εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν καὶ εἰς τοὺς διμερεῖς καὶ πολυμερεῖς Διαλόγους φέρει προεχόντως χαρακτῆρα ἱεραποστολικόν, ὡς καταφαίνεται καὶ ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ ἔτους 1952 πρὸς τὰς Αὐτοκεφάλους Ὁρθόδοξους Ἐκκλησίας, ἐν ᾗ ἐπιβεβαιοῦται, ὅτι «διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν παγκόσμιον χριστιανικὴν κίνησιν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐζήτησε κυρίως νὰ γνωρίσῃ καὶ μεταδῶ τοῖς ἑτεροδόξοις τὸν πλοῦτον τῆς πίστεως, τῆς λατρείας καὶ τῆς ὁργανώσεως αὐτῆς καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἅμα καὶ ἀσκητικὴν αὐτῆς πεῖραν»². Ὅθεν πιστεύει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ὅτι ὁ Ὁρθοδόξο-προτεσταντικὸς γενικῶς διάλογος, καὶ ὑπὸ τὰς τρεῖς κυρίας μορφὰς αὐτοῦ, ἔχων ἱεραποστολικὸν πρὸ πάντων χαρακτῆρα μαρτυρίας τῆς

1. Μ. Ἀθανασίου, Πρὸς Σεραπ. ἐπιστ. 1, 28, PG 26, 593. 596.

2. Παρ' Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II², σ. 1058 ἐξ.

ὁρθόδοξου πίστεως καὶ τοῦ ἄλλου ἀνεκτιμήτου πνευματικοῦ θησαυροῦ της, εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς οἰκουμενικῆς της ἀποστολῆς ἐν τῷ κόσμῳ, δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐνότητος μεταξὺ τῶν διαλεγομένων Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ὅμως διὰ γνησίου καὶ ἀληθινοῦ καὶ εἰλικρινοῦς διαλόγου, ἄνευ ὑπόπτων συμβιβασμῶν καὶ παραχωρήσεων ἢ μειώσεως καὶ σχετικοποιήσεως τῆς ὁρθοδόξου δογματικῆς ἀληθείας καὶ εἰδικώτερον τῆς ὁρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας. Πιστεῦει τῷ ὄντι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ὅτι τὸ χωρίζον τὰς Ἐκκλησίας χάσμα δύναται νὰ γεφυρωθῇ μόνον διὰ πλήρους συμφωνίας ἐν τοῖς δόγμασιν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἀρχεγόνου Παραδόσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, μακρὰν παντὸς μινιμαλισμοῦ τῶν θείων δογμάτων, ἀλλ' ἀποδοχῆς αὐτῶν (ἐκ μέρους τῶν Διαμαρτυρομένων) ἀκεραίων, καθαρῶν καὶ ἀναλλοιώτων.

Ἀλλὰς λέξουσιν, ἡ περὶ τὴν δογματικὴν πίστιν συμφωνία τῶν Ἐκκλησιῶν δεόν νὰ εἶναι ἀπόλυτος, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει εἶναι ἀπαράδεκτος ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ἢ μετὰ τῶν ἑτεροδόξων κοινωνία ἐν τοῖς μυστηρίοις (Intercommunio)¹. Αὕτη, προϋποθέτουσα πλήρη ἐνότητα καὶ κοινωνίαν ἐν τῇ πίστει καὶ οὕσα ἐμπρακτος ὁμολογία αὐτῆς, ἀποτελεῖ τὸ τέρμα καὶ ἐπιστέγασμα καὶ τὴν κορωνίδα, ὡς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὁμοφροσύνης καὶ κοινωνίας καὶ ἐνώσεως ἐν τῇ πίστει καὶ ἐν πᾶσι, καὶ οὐχὶ μέσον πρὸς τὴν ἑνωσιν τῶν ἐρίζουσῶν περὶ τὴν πίστιν διηρημένων Ἐκκλησιῶν, ὡς πιστεύουσι καὶ ἐπιδικώκουσι πολλοὶ Διαμαρτυρόμενοι. Πίστις καὶ μυστήρια συνάπτονται τόσον στενῶς πρὸς ἄλληλα, ὥστε ὅπου ἐλλείπει ἡ περὶ τὴν πίστιν συμφωνία, κατ' ἀνάγκην θὰ ἐλλείπῃ καὶ ἡ κοινωνία ἐν τοῖς μυστηρίοις. Καθ' ὅσον, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου, «ἡμῶν σύμφωνος ἡ γνώμη τῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ ἡ Εὐχαριστία... βεβαιοῖ τὴν γνώμην»². Ὡστε ἡ Intercommunio προϋποθέτει ἀπόλυτον ταυτότητα πίστεως τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ δὴ οὐ μόνον τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν θεολόγων, ἀλλὰ καὶ τῶν λαῶν αὐτῶν. Σχετικῶς ὁ ἀπόστολος Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς εἰς σχίσματα καὶ αἵρέσεις περιπεσόντας

1. Βλ. καὶ Συνοδικὸν γράμμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐπὶ τῇ ἀποφάσει τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας, ἀνακληθεῖσα ἐπ' ἐσχάτων, περὶ τῆς μυστηριακῆς μετὰ τῶν ἑτεροδόξων διακοινωνίας, ἐν «Ἐκκλησία» 47 (1970) 384-385. Πρβλ. καὶ ἀρχιεπισκόπου πρώην Ἀθηνῶν Ἱερωνύμου Κοτσώνη, «Ἡ κανονικὴ ἀποψὶς περὶ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων (Intercommunio)», Ἀθῆναι 1957, σ. 277: «Ἡ μυστηριακὴ ἐπικοινωνία, κατὰ τὴν ὁρθόδοξον ἀποψιν, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς δογματικῆς καὶ ἐν πᾶσιν ἐνώσεως, οὐχὶ δὲ μέσον πρὸς αὐτὴν ... Ἡ ὑπὸ ἑτεροδόξων τελουμένη θεία Εὐχαριστία δὲν δύναται οὔτε «κατ' ἀκρίβειαν» οὔτε «κατ' οἰκονομίαν» νὰ θεωρηθῇ ὡς τοιαύτη, καὶ συνεπῶς, ὅτι ἀπαγορεύεται ἀπολύτως εἰς τὰ μέλη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας νὰ λαμβάνουν αὐτήν, ὅπως ὡσαύτως ἀπαγορεύεται, ὅπως μετέχουν τῆς κανονικῆς ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων τελουμένης θείας Εὐχαριστίας οἱ ἑτερόδοξοι».

2. Εἰρηναίου, Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως IV, 18, 5. PG 7, 1028.

Κορινθίους, ὅτι ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσι σχίσματα ἐν αὐτοῖς, «οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν» ἀκατακρίτως (Α' Κορ. 11,18-20), ἀποκλειομένης οὕτω τῆς Intercommunio, μέχρις ὅτου καταντήσωσιν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως διὰ δημιουργικοῦ διαλόγου, ὁπότε ἡ κοινωνία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας θὰ εἶναι τὸ τέρμα καὶ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς κοινωνίας καὶ ἐνώσεως ἐν τῇ πίστει, ὡς προσέπομεν. Καθ' ὅσον ἀδιαμφισβητήτως καὶ ἡ σημερινὴ διηρημένη Χριστιανοσύνη ἔχει πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς τὴν διηρημένην τότε τοπικὴν ἐκκλησίαν τῆς Κορίνθου, οὕτως ὥστε ἐπιβάλλεται καὶ εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου πρῶτον ἡ συμφωνία καὶ ἔνωσις ἐν τῇ δογματικῇ πίστει καὶ ἔπειτα ἐν τέλει ἡ προσέλευσις πάντων εἰς τὸ κοινὸν ποτήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, δεδομένου ὅτι ἡ «κοινωνία» ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ τῶν πιστῶν δημιουργεῖ μυστικὴν τινα ἁγιαστικὴν ἐνότητα αὐτῶν, καθιστῶσαν αὐτοὺς «συσσώμους» καὶ συναίμους τῷ Χριστῷ¹.

Εἶναι δὲ ἄξιον ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως, ὅτι εἰς τὸ θέμα τῆς μετὰ τῶν ἑτεροδόξων μυστηριακῆς καὶ τελετουργικῆς διακοινωνίας οἱ Ὁρθόδοξοι ἀποδίδουσι τοσαύτην σημασίαν, ὥστε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἡσχολήθη περὶ αὐτὸ ἐπ' ἐσχάτων διὰ τριῶν ἐγκυκλίων του. Πρῶτον, ἐν τῇ ἀπὸ 31.5.1952 ἐγκυκλίῳ του, τῇ ἀναφερομένη εἰς τὴν συμμετοχὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, συνιστᾷ ὅπως «οἱ Ὁρθόδοξοι κληρικοὶ ἀντιπρόσωποι ὧσιν ὅσα τὸ δυνατόν ἐφεκτικοὶ ἐν ταῖς λατρευτικαῖς μετὰ τῶν ἑτεροδόξων συνάξεις, ὡς ἀντικειμέναις πρὸς τοὺς ἱεροὺς κανόνας καὶ ἀμβλυνοῦσαις τὴν ὀφειλομένην εὐθιξίαν τῶν Ὁρθοδόξων, ἐπιδιώκοντες ἵνα τελῶσιν, εἰ δυνατόν, καθαρῶς ὀρθοδόξους ἀκολουθίας καὶ τελετάς»². Δεύτερον, ἐν ἐγκυκλίῳ του ἀπὸ 14.3.1967, πληροφορηθὲν ὅτι εἶχον σημειωθῇ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ διασπορᾷ κρούσματά τινα μυστηριακῆς διακοινωνίας μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ ἑτεροδόξων, γράφει ὅτι «οἱ Ὁρθόδοξοι δὲν δύνανται νὰ λαμβάνωσι τὴν μυστηριακὴν χάριν παρ' ἐτέρου ἱερέως μὴ ὀρθοδόξου, καθ' ὅσον οὐδεμία ἐν προκειμένῳ ἐλήφθη ἀπόφασις, οὐδὲ ὑφίσταται μυστηριακὴ κοινωνία μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν»³. Τρίτον, ἐπειδὴ ἐπ' ἐσχάτων ἐσημειώθησαν καὶ νέα κρούσματα μυστηριακῆς διακοινωνίας μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ ἑτεροδόξων, τὸ Πατριαρχεῖον ἐξαπέλυσε

1. Νεωτέρα παρ' ἡμῶν βιβλιογραφία: Ἀρχιεπισκόπου Ἱερωσύμου Κοτσώνη, μν. ἔ. Γ. Γαλίτη, Intercommunio, τὸ πρόβλημα τῆς μυστηριακῆς κοινωνίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, Ἀθῆναι 1966. Ἀ. Θεόδωρου, Ἡ Intercommunio ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου συμβολικῆς, Ἀθῆναι 1971. Π. Μπούμη, Ἡ προτεραιότης τῆς δογματικῆς συμφωνίας ἐναντὶ τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας (Intercommunio), Ἀθῆναι 1981.

2. Παρὰ Ἱω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II², σ. 1060-1061.

3. «Ἐκκλησία» 61 (1984) 217.

τὴν ἀπὸ 28.12.1983 ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τοῦ Θρόνου, δι’ ἧς «ἐπαναφέρει εἰς τὴν μνήμην» αὐτῶν τὴν προηγουμένην τοῦ 1967 ἐγκύκλιον, «ἣτις διατηρεῖ πλήρως τὴν ἰσχὺν αὐτῆς καὶ σήμερον». Ταύτης κοινοποιεῖ ἐπίσημον ἀντίγραφον, προσυπογεγραμμένον καὶ ὑπὸ τοῦ νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου Α΄, ἐνῶ τὰ κείμενα τῶν δύο προηγουμένων ἐγκυκλίων φέρουσι τὴν ὑπογραφήν «τοῦ ἀοιδίμου προκατόχου Πατριάρχου κυροῦ Ἀθηνάγόρου», γράφει ὁ νῦν Πατριάρχης¹.

Περαιτέρω ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι ἀνάλογον στάσιν τηρεῖ ἡ ‘Ορθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἔναντι τοῦ συγχρόνου Οἰκουμενισμοῦ, ῥίπτουσα τὸ κέντρον τοῦ βάρους ἐπὶ τῆς ἀπολύτου συμφωνίας πάντων καὶ ἀποδοχῆς τῆς ἀρχαιοπαράδοτου δογματικῆς πίστεως, ὡς ἐπιστεύθη πανταχοῦ καὶ πάντοτε κατὰ τὴν πρὸ τοῦ Σχίσματος περίοδον, ἥ, ὡς ἐδίδασκεν ὁ Βικέντιος ἐκ Λειρίνου, «ὅπερ πανταχοῦ, ὅπερ αἰεὶ, ὅπερ ὑπὸ πάντων ἐπιστεύθη... τοῦτο δ’ ἔσται εἴ γε στοιχοῦμεν ἐπόμενοι τῷ συνόλῳ, τῇ ἀρχαιότητι, τῇ συμφωνίᾳ»². Ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ἀντιμετωπίζει καὶ τὸ θέμα τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ἡ ‘Ορθόδοξος Ἐκκλησία, ἀπορρίπτουσα ἔνθεν μὲν τὸν «Ῥωμαιοκεντρικὸν Οἰκουμενισμόν», τὸν ἐρειδόμενον ἐπὶ μεταγενεστέρων «παπικῶν δογμάτων», ἐτέρωθεν δὲ τὸν «Προτεσταντικόν» τοιοῦτον, τὸν ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς λεγομένης «Branch Theory» ἢ τῆς «Fragmenten Theorie», προτείνει δὲ ἴδιον, τὸν «‘Ορθόδοξον Οἰκουμενισμόν»³. Οὕτως ὁ ‘Ορθόδοξος Οἰκουμενισμὸς περιλαμβάνει τὴν ἐπιστροφὴν πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν πρὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ Σχίσματος τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος ἡνωμένην Ἐκκλησίαν, τὴν κοινὴν μητέρα αὐτῶν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπεμακρύνθησαν. Τὸ δὲ κριτήριον αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἡ συμφωνία ἢ ἀσυμφωνία πασῶν τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τῶν Δυτικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀγίας Γραφῆς, ὡς καὶ πρὸς τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν, τὴν θεῖαν λατρείαν καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα καὶ ἥθος τῆς ἀρχαίας ἡνωμένης καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Διότι ἡ ἐποχὴ τῶν ἀρχαίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ Πατέρων ἀποτελεῖ τὴν κοινὴν πασῶν τῶν συγχρόνων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολο-

1. Αὐτόθι.

2. Vicentii Lirinensis, Commonitorium pro catholicae fidei antiquitate et universalitate, cap. III. Πρβλ. καὶ cap. VIII καὶ XIV. PL 50, 640: «In ipsa item catholica Ecclesia magnopere curandum est, ut teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est. Hoc est enim vere proprieque catholicum (quod ipsa vis nominis ratione declarat), quod omnia fere universaliter comprehendit. Sed hoc fiet si sequimur universalitatem, antiquitatem, consensionem».

3. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθόδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός, Ἀθῆναι 1964, τευχ. Ι, σ. 97 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, Die Orthodoxe Katholische Kirche über das II. Vaticanum und die auf ihm entwickelten Aspekte und Tendenzen hinsichtlich der christlichen Einheit, ἐν «Kyrios» 4 (1964), 241 ἐξ.

γιῶν καὶ Κοινοτήτων ρίζαν καὶ ἀρχὴν καὶ ἱστορίαν, ἥτις ἄγει πρὸς τὴν πρώτην πηγὴν καὶ ἀφετηρίαν τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ πρὸς τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐπ' ἐκείνης, λοιπόν, τῆς κοινῆς καὶ ἀρχαίας καὶ ἀποστολικῆς Παραδόσεως, ἐκ τῆς ὁποίας πᾶσαι αἱ μεταγενέστεραι ἀπέρρευσαν, καὶ ἐπ' ἐκείνου τοῦ κοινοῦ ἐδάφους καὶ ὑποβάθρου οἰκοδομεῖ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τὸν Ὀρθόδοξον Οἰκουμενισμόν, νοοῦσα αὐτόν, ὡς προεῖρηται, οὐ μόνον ὡς οἰκουμενισμόν ἐν χώρῳ, ὡς νοοῦσιν αὐτόν κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι, ἀλλ' ἅμα καὶ ὡς οἰκουμενισμόν ἐν χρόνῳ. Καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω γνήσιον οἰκουμενικὸν πνεῦμα ἀπήντησε πρὸς τὸν Πάπαν Λέοντα ΙΓ' τὸ 1895 ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, διακηρύξασα ὅτι: «Ἐπὶ τῷ ἱερῷ σκοπῷ τῆς ἐνώσεως ἡ Ἀνατολικὴ καὶ Καθολικὴ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἐστὶν ἐτοίμη ἀποδέξασθαι ὁλοψύχως, εἰ τυχὸν παρέφθειρεν ἢ μὴ κατέχοι, πᾶν ὅ,τι πρὸ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ὡμολόγουν ὁμοφώνως ἢ τε Ἀνατολικὴ καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἀξιοῦσα βεβαίως τὸ αὐτὸ καὶ ἐκ μέρους πασῶν τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν. Ἐὰν δὲ ἐκ τῆς ἀντικειμενικῆς καὶ ἀμερολήπτου ἐρεῦνης καὶ συγκρίσεως τῆς συγχρόνου διδασκαλίας τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, ὡς καὶ τῶν Προτεσταντικῶν, πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἀρχαίας ἱερᾶς Παραδόσεως ἤθελεν ἀποδειχθῇ, «ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ καὶ Ὀρθόδοξος Καθολικὴ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία κρατεῖ τὰ ἀρχαιοπαράδοτα δόγματα, κοινῶς τότε ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει ὁμολογούμενα, καὶ ὅτι ἡ Δυτικὴ διέστρεψεν αὐτὰ διὰ ποικίλων νεωτερισμῶν, τότε καὶ τοῖς νηπίοις δῆλον, ὅτι ἡ φυσικωτέρα ὁδὸς πρὸς τὴν ἑνωσὶν ἐστὶν ἡ ἐπάνοδος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ ἀρχαῖον δογματικὸν καὶ διοικητικὸν καθεστῶς»¹. Ὁμοίαν ἀπάντησιν εἶχε δώσει ἐν ἔτει 1868 πρὸς τὸν Πάπαν Πίον Θ' καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ', μὴ ἀποδεχθεὶς τὴν παπικὴν πρόσκλησιν εἰς τὴν Α' Βατικάνειον Σύνοδον: «Ἐπειδὴ ὑπῆρξεν Ἐκκλησία πρὸ δέκα αἰώνων, τὰ αὐτὰ ἔχουσα δόγματα ἐν τε Ἀνατολῇ καὶ Δύσει, ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ καὶ τῇ νέᾳ Ῥώμῃ, ἀναδράμωμεν ἐκάτεροι εἰς ἐκείνην καὶ ἴδωμεν, ὁπότεροι προσέθεντο ἢ ἀφῃλον ἐκκοπτέσθω ἢ προσθήκη, ἐὰν ὑπάρχῃ καὶ ὅπου ὑπάρχει· προστεθείσθω τὸ ἀφαιρεθέν, ἐὰν ὑπάρχῃ καὶ ὅσον ὑπάρχει· καὶ τότε σύμπαντες ἀνεπαισθήτως εὐρεθησόμεθα εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον τῆς Καθολικῆς Ὀρθοδόξιας, ὁπόθεν ἡ Ῥώμη τῶν κάτω αἰώνων μακρυνομένη ἐπὶ μᾶλλον ἀρέσκεται νὰ πλατύνῃ τὸ χάσμα διὰ νέων αἰεὶ δογμάτων καὶ θεσπισμάτων, ἐκτρεπομένων τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως»². Τὰ ἀνωτέρω

1. Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. ΙΙ², σ. 1021-1022.

2. Αὐτόθι, σ. 1008. Ὡς ἦτο ἐπόμενο, τὴν κανονικὴν ταύτην ἔκφρασιν τῆς ἐναντι τοῦ θέματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως θέσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἠκολούθησεν ὁμοθυμαδὸν καὶ ἡ νεωτέρα Ὀρθόδοξος Θεολογία, διδάξασα ὅτι ἡ δογματικὴ καὶ ἔσω-τερικὴ ἑνωσις ἐν τῇ ὀρθόδοξῳ πίστει εἶναι ἡ μόνη γέφυρα ἢ ἐνοῦσα τὰ διεστῶτα καὶ ἡ μόνη

ισχύουσι βεβαίως και διὰ τὰς ἀπὸ τῆς ‘Ρωμαϊκῆς ‘Εκκλησίας ἀποσχισθείσας Προτεσταντικὰς ‘Εκκλησίας και ‘Ομολογίας.

Τελευταῖον, δὲν πρέπει νὰ παραθεωρῇται, ἀλλὰ τὸυναντίον νὰ διαφωτίζεται πλήρως, δι’ ὅλων τῶν συγχρόνων μέσων, τακτικῶς και ὑπευθύνως ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων φορέων, ἐπὶ πάντων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν, τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον ‘Εκκλησιῶν, τοὺς διεξαγομένους θεολογικοὺς Διαλόγους, και δὴ και ἐπὶ τῶν ἐπιτευγμάτων ἢ δυσχερειῶν αὐτῶν, και ὁ «φύλαξ και ὑπερασπιστὴς» τῆς ‘Ορθοδοξίας εὐσεβὴς ὀρθόδοξος λαός, καθ’ ὅσον ὄντως «παρ’ ἡμῖν ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς θρησκείας ἐστὶν αὐτὸ τὸ σῶμα τῆς ‘Εκκλησίας, ἥτοι αὐτὸς ὁ λαός, ὅστις ἐθέλει τὸ θρησκευμα αὐτοῦ αἰωνίως ἀμετάβλητον και ὁμοειδὲς τῷ τῶν πατέρων αὐτοῦ»¹. Τὴν κοινὴν δὲ ταύτην πίστιν τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ ἐκφράζουσι και διερμηνεύουσι πιστῶς ἐν ταῖς Οἰκουμενικαῖς Συνόδοις οἱ ἐπίσκοποι αὐτοῦ, διατυποῦντες οὕτω τὴν καθολικὴν πίστιν και συνείδησιν τῆς ‘Εκκλησίας ὡς ὅλου. Τοιουτοτρόπως αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, ὑπὸ τοῦ ‘Αγίου Πνεύματος ἀγόμεναι, διατυποῦσιν ἀλαθῆτως εἰς δογματικοὺς ὅρους «τὴν ἀρχαιοπαράδοτον ὀρθόδοξον πίστιν τοῦ θεοφιλοῦς λαοῦ, ὅστις ἀποδεχόμενος τὰ δεδογμένα ἀναγνωρίζει τὴν οἰκουμενικότητα αὐτῶν. ‘Οθεν ἡ οἰκουμενικότης τῶν Συνόδων ἐξαρτᾶται, σὺν τοῖς ἄλλοις, και ἐκ τῆς συμφωνίας και τῆς ἐν ὁμοφωνίᾳ και ἀγάπῃ ἐνότητος τοῦ ὅλου σώματος τῆς ‘Εκκλησίας, ἥτοι ἐκ τῆς consensus Ecclesiae ὅλων τῶν χρόνων, τῆς ἀναγνωρίσεως ὅμως ταύτης νοουμένης μόνον ὡς ἀπλοῦ ἐξωτερικοῦ γνωρίσματος και τεκμηρίου και ἐπιμαρτυρίας τοῦ ἀλαθῆτους τῶν συνοδικῶς δεδογμένων. Οὕτως ἐν αὐτοῖς και δι’ αὐτῶν οἱ ‘Ορθόδοξοι δια-

ὁδὸς ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἔνωσιν, ἥς ἐπιστέγασμα θὰ εἶναι ἡ Intercommunio, «πᾶσα δὲ ἄλλη ἐξωτερικὴ μόνον ἔνωσις εἶναι οὐχὶ ἔνωσις, ἀλλὰ σύγχυσις τῶν ‘Εκκλησιῶν» (Ν. Δ α μ α λ ᾱ, μν. ἔ., σ. 75), καθ’ ὅτι «ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐνότης ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία ἐν εὐχαίς και μεταλήψεσιν ἐκδηλουμένη» (Χ. ‘Α ν δ ρ ο ὕ τ σ ο υ, Συμβολικὴ, σ. 307-308). Πρβλ. και ‘Ι ω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, ‘Εκκλησία (ἄρθρον ἐν Θρησκευτικῇ και ‘Ηθικῇ ‘Εγκυκλοπαιδείᾳ, τ. 5, 1964, σ. 518): «Τὴν ἔνωσιν τῶν ‘Εκκλησιῶν ἐννοεῖ ἡ ‘Ορθόδοξος ‘Εκκλησία ὡς δογματικὴν και ἐσωτερικὴν, ὡς ἐνότητα ἐν τῇ πίστει, και δὴ ἐπεκτεινομένην ἐπὶ πασῶν τῶν θεμελιωδῶν ἀληθειῶν τῆς θείας ‘Αποκαλύψεως και ἐδραζομένην ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας πρὸ τοῦ σχίσματος Οἰκουμενικῆς ‘Εκκλησίας, συγχωρουμένων μόνον τῶν μὴ ἐχομένων τοῦ δόγματος λειτουργικῶν και διοικητικῶν διαφορῶν, τῶν κατὰ τόπους ‘Εκκλησιῶν διατηρουσῶν τὸν ἴδιον αὐτῶν ἱστορικὸν τύπον, κατὰ τὸ τοῦ ἱεροῦ Φ ω τ ῖ ο υ: «ἐν οἷς οὐκ ἐστὶ πίστις τὸ ἀθετούμενον, οὐδὲ κοινὸν τε και καθολικοῦ ψηφίσματος ἔκπτωσις, ἄλλων παρ’ ἄλλων ἐθῶν τε και νομίμων φυλαττομένων, οὔτε τοὺς φύλακας ἀδικεῖν, οὔτε τοὺς μὴ παραδεξαμένους παρανομεῖν, ὀρθῶς ἂν τις κρίνειν εἰδὼς διορίσαιο» (Ι. Β α λ έ τ τ α, Φωτίου τοῦ σοφωτάτου και ἀγιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ‘Επιστολαί, Λονδῖνον 1864, σ. 156).

1. ‘Απάντησις τῶν ‘Ορθοδόξων Πατριαρχῶν πρὸς τὸν Πάπην Πῖον Θ’ (1848), παρ’ ‘Ι ω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Μνημεῖα, τ. II², σ. 1000.

κρατοῦμεν, ὡς προελέχθη, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est, ἀκολουθοῦντες τὴν universalitatem καὶ τὴν consensionem πάντων, καὶ ἄρα δι' αὐτῶν καὶ τὴν antiquitatem, διὰ τὰ ἐπαναλάβωμεν τοὺς λόγους τοῦ Βικεντίου ἐκ Λειρίνου¹, ἄνευ δὲ μειώσεώς τινος τῶν θείων δογμάτων ἢ ἐφαρμογῆς ἐπ' αὐτῶν τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας. «Ἐν γὰρ τοῖς θείοις δόγμασιν οὐδαμοῦ χώραν ἔχει ποτὲ ἡ οἰκονομία ἢ συγκατάβασις· ταῦτα γὰρ ἀσάλευτά εἰσι καὶ ὑπὸ πάντων τῶν Ὁρθοδόξων ὡς ἀπαράβατα ἐν πάσῃ εὐλαβείᾳ διαφυλάττονται· καὶ ὁ μικρόν τι τούτων παραβαίνων ὡς σχισματικὸς καὶ αἰρετικὸς κατακρίνεται καὶ ἀναθεματίζεται καὶ ἀκοινώνητος παρὰ πᾶσι λογίζεται»².

Περαίνοντες ἐπαναλαμβάνομεν τὸ καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις ἡμετέραις μελέταις διακηρυχθέν ὑφ' ἡμῶν, (καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), ὅτι τὸ ἄνοιγμα καὶ οἱ διάλογοι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν «οὐδόλως σημαίνουν ἀπάρνησιν ὑπ' αὐτῆς τοῦ δόγματος τῆς μιᾶς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας καὶ ἀποδοχὴν τῆς ἀποκρουομένης ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων «θεωρίας τῶν κλάδων» ἢ ἀπάρνησιν τοῦ ἑαυτοῦ της ἢ τῆς φύσεώς της ἢ τῆς ἱστορικῆς της περιωπῆς ἢ ἐγκατάλειψιν τῆς ἀξιώσεώς της ὅτι εἶναι ἡ μία, ἐν πληρεστάτῃ ἐννοίᾳ, ἀληθὴς ὁρατὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ ἱστορικὴ ὁρατὴ πραγμάτως τῆς «μιᾶς Ἀγίας», ἀποτελοῦσα τὴν διηνεκῇ δογματικὴν καὶ κανονικὴν ἀδιάκοπον συνέχειαν τῆς ἀρχαίας ἀδιαίρετου γνησίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἄνευ κενῶν καὶ χασμάτων, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ταυτιζομένη πρὸς ἐκείνην³. Διότι ἀείποτε ἐπίστευεν αὕτη καὶ πιστεύει καὶ διατηρεῖ τὴν αὐτοσυνειδησίαν καὶ αὐτοπεποίθησιν, ὅτι δὲν εἶναι μία ἐκ τῶν πολλῶν ἱστορικῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ὅτι εἶναι αὐτὴ αὕτη «ἡ» Ἐκκλησία ἐν ὅλῃ τῇ πληρότητι· αὐτῆς, δηλαδὴ ἡ «μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία» τοῦ ἱεροῦ συμβόλου τῆς πίστεως ἡμῶν, ἡ μία καὶ μοναδικὴ ἀληθὴς καὶ γνησία καὶ ἀσφαλῶς σφύζουσα καὶ ἀλάθητος καὶ ὀρθόδοξος καὶ αὐτάρκης Ἐκκλησία, ἡ κατέχουσα τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν καὶ παράδοσιν ἐν πάσῃ τῇ πληρότητι καὶ καθαρότητι αὐτῆς»⁴. Καθ' ὅσον, ὡς διεκήρυξε καὶ ἡ Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ (Σαμπεζύ, Φεβρουάριος 1986), «ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, πιστὴ εἰς τὴν ἐκκλη-

1. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, ὡς καὶ ἄρθρον «Ἐκκλησία» ἐν «Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἑγκυκλοπαιδείᾳ», τ. 5 (1964) σ. 486.

2. Ἀποκρίσεις τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχῶν πρὸς τοὺς Ἀγγλικανοὺς Ἀνωμότους (1716-1725), παρ' Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II, σ. 888-889.

3. Πρβλ. καὶ Ἀ. Ἀλιβιζάτος, «Ἡ τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀδιάκοπος συνέχεια μετὰ τῆς ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας», Ἀλεξάνδρεια 1934.

4. Ἰω. Καρμίρη, «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν διαλόγῳ μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν», σ. 91.

σιολογίαν αὐτῆς, εἰς τὴν ταυτότητα τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς δομῆς καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, δὲν παραδέχεται τὴν προτεσταντικὴν ἀντίληψιν περὶ «ἰσότητος τῶν Ὁμολογιῶν», τὴν ἐκκλησιολογικὴν «θεωρίαν τῶν κλάδων» κ.τ.δ., ἀλλὰ σταθερῶς πιστεύει, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, ὅτι «ὁ Θεὸς καλεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ καὶ τῇ παραδόσει τῆς πίστεως βιουμένην ἐνότητα ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ»¹, τῇ διασώσασθι ἀκεραίαν καὶ ἀλάβητον τὴν ἀποστολοπαράδοτον πίστιν καὶ παράδοσιν τῆς ἀρχαίας ἡνωμένης Ἐκκλησίας, —κοινῆς ῥίζης πασῶν τῶν σημερινῶν Ἐκκλησιῶν—, ἐν τῇ ὁποίᾳ Ὁρθόδοξω Ἐκκλησίᾳ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπ' ἀνένωσιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἰδίας κοινῆς βάσεως αὐτῶν καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ πᾶς ἄνθρωπος δύναται ἀσφαλῶς νὰ καταστῇ μέτοχος τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Τὰ ἀνωτέρω κατέστησαν σαφῆ οἱ Ὁρθόδοξοι ἀντιπρόσωποι εἰς διάφορα συνέδρια τοῦ ΠΣΕ, διαχωρίσαντες τὰς ὀρθόδοξους θέσεις ἀπὸ τῶν λαμβανομένων ὑπὸ τῶν πλειοψηφούντων ἐτεροδόξων ἀποφάσεων ἐπὶ τῶν ἐκάστοτε συζητουμένων θεμάτων διὰ τῶν κατατεθεισῶν ἰδιαιτέρων Ὁρθόδοξων Δηλώσεων, ὡς ἐν Λωζάνῃ (1927), Ἐδιμβούργῳ (1937), Λούνδῃ (1952), Ἐβανστον (1954), Ν. Δελχί (1961) καὶ ἄλλαχού, ὧν τινες ἐπεσημάνθησαν ἐν τοῖς προηγούμενοις καὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑφ' ἡμῶν².

Τοιοιτοτρόπως ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιτελεῖ τὸ ἱερώτατον χρέος τῆς πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὑψίστου σκοποῦ τῆς ἰδρύσεως καὶ ἀποστολῆς αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, δηλαδὴ τῆς διαδόσεως τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τοῦ μηνύματος τῆς σωτηρίας πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς χριστιανούς καὶ τοὺς μὴ χριστιανούς ὅλων τῶν ἐποχῶν. Πρὸς τοῦτο «προσφέρει τὴν λογικὴν λατρείαν τῆς ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης» ἀπάσης καὶ «ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως»³, πιστεύουσα ὅτι ἡ σωτηρία προσφέρεται πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τοῦ «πάντας ἀνθρώπους θέλοντος σωθῆναι» Θεοῦ (Α' Τιμ. 2,4), «ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων» (Α' Τιμ. 4,10), διὰ τῆς θεοουστίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, «ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφεσ. 1,23. Κολ. 1,24. 3,15. Πρβλ. καὶ Ῥωμ. 12,5. Α' Κορ. 6,15. 10,17. 12,12. 27. Ἐφεσ. 2,16. 4,4), εἰδικώτερον προσφερομένης τῆς σωτηρίας τοῖς πιστεύουσιν ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἑσσεὶ διαμένοντος Ἀγίου Πνεύματος, «τοῦ συγκρο-

1. «Ἐπίσκεψις» 17 (1986) ἀριθμ. 354, τῆς 1.4.1986, σ. 9.

2. Ἰω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Μνημεῖα, τ. II³, σ. 1061-1077. Ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἐνταῦθα, αἰτοῦντες τὴν ἐπαναφορὰν ἐν ἰσχύϊ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλευθέρως καταθέσεως εἰς τὰ συνέδρια τοῦ ΠΣΕ ὑπὸ τῶν Ὁρθόδοξων Ἀντιπροσωπειῶν ἰδιαιτέρων Δηλώσεων, ὅσον καὶ ὅταν κρίνουνσι τοῦτο ἀναγκαῖον καὶ σκόπιμον, ἢ δὲ τυχόν ἄρνησις τῆς προτεσταντικῆς πλειοψηφίας νὰ δεχθῇ αὐτὰς καὶ οὕτως ὁ περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας τῶν Ὁρθόδοξων δέον νὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπανεξέτασιν τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τοιαῦτα ἀνελεύθερα συνέδρια.

3. Ἐπεὶ Λειτουργία ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, παρὰ Ἰω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Μνημεῖα, τ. I³, σ. 290, 307.

τοῦντος ὅλον τὸν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας»¹, τὸ ὅποῖον «ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει» (Ἰωάν. 3,8)². Ὁμοίως πιστεύει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ὅτι ἐπεκτείνεται «ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις χάρις τοῦ Θεοῦ» (Τίτ. 2,11) καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας, ἀπευθυνομένη ἐλευθέρως πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους πασῶν τῶν ἐποχῶν, εἰς πάντα τὰ μήκη καὶ πλάτη τῆς γῆς, ἅτε «πανταχοῦ τοῦ Λόγου ἑαυτὸν ἀπλώσαντος, καὶ ἄνω καὶ κάτω καὶ εἰς τὸ βάθος καὶ εἰς τὸ πλάτος· ἄνω μὲν εἰς τὴν κτίσιν, κάτω δὲ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν, εἰς βάθος δὲ εἰς τὸν ἄδην, εἰς πλάτος δὲ εἰς τὸν κόσμον»³. Καθ' ὅσον ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ καὶ «σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων» (Α' Τιμ. 4,10), καὶ ἄρα δὲν εἶναι Θεὸς ἐνὸς λαοῦ ἢ μιᾶς χώρας μόνον, «οὐκ ἔστι μερικὸς Θεός, ἀλλὰ πάντων πατὴρ... καὶ πάντων κηδεμών»⁴, ἦτοι πάντων τῶν λαῶν καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων εἶναι δημιουργὸς καὶ πατὴρ στοργικὸς καὶ αὐτοὶ εἶναι τέκνα αὐτοῦ, «πάντες ἐνὸς πατρὸς ἔκγονοι, πάντες ἀδελφοί»⁵. Ἐπομένως οὐδεὶς ἀποκλείεται τῆς προσφορᾶς τῆς σωτηρίας ὑπὸ τοῦ παναγάθου καὶ πατρὸς τῶν ὅλων Θεοῦ, ἀλλὰ προσφέρεται αὐτῇ πρὸς τοὺς θεοφιλεῖς πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης καὶ χρώματος καὶ τάξεως καὶ ἐποχῆς, ἔχοντας οὕτω τὴν δυνατότητα νὰ ἀποδεχθῶσιν ἐλευθέρως αὐτὴν ἢ ὄχι. Πράγματι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σωτήριος αὐτοῦ βουλὴ εἶναι ἀπερίοργοι καὶ ἐκτείνονται εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους πάντων τῶν αἰώνων ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ κτίσει, μὴ δυναμένων νὰ τεθῶσιν ὅρια καὶ περιορισμοὶ εἰς αὐτάς⁶.

Οὕτως, ἄρα, καταλήγομεν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς καθολικότητος τῆς σωτηρίου προνοίας καὶ τῆς ἀπολυτρωτικῆς χάριτος καὶ ἀγάπης τοῦ παναγάθου Θεοῦ καὶ εἰς τὴν παγκοσμιότητα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, προσφερομένης «πρὸς πλῆθος ἀναρίθμητον ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν» (Ἀποκ. 7,9)⁷. Ὅτι, τέλος, εἰς τὸ θεῖον τοῦτο ἔργον τῆς σωτηρίας καὶ

1. Τροπάριον Ἑσπερινοῦ Κυριακῆς Πεντηκοστῆς, ἐν: Πεντηκοστάριον χαρμύσωνον, Ἑκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1959, σ. 200.

2. Διὰ ταῦτα εἴρηται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου: «Ubi Ecclesia, ibi et Spiritus Dei, et ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia et omnis gratia» (Ἑλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδων. γνώσεως ΙΙΙ, 24, Ι, PG 7, 966).

3. Μ. Ἀθανασίου, Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου... 16, BEΠ 30, 87. Ἀκόμη καὶ «ὕπὲρ τῶν ἐν ἄδῃ κατεχομένων ἱλασμοὺς ἱεσίου» ἀναπέμπει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διὰ τῶν εὐχῶν τῆς γονυκλισίας τῆς Πεντηκοστῆς (ἐν: Πεντηκοστάριον, αὐτόθι, σ. 212 ἐξ.), καθ' ὑπερβάσιν ὅμως τῆς ἀντιστοίχου ἀντιθέτου ὀρθοδόξου διδασκαλίας.

4. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 8, 4. PG 60, 460. Εἰς Ὑαλμ. 113, 6. PG 55, 313.

5. Μ. Βασίλειου, Περὶ ἐλεμ. 5. PG 32, 1160. BEΠ 57, 218.

6. Πλεῖω βλ. ἐν Ἰω. Καρμίρη, Ἡ παγκοσμιότης τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, Ἀθῆναι 1981, σ. 8 ἐξ.

7. Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι, σ. 8 ἐξ., 52 ἐξ. Παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ τελικὸν

τῆς ἐνώσεως τῶν ἀνθρώπων συμβάλλεται καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις, ἰδίως διὰ τοῦ κυριωτέρου θεσμικοῦ ὄργάνου αὐτῆς, τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, τοῦτο συνάγεται ἀφ' ἑαυτοῦ ὡς γενικὸν συμπέρασμα τῆς παρούσης μελέτης.

συμπέρασμα τῆς μελέτης ἡμῶν ταύτης, ἔχον ὡς ἔπεται (σ. 51): «Ἡ παγχριστιανικὴ συνειδησις πιστεύει εἰς τὴν παγκοσμιότητα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας καὶ εἰς τὴν καθολικὴν ἀντικειμενικὴν ἀπολύτρωσιν δυνάμει πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καθολικῆς σωτηρίου περὶ τοῦ κόσμου προνοίας τοῦ Δημιουργοῦ αὐτοῦ. Οὕτως ἐλπίζει, ὅτι θὰ σωθῶσι πάντες οἱ «φιλόθεοι» καὶ οἱ «εὐσεβοῦντες», καίπερ «ἀγνοοῦντες» τὸν ἀληθινὸν Θεόν» (Πράξ. 17, 23), πλὴν ὅμως πιστεύοντες καὶ ζήσαντες καὶ ζῶντες «σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι», ἀγόμενοι ὑπὸ τῆς «σωτηρίου πᾶσιν ἀνθρώποις χάριτος τοῦ Θεοῦ» (Τίτ. 2, 11-12). Καθ' ὅσον πάντες οἱ «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ» πλαστουργηθέντες ἄνθρωποι ἀνήκουσιν εἰς ἓνα κόσμον «ἐφάπαξ» σωθέντα δυνάμει καὶ ἐξ ἀντικειμένου διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως, τῆς ἐξιλαστηρίου θυσίας καὶ τοῦ ὅλου ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου, τοῦ ἀναλαβόντος ἐν ἑαυτῷ καὶ ἀπολυτρώσαντος ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τὸν κόσμον ὁλόκληρον, τῆς ἀπολυτρώσεως ταύτης προσοικειομένης καὶ ὑποκειμενικῶς ὑφ' ἐκάστου πιστοῦ ἐλευθέρως καὶ μελλούσης νὰ τελειωθῇ ἐσχατολογικῶς ἐν τῇ ἐπουρανίῳ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, τῇ «ἀτελευτήτῳ καὶ ἀπείρῳ καὶ μόνῃ τῷ αἰδίῳ ἐχούσῃ» (Ἰωάννου Χρυσόστομου, εἰς Ψαλμ. 144, 4. PG 55, 469), ἐν ᾗ συναχθῆσονται πάντες οἱ «ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς» καὶ «ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνέμων» «πιστοὶ καὶ δίκαιοι» (Διδαχὴ τῶν 12 Ἀποστόλων 9, 4. 10, 5. BEΠ 2, 218), «δικαιωθέντες ἐκ πίστεως... δωρεὰν τῇ αὐτοῦ (Θεοῦ) χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι» (Ῥωμ. 3, 24-25. 5, 1).